

Regeringskansliet
Utbildningsdepartementet

2014-04-30
1 (10)
Dnr 2014:329

Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning och enligt regleringsbrev för 2014 avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning

(4 bilagor)

Härmed redovisas uppdraget avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning givet i förordningen (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (förordningen) och i Skolverkets regleringsbrev för budgetåret 2014. I enlighet med förordningen har Skolverket i samband med redovisningen samrått med Universitetskanslersämbetet.

1. Bakgrund

Försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning startade 2009 och pågår fram till den 30 juni 2016, dvs. med en sista antagning hösten 2015.¹ Syftet med försöksverksamheten är att göra det möjligt för gymnasieelever att fördjupa och bredda sig inom ett ämnesområde, utöver vad som gäller på de nationella programmen. Inom ramen för försöksverksamheten ges eleverna möjlighet att läsa kurser vid ett universitet eller en högskola. Skolverket har på uppdrag av regeringen beviljat huvudmän för 18 skolor, och sammantaget 20 utbildningar², att delta i försöksverksamheten inom ämnesområdena matematik, naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora. År 2009 startade 9 av de 20 utbildningarna och 2010 startade resterande 11 utbildningar. År 2013 erbjöds en förlängning av försöksverksamheten fram till 2016. Två utbildningar valde att inte förlänga försöksverksamheten.

I Skolverkets regleringsbrev för budgetåret 2014 anger regeringen en inriktning för Skolverkets redovisningar:

”Enligt förordning (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning ska Skolverket årligen redovisa omfattning och utvärdering av försöksverksamheten. Skolverkets redovisning ska innefatta en uppföljning av deltagande elevers genomströmning, betygsresultat m.m. i förhållande till andra relevanta elevgrupper samt vad eleverna gör efter avslutade gymnasiestudier. Redovisningen ska inkludera en analys av studieresultat i förhållande till eventuella tillämpade urvalsförfaranden.”

Tidigare redovisningar och utvärderingar

Skolverket har lämnat fyra redovisningar till regeringen (2010, 2011, 2012 och 2013).³ Redovisningarna finns tillgängliga på Skolverkets webbplats.⁴

Kommande slutredovisning 15 augusti 2014

Skolverket har i uppdrag att lämna en slutredovisning av försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning till regeringen senast den 15 augusti 2014 med en sammanfattande redovisning och analys av försöksverksamheten samt eventuella förslag till beslut med anledning av analysen.

2. Skolverkets redovisning 30 april 2014

Syfte

Syftet med denna redovisning är att:

¹Regeringen beslutade i förordning (2012:727) om ändring i förordningen (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning om en förlängning av försöksverksamheten med två år, från 2014 till 2016.

² Se bilaga 1: Tabell: Översikt över gymnasiala spetsutbildningar.

³ 2010 års redovisning (dnr 60-2008:3014), 2011 års redovisning (dnr 60-2008:3014), 2012 års redovisning (dnr 60-2008:3014), 2013 års redovisning (dnr 2013:00016).

⁴ Föregående års regeringsredovisningar finns tillgängliga på följande webbadress.

www.skolverket.se/forskola-och-skola/gymnasieutbildning/spetsutbildningar/spetsutbildningar-inom-forsoksverksamhet/utvardering-1.150696 (2013-04-04)

- redovisa omfattningen av spetsutbildningarna,
- följa upp och redovisa genomströmningen av elever avseende kön, utländsk bakgrund och föräldrars utbildningsnivå i förhållande till andra jämförbara elevgrupper,
- redovisa betygsresultat i förhållande till andra jämförbara elevgrupper,
- redogöra för vad elever gör efter avslutad spetsutbildning och
- tillhandahålla en analys av studieresultat i förhållande till eventuella urvals-förfaranden.

Underlag och avgränsningar

Lunds universitet har hösten 2013, på uppdrag av Skolverket, genomfört två studier, en kvalitativ utvärdering som fokuserar på de elva utbildningar som startade ht 2010 och en enkätstudie med uppföljande intervjuer som följer upp de unga vuxnas erfarenheter efter avslutad spetsutbildning. Skolverket har tagit fram statistik om elever i försöksverksamheten. Redovisningen bygger i huvudsak på resultat från dessa tre empiriska studier som finns med som bilagor till redovisningen:

- PM: ”Beskrivande statistik om elever i försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13”.
- ”Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar: En aktörsfokuserad utvärdering av de utbildningsprogram som startade hösten 2010”.
- ”Det retrospektiva värdet av den gymnasiala spetsutbildningen: En uppföljning av unga vuxnas erfarenheter ett drygt år efter deras examen våren 2012”.

Den beskrivande statistiken avser samtliga elever från alla 20 utbildningar som studerade vid en spetsutbildning läsåret 2012/13. Särskilt fokus ligger på elever som avslutade en spetsutbildning våren 2013. Likt 2013 års redovisning analyseras den beskrivande statistiken i förhållande till två jämförelsegrupper: parallellklasser och jämförbara utbildningar i övriga riket⁵.

I den kvalitativa utvärderingen har de elva utbildningar som startade höstterminen 2010 studerats. Utvärderingen bygger på intervjuer med skolledare, lärare och elever, elevenkäter samt på intervjuer med lärosätesrepresentanter som samarbetat

⁵ Med parallellklasser avses program inom samma ämnesområde och samma skola som spetsklassen. Naturvetenskapligt program på skolor som bedriver spetsutbildningar inom naturvetenskap och matematik definieras som parallellklasser respektive samhällsvetenskapligt program på skolor som bedriver spetsutbildningar inom samhällsvetenskap och humanistiska ämnesområden. Som övriga riket definieras elever som studerar inom samma ämnesområde som spetsklassen men som inte läser en spetsutbildning eller i parallellklass.

med spetsutbildningarna. Denna utvärdering ger en bild av verksamheten utifrån de intervjuades erfarenheter av spetsutbildningen och ska ses som ett komplement till den beskrivande statistiska studien av försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning.

Studien som följer upp de elever som avslutade sin spetsutbildning vårterminen 2012 bygger på en webbaserad enkätundersökning med uppföljande telefonintervjuer. Syftet med enkäten är att undersöka de utexaminerade spets elevernas sysselsättning 18 månader efter avslutad spetsutbildning och den behållning eleverna upplever att de fått av spetsutbildningen. Svarefrekvensen var låg och beräknades till 43 procent.

Sammanfattningsvis ger dessa studier information om spetsutbildningarna vad gäller:

- den totala elevgenomströmningen fram till 2012/13 avseende kön, utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå i förhållande till andra relevanta elevgrupper,
- elevgruppens sammansättning,
- studieresultat och övergång till högskolan för elever som avslutade sin spetsutbildning vårterminen 2013 i förhållande till andra relevanta elevgrupper,
- iakttagelser av studieresultat i förhållande till urvalsförfaranden och
- elevernas sysselsättning 18 månader efter avslutad spetsutbildning.

Redovisning av spetsutbildningarnas omfattning

Läsåret 2012/13 studerade 929 elever vid en spetsutbildning. Detta utgjorde drygt hälften av det totala antalet platser som medges i förordningen för gymnasial spetsutbildning (1 800 platser). Eleverna var jämnt fördelade över de tre årskurserna.

Andelen elever i spetsutbildning som väljer att flytta till studieorten skiljer sig inte från jämförbara elevgrupper. Spetsutbildningarna är riksrekryterande men trots detta uppvisar elever i spetsutbildning samma mönster vad gäller flytt och pendling som kännetecknar elever i gymnasieskolan som helhet.

Genomströmningen av elever avseende kön, föräldrars utbildningsnivå i förhållande till andra jämförbara elevgrupper, utländsk bakgrund

Andelen kvinnor som studerar eller har studerat på en spetsutbildning i samhällsvetenskap eller humaniora är något högre jämfört med parallellklasser och övriga riket. På motsvarande sätt är andelen män som studerar eller har studerat på en spetsutbildning i naturvetenskap eller matematik något högre än för jämförbara elevgrupper. De generella förhållandena vad gäller könsmönster för olika utbild-

ningar är således något starkare vad gäller spetsutbildningarna än generellt för respektive utbildningsinriktning.

Jämfört med parallellklasser och övriga riket är andelen elever i spetsutbildningen med föräldrar som har eftergymnasial utbildning markant högre, 78 procent jämfört med 64 procent. Detta är särskilt tydligt inom de samhällsvetenskapliga spetsutbildningarna i jämförelse med riket i övrigt. Jämfört med parallellklasser är andelen elever i spetsutbildning inom naturvetenskaplig utbildning med föräldrar som har eftergymnasial utbildning något lägre. Den högsta andelen föräldrar med eftergymnasial utbildning har elever i spetsutbildning i matematik, där 85 procent av föräldrarna har en eftergymnasial utbildning

Jämfört med parallellklasser och övriga riket är andelen elever med utländsk bakgrund lägre inom spetsutbildningarna. Detta är särskilt tydligt inom de naturvetenskapliga spetsutbildningarna. Detta gällde även i 2013 års redovisning.

Genomströmning

76 procent av de elever i spetsutbildning som påbörjade sina studier hösten 2010 nådde ett slutbetyg inom tre år, jämfört med 80 procent av eleverna i parallellklasserna och 75 procent av eleverna i övriga riket. En större andel av elever i spetsutbildning inom samhällsvetenskap än inom humaniora fick ett slutbetyg efter tre års studier. Totalt 84 procent av elever i spetsutbildning inom samhällsvetenskap och 78 procent av elever i spetsutbildning inom humaniora erhöll ett slutbetyg inom tre år. Bland eleverna i parallellklasserna nådde 82 procent ett slutbetyg inom tre år, och i övriga riket var det 79 procent som gjorde det.

Kvinnorna nådde oftare ett slutbetyg inom tre år än männen inom alla utbildningsgrupper förutom inom samhällsvetenskaplig spetsutbildning där ungefär lika stor andel av männen som kvinnorna erhöll ett slutbetyg inom tre år. Kvinnorna fick också oftare behörighet till fortsatta studier på universitet och högskola än männen.

85 procent av eleverna inom spetsutbildningen matematik och 70 procent av eleverna inom naturvetenskaplig spetsutbildning nådde ett slutbetyg inom tre år. Av statistiken framgår således att en större andel spets elever inom matematik än inom naturvetenskap når slutbetyg inom tre år. Bland eleverna i parallellklasserna fick 86 procent ett slutbetyg inom samma tidsperiod och bland övriga elever i riket var det 84 procent som fick slutbetyg.

Betygsresultat i förhållande till andra jämförbara elevgrupper

Meritvärde

Generellt sett har elever i spetsutbildning ett högre genomsnittligt meritvärde från grundskolan jämfört med både parallellklasser och övriga riket. På tre av spetsutbildningarna hade dock spets eleverna ett lägre genomsnittligt meritvärde från grundskolan jämfört med parallellklasser. Sett över treårsperioden vt 2010-2012 har

antagningspoängen sjunkit vilket speglar utvecklingen i parallellklasser och i övriga riket. Spetsutbildningar inom naturvetenskap avviker dock genom att antagningspoängen ökat något (fem poäng) för dessa utbildningar. Meritvärdet har sjunkit som mest för spets elever inom humaniora.

Studieresultat under gymnasietiden

Statistiken visar att den genomsnittliga betygspoängen för elever med slutbetyg vt 2013 från samhällsvetenskaplig spetsutbildning var något högre än för elever i parallellklasser och övriga riket. Motsvarande betygspoäng för naturvetenskaplig spetsutbildning visar att elever på spetsutbildning uppnådde samma betygspoäng som elever i parallellklasser och i övriga riket. Högst betygspoäng bland jämförda elevgrupper hade elever i spetsutbildning inom humaniora.

I elevenkäten i den kvalitativa utvärderingen som ingår i 2014 års delutvärdering jämför eleverna fördelning av betyg mellan olika årskurser. Resultatet från elevenkäten visar att de flesta betygshöjningarna sker inom det samhällsvetenskapliga området och minst inom det humanistiska ämnesområdet samt att betygssänkningen är störst inom det matematiska och naturvetenskapliga ämnesområdet.

Utbildningsval efter avslutad spetsutbildning

Den beskrivande statistiken visar att elever i spetsutbildning oftare söker och blir antagna till högskolan direkt efter gymnasiet än elever i parallellklasser och övriga riket. Eleverna inom spetsutbildningen matematik är de som i större utsträckning i jämförelse med övriga elever i spetsutbildning söker och blir antagna till högskolan. Elever inom spetsutbildning matematik bedrev i högre grad högskolestudier under gymnasietiden än andra elever i spetsutbildning.

Vidare framgår att männen på alla spetsinriktningar söker och blir antagna till högskolan i högre grad än kvinnorna inom spetsutbildningarna. Av statistiken framgår att bland männen som läst en spetsutbildning inom matematik och naturvetenskap var det en avsevärt större andel som sökte teknisk högskoleutbildning jämfört med kvinnorna. Sökmönstret till högskolan skiljer sig i väsentlig grad från parallellklasser och övriga riket på så sätt att en lägre andel av eleverna i parallellklasserna och övriga riket antogs till teknisk utbildningsinriktning. Kvinnorna läste i högre grad än männen en hälso- och sjukvårdsinriktning på högskolan, framförallt kvinnor som har läst naturvetenskaplig utbildning i gymnasieskolan.

En större andel av eleverna i spetsutbildning oavsett inriktning övergår till högskolestudier direkt efter avslutad gymnasieutbildning och en större andel elever i spetsutbildning som slutade gymnasieskolan 2012 studerar vid högskola ht 2013 jämfört med parallellklasser och övriga elever.

Studieresultat i förhållande till urvalsförfarande

De flesta skolor använde sig av ett utökad urvalsförfarande och kompletterade grundskolebetyget med en intervju och/eller intagningsprov. Som tidigare utvärderingar visat var söktrycket så pass lågt på flera av spetsutbildningarna att det utökade urvalsförfarandet inte har haft någon funktion i urvalet av elever. Det utökade urvalsförfarandet fyllde istället andra funktioner. Antagningsintervjuerna med eleverna fungerade konstruktivt avseende gruppbildning och identitetsskapande och en upplevelse av att de befann sig med likasinnade studiemotiverade elever. De fyllde även en funktion i att informera eleven om spetsutbildningen och de förväntningar som ställdes på de antagna eleverna.

3. Övrigt som framkommit i studierna

Utöver det som efterfrågas i regleringsbrevet för 2014 har det kommit fram andra uppgifter i de två studierna från Lunds universitet som Skolverket anser vara värdefulla att framhålla.

Utbildningens innehåll

Av den kvalitativa studien framgår att spetsutbildningarna når elever som är intresserade av att pröva något nytt, komma in på en eftertraktad skola som de annars inte skulle ha fått tillgång till eller intresserade av att studera på ett delvis annat sätt. Eleverna i utvärderingen menar överlag att lärarnas insatser varit av hög kvalitet. Trots detta uppger endast hälften av de intervjuade eleverna att de har kunnat utvecklas i spetsämnet så mycket som de hade hoppats på att göra, och endast hälften uppger att de utmanats att använda hela sin intellektuella kapacitet. Vidare framgår i studien att elever är kritiska till motsättningar mellan fördjupning och breddning inom ett utbildningsområde som lärare och elever vill utveckla kunskaper inom och betygs- och meritvärderingssystemet. För vissa spetsutbildningar är elevernas individuella val in-tecknade och vissa av kurserna finns endast inom spetsutbildningarna vilket kan medföra att eleven inte får kurser som ger särskild behörighet till högskolan. För att få kurser inom meritpoängssystemet måste en del elever inom spetsutbildningarna läsa kurser utöver vad som ingår i programmet.

Lärarna menar att om eleven är tillräckligt intresserad så utvecklas även elevens förmågor och kunskaper och att även elever med lägre betyg från grundskolan kan prestera bra eller till och med mycket bra på spetsutbildningen.

I den kvalitativa studien konstateras att försöksverksamheten med spetsutbildning genomförs på skolor med lång tradition av att erbjuda gymnasieutbildning som omfattar både ämnesmässig bredd och fördjupning och som sedan tidigare har ett uppbyggt samarbete med institutioner och/eller personer på högskola och universitet. Många gånger bygger samarbetet på personliga kontakter. Av elevintervjuerna framgår att många elever inte tycks vilja binda sig för tidigt för ett visst ämnesområde, utan efterfrågar möjligheter att välja mellan flera valbara kurser. En fjärdedel

av eleverna i utvärderingen uppger att de inte har, eller delvis saknar, motivation att fortsätta studera inom spetsämnet. I studien framhålls att en orsak kan bero på att kursen på universitetet inte var särskilt utmanande.

Av den kvalitativa studien framgår att lärare och elever i spetsutbildning anser att undervisningen håller hög kvalitet, eleverna tycker sig både ha fördjupat och breddat sina kunskaper och fått bra inblick i vad det innebär att bedriva studier på högskolenivå. Lärarna pekar på att spetsprogrammets ofta mindre klasser möjliggör att bedriva undervisningen på andra sätt där samtal och diskussioner kan genomföras på ett sådant sätt att alla elever kommer till tals.

Utmärkande för spetsutbildningen

Utmärkande för spetsutbildning är de särskilda breddnings- och fördjupningskurserna samt möjligheter för elever att läsa poänggivande högskolekurser. Hur spetsutbildningarna väljer att integrera högskolekurserna i spetsutbildningen varierar stort.

Sättet som spetsutbildningen förbereder eleverna för akademiska studier uppfattas av majoriteten av lärare och elever som ett uttryck för spets. I intervjuerna med lärare och skolledare framställs just förberedelsen för högskolan som centralt för spetsutbildningen.

I enkätstudien med de uppföljande intervjuerna beskriver många elever 18 månader efter avslutad spetsutbildning att de haft behållning av att ha gått en spetsutbildning. Genom att utveckla akademiska förmågor och förhållningssätt såsom kritiskt tänkande, källkritik samt att kunna argumentera och uttrycka sig avancerat i text och tal har de i större utsträckning fått möjlighet att förbereda sig inför högskolestudier.

Främjar acceleration elevernas lärande inom spetsämnet?

Krav på att elever i försöksverksamheten ska erbjudas möjligheter att påbörja sina högskolestudier redan under gymnasieutbildningen utgår ifrån ett synsätt där acceleration ses som en bra metod för elevers kunskapsutveckling. Detta för med sig ett högre studietempo, dels för att kvalificera elever för högre studier, dels för att bereda plats för högskolestudier under den sista terminen i årskurs tre.

För att eleverna ska hinna med att läsa högskolekurser parallellt med gymnasiestudierna läser elever gymnasiekurserna på fem terminer. I intervjuerna i den kvalitativa studien framkommer att elever i spetsutbildningen upplever att det höga tempoet skapar stress som påverkar studierna negativt. En del elever känner att de inte har den tid som krävs för att genomföra skolarbetet med hög kvalitet och de måste därför senare ta igen de kurser de inte hunnit med. För många elever leder detta till att det sista året inte ägnas åt högskolestudier utan blir ett år för återhämtning. I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framkommer att å ena sidan ses gymnasiala spetsutbildningar som värdefulla då de ger elever en gedigen gymnasial utbild-

ning. Å andra sidan ställer sig de flesta intervjuade lärosätesrepresentanter tveksamma till nyttan med en gymnasial utbildning som innebär acceleration om det samtidigt innebär att utbildningen blir alltför komprimerad och eleverna tvingas hasta igenom den på p.g.a. tidspress. Många lärosätesrepresentanter ställer sig frågande till värdet av att redan på gymnasienivå påbörja en högskoleutbildning om det ändå bara innebär att eleverna under sin högskoleutbildning tvingas göra studieupphåll för att vänta in de andra studenterna eftersom kurser i allmänhet läses i en given ordning.

Söktryck

I intervjuerna med lärare och skolledare framkommer omständigheter som sannolikt har en negativ inverkan på söktrycket. För det första resonerar respondenterna om att elever gör strategiska val i gymnasieskolan och prioriterar höga betyg och att maximera sina meritpoäng. Om spetskurserna inte har utformats på så vis att de sammanfaller med meritpoängsgivande kurser har spetsutbildningens utformning i vissa fall lett till svårigheter för elever att uppnå maximalt med meritpoäng. För det andra anger lärare och skolledare att det är oklart hur spets eleverna belönas för sitt arbete.

Strukturella förutsättningar

I den intervjuade gruppen finns skolledare och lärare som ser spetsutbildning som en individuell angelägenhet. Spetsutbildningen erbjuder utbildning som intresserade ungdomar förväntas vilja söka och utgör därför ett svar på ett behov från intresserade elever som söker efter fler utbildningsalternativ. Denna tolkning medför att om det är lågt söktryck till en spetsutbildning kan även ungdomar med lägre grundskolebetyg än elever i parallellklasser antas och utbildningen kan fortfarande anses utgöra en "spets". I materialet framgår vidare att skolledare och lärare istället framställer spetsutbildningen som en lokal angelägenhet. Spetsutbildningen anses stärka skolans position på utbildningsmarknaden och skolans varumärke. Utifrån teoretiska resonemang går det, enligt forskarna, också att tala om ett tredje sätt att framställa spetsutbildning på, nämligen som en nationell angelägenhet att "ta tillvara" och förädla humankapital i form av begåvade och särskilt talangfulla elever. Ser man spetsutbildning som en nationell angelägenhet behöver elever erbjudas mer utmanande undervisning som möjliggör en akademisk specialisering för att kunna utvecklas optimalt. I utvärderingen framhålls att skolledare och lärare ser spetsutbildningarna som en individuell eller lokal angelägenhet.

4. Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att elever och lärare är nöjda med undervisningen och elevernas resultat i spetsämnen. Klasserna inom spetsutbildning är ofta förhållandevis små vilket lärare framhåller som en viktig faktor till att eleverna utvecklar goda färdigheter inför högskolestudier. Skälet till att klasserna ofta har rela-

tivt få elever är att antalet sökande inte motsvarat det antal platser skolan erbjudit. Eleverna uppger att de känner sig väl förberedda för teoretiska högskolestudier.

Elever i spetsutbildning med inriktning matematik söker och blir antagna till högskolan direkt efter genomgången gymnasieutbildning i högre grad än elever på annan spetsutbildning. Till skillnad från parallellklasserna och riket i övrigt var det en högre andel män än kvinnor inom spetsutbildningarna som sökte och blev antagna till högskolan direkt efter avslutad spetsutbildning.

Studien visar dock vidare på ett antal omständigheter som kan ha en motverkande effekt i förhållande till försöksverksamhetens syfte. En sådan omständighet är att elever i vissa spetsutbildningar inte kan tillgodogöra sig meritpoäng på samma sätt som om de studerat på ett ordinarie program. Detta beror på att en del av spetsutbildningarna har en programstruktur där kurser som ger meritpoäng delvis saknas, en s.k. inläsningseffekt. Exempel på kurser som ger meritpoäng och som saknas inom programstrukturen för vissa spetsutbildningar är engelska 7 och modernt språk. En annan omständighet som kan påverka elevernas studieresultat är att de förväntas läsa högskolekurser utöver samtliga gymnasieämnen, och att de då inte ges möjlighet att fördjupa sig ytterligare i breddningskurserna, vilket både elever, lärare och högskoleföreträdare betonar är att föredra framför att läsa högskolekurser.

Bilaga 1: Tabell: "Översikt av de gymnasiala spetsutbildningarna".

Bilaga 2: Rapport: "PM: Beskrivande statistik om elever i försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13". Skolverket. Mars 2014.

Bilaga 3: Utvärdering: "Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar: En aktörsfokuserad utvärdering av de utbildningsprogram som startade hösten 2010". Lunds universitet. Dec 2013.

Bilaga 4: Uppföljning: "Det retrospektiva värdet av den gymnasiala spetsutbildningen: En uppföljning av unga vuxnas erfarenheter ett drygt år efter deras examen våren 2012". Lunds universitet. Dec 2013.

Tabell 1. Översikt av gymnasiala spetsutbildningar, startår, skola och ort, huvudman

Program och spets	Startår	Skola	Ort	Huvudman
Naturvetenskap, matematik	2009	Luleå gymnasium	Luleå	Luleå kommun
Naturvetenskap, matematik	2009	Ehrens värdska gymnasiet	Karlskrona	Karlskrona kommun
Naturvetenskap, matematik	2009	Danderyds gymnasium	Danderyd	Danderyds kommun
Naturvetenskap, biomedicin	2009	Härnösands gymnasium	Härnösand	Härnösands kommun
Naturvetenskap, fysik	2009	Polhemskolan	Lund	Lunds kommun
Naturvetenskap, science programmet	2009	Europaskolan	Strängnäs	Europaskolan Strängnäs AB
Naturvetenskap, bioteknik	2010	Katedralskolan	Uppsala	Uppsala kommun
Naturvetenskap, forskning	2010	Älvkulle gymnasiet	Karlstad	Karlstad-Hammarö gymnasienämnd
Naturvetenskap, matematik	2010	Hvitfeldtska gymnasiet	Göteborg	Göteborgs stad
Naturvetenskap, marinbiologi	2010	Gullmarsgymnasiet	Lysekil	Lysekils kommun
Samhällsvetenskap, humaniora	2009	Vasaskolan	Gävle	Gävle kommun
Samhällsvetenskap, global inriktning	2009	Globala gymnasiet	Stockholm	Stockholms stad
Samhällsvetenskap, historia	2009	Katedralskolan	Lund	Lunds kommun
Samhällsvetenskap, finansekonomi*	2010	Tumba gymnasiet	Tumba, Botkyrka	Botkyrka kommun
Samhällsvetenskap, engelska	2010	Viktor Rydbergs gymnasium	Djursholm, Danderyd	Stiftelsen Viktor Rydbergs skolor
Samhällsvetenskap, hållbar utveckling	2010	Folkungaskolan	Linköping	Linköpings kommun
Samhällsvetenskap, entreprenörskap	2010	Sven Erikssongymnasiet	Borås	Borås stad
Samhällsvetenskap och humaniora	2010	Fässbergsgymnasiet	Möln dal	Möln dals stad
Samhällsvetenskap, Classe Française**	2010	Katedralskolan	Uppsala	Uppsala kommun
Samhällsvetenskap moderna språk, profil litteratur och film	2010	Katedralskolan	Lund	Lunds kommun

*Definierades vid införandet av Gy11 om till specialiseringar inom Ekonomiprogrammet.

**Definierades vid införandet av Gy11 om till specialiseringar inom Humanistiska programmet.

Beskrivande statistik om elever i försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13

Inledning

Försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning startade 2009 och pågår fram till 2016. Skolverket har på uppdrag av regeringen beviljat 18 skolor, och sammantaget 20 utbildningar, att delta i försöksverksamheten. Spetsutbildningar inom ämnesområdena matematik, naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora har beviljats. År 2009 startade 9 av de 20 utbildningarna och 2010 startade resterande 11 utbildningar. Syftet med försöksverksamheten är att göra det möjligt för gymnasieelever att fördjupa och bredda sig inom ett ämnesområde, mer än vad som görs gällande på de nationella programmen. Inom ramen för försöksverksamheten har eleverna även möjlighet att läsa kurser på högskolan.

Enligt förordningen (2008:793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning ska skolverket årligen redovisa resultat av försöksverksamheten till Regeringskansliet. I 2014-års regleringsbrev till Skolverket görs gällande att årets redovisning bland annat ska innehålla en uppföljning av deltagande elevers genomströmning och betygsresultat i förhållande till jämförelsegrupper. Redovisningen ska även redogöra för vad eleverna gör efter avslutad spetsutbildning. I denna PM, som innehåller beskrivande statistik om elever inskrivna vid gymnasial spetsutbildning, presenteras dels bakgrundsfaktorer hos eleverna läsåret 2012/13. Alla elever som fanns registrerade på en spetsutbildning, oavsett årskurs, detta läsår är inkluderade i redovisningen. Dels presenteras studieresultat och övergång till högskola för eleverna som påbörjade en spetsutbildning höstterminen 2010 (och därmed tillhörde avgångseleverna vårterminen 2013).

Redovisningar av försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning har lämnats till Regeringskansliet vid fyra tidigare tillfällen (2010, 2011, 2012 och 2013). Årets redovisning liknar 2013-års redovisning i struktur och innehåll. I tidigare års redovisning redovisades dock bakgrundsfaktorer hos alla elever som påbörjade en spetsutbildning 2009, 2010 eller 2011 medan i årets redovisning redovisas bakgrundsfaktorer hos alla elever som läste vid gymnasieskolan läsåret 2012/13 oavsett när de påbörjade sin utbildning. I år är också första gången som Skolverket kan studieresultat och övergång till högskolan för elever inom samtliga 20 utbildningar som har godkänts inom ramen för försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning. Detta blir möjligt då 11 av de 20 utbildningarna som godkänts startade höstterminen 2010, majoriteten av de elever som har gått dessa utbildningar finns således bland avgångseleverna vårterminen 2013.

2014-03-31
2 (31)

Denna PM inleds med en beskrivning av bakgrundsfaktorer hos eleverna i gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13. Bland annat redovisas kön, utländsk/svensk bakgrund och föräldrarnas utbildningsnivå för dessa elever. Avsnittet innehåller även en presentation av elevernas slutbetyg från grundskolan och studier vid högskolan vid sidan av gymnasieskolan. Andra delen av denna PM redovisar studieresultat och övergång till högskolan för eleverna som startade en spetsutbildning höstterminen 2010. I bilaga 1 finns tabeller med alla siffror som visas i figurer i texten.

Population och datakällor

Totalt 929 elever var inskrivna vid försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13.¹ Dessa elever kommer förstås att benämnas spets elever. Av alla spets elever läsåret 2012/13 gick 301 elever i årskurs 1, 308 elever i årskurs 2 och 320 elever i årskurs 3.² Alla spets elever, oavsett årskurs, kommer att analyseras sammantaget i första delen av denna PM som redovisar bakgrundsfaktorer hos eleverna. I den andra delen av denna PM, som behandlar studieresultat och övergång till högskolan, redovisas enbart resultat för de elever som påbörjade en spetsutbildning höstterminen 2010. Dessa elever är 393 till antalet.

Genomgående kommer spets eleverna redovisas utifrån de program de läser på gymnasieskolan, det vill säga naturvetenskap, matematik, samhällsvetenskap och humaniora, och jämförs sinsemellan och i förhållande till parallellklasser och övriga elever inom samma program i riket. Syftet är att se om spets eleverna skiljer sig åt sinsemellan och i förhållande till jämförelsegrupperna. Med parallellklass avses elever på samma programinriktning och samma skola som spetsklassen. Till exempel har naturvetenskapliga program på skolor som bedriver spetsutbildningar inom naturvetenskap definierats som parallellklasser, och så vidare. Naturvetenskapliga program på skolor som bedriver spetsutbildning inom exempelvis humaniora har däremot inte definierats som naturvetenskaplig parallellklass utan istället lagts till kategorin övriga i riket. I denna kategori finns alla de elever på natur- och samhällsvetenskapliga utbildningar som inte har definierats som spetsutbildningar och inte heller som parallellklasser.

Matematik är inte ett eget nationellt program i gymnasieskolan, det finns enbart inom ramen för försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning. Dessutom var humaniora en del av det samhällsvetenskapliga programmet när försöksverksamheten med gymnasial

¹ Läsåret 2012/13 hade två elever inom den gymnasiala spetsutbildningen tillfälliga personnummer, dessa elever ingår inte i redovisningen.

² I den senaste publicerade redovisningen av elever inskrivna vid försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (2013) redovisades att 393 elever påbörjat spetsutbildningen 2010/11 och att 369 elever påbörjat spetsutbildningen 2011/12. Det är cirka 60-70 fler elever än antalet elever inskrivna i årskurs 3 respektive 2 läsåret 2012/13. En förklaring till förändringen i elevantal kan vara att elever har avbrutit sina utbildningar eller bytt till andra nationella program. En annan förklaring kan vara att förra årets redovisning inkluderade elever som påbörjat en spetsutbildning respektive läsår medan denna PM innehåller alla elever som var inskrivna i gymnasieskolan läsåret 2012/13, oavsett när de påbörjade sin utbildning (populationerna skiljer sig alltså något åt).

spetsutbildning startade höstterminen 2009.³ På grund av detta jämförs spets elever inom naturvetenskap och matematik med elever på naturvetenskapligt program i parallellklasser och övriga riket i denna PM, och spets elever inom humaniora och samhällsvetenskap jämförs med elever inom samhällsvetenskapligt program.⁴

Tabell 1: Antal elever i gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13, samt jämförelsegrupper

Elevgrupp	Samhällsv.	Humaniora	Naturv.	Matematik	Totalt
Spets elever	276	191	256	206	929
Parallellklasser	2 969	-	2 962	-	5 931
Övriga riket	90 639	-	40 547	-	131 186

Totalt 5 931 elever var inskrivna i de natur- och samhällsvetenskapliga parallellklasserna läsåret 2012/13, och i övriga riket var 131 186 elever inskrivna på samma program.⁵

Bland eleverna som påbörjade en gymnasial utbildning hösten 2010 fanns totalt 393 spets elever, 2 241 elever i parallellklasser och 44 917 elever i riket i övrigt.⁶

Tabell 2: Antal elever som påbörjade en gymnasial spetsutbildning hösten 2010, samt jämförelsegrupper

Elevgrupp	Samhällsv.	Humaniora	Naturv.	Matematik	Totalt
Spets elever	106	97	112	78	393
Parallellklasser	1 008	-	1 233	-	2 241
Övriga riket	29 622	-	15 295	-	44 917

Information om vilka eleverna som var inskrivna i gymnasieskolans olika nationella program läsåret 2012/13 har inhämtats via Skolverkets reguljära uppföljningssystem. Här finns uppgifter om alla elever som är inskrivna i en gymnasial utbildning 15 oktober gällande läsåret. Uppgift om vilka elever som läste en spetsutbildning har emellertid inhämtats separat från skolorna som bedriver spetsutbildningen. Detta har gjorts på grund av att informationen om vilka elever som läser en spetsutbildning är bristfällig i det reguljära uppföljningssystemet. Uppgifter om vilka elever som var inskrivna i gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13 har inhämtats från skolorna under 2013, medan uppgifter om vilka elever som påbörjade en spetsutbildning hösten 2010 har inhämtats under 2010.

Antalet elever i gymnasial spetsutbildning är relativt få i förhållande till antalet elever i parallellklasserna och riket i övrigt vilket bör beaktas när olika procentandelar tolkas. Även mindre förändringar i antal när antalen är få orsakar större förändringar i procentandelar.

³ Sedan Gy 2011 trädde i kraft finns dock humaniora som ett eget program.

⁴ Värt att nämna är att det samhällsvetenskapliga programmet har förändrats i och med Gy 2011. Innan reformen ingick humaniora och ekonomi i det samhällsvetenskapliga programmet, men efter reformen har humaniora och ekonomi blivit egna program. I det samhällsvetenskapliga programmet så som det presenteras i detta avsnitt ingår humaniora och ekonomi genomgående. Det bör även nämnas att i den senaste redovisningen av elever inskrivna vid försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning redovisades de olika jämförelsegrupperna på ett något annorlunda sätt än vad de gör i denna PM. För en definition av jämförelsegrupperna i den tidigare redovisningen se: PM: Beskrivande data om elever i försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning (2013). Stockholm: Skolverket.

⁵ Dessa siffror inkluderar även elever som har tillfälliga personnummer.

⁶ Dessa siffror inkluderar inte elever som har tillfälliga personnummer. Elever med tillfälliga personnummer är inte inkluderade i andra avsnittet av detta PM då det av tekniska skäl inte är möjligt.

2014-03-31

4 (31)

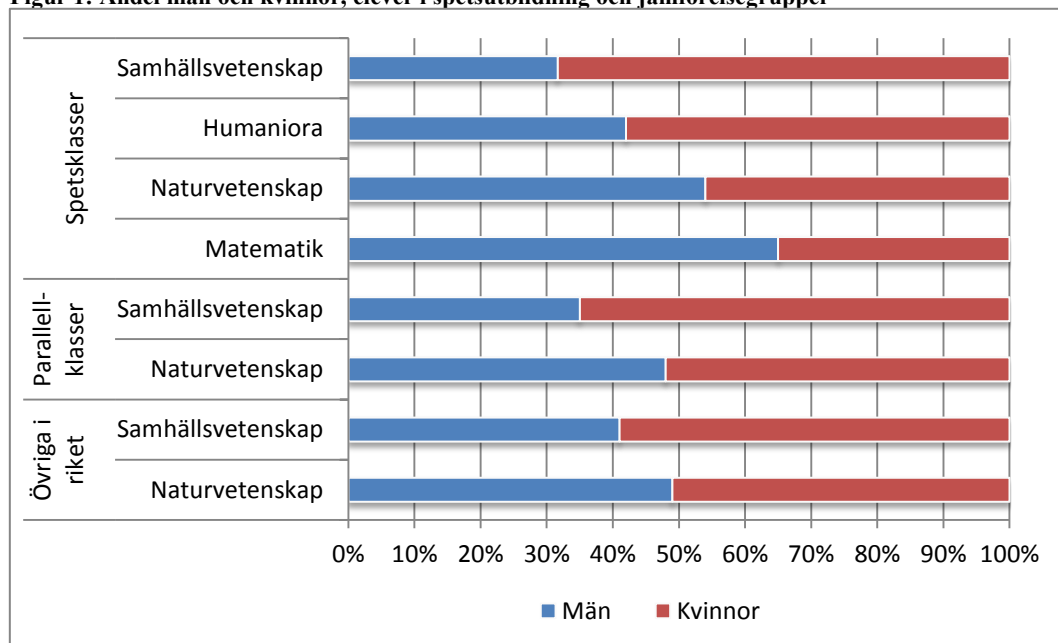
När det enbart är mindre skillnader i procentandelar mellan spets elever och elever i parallellklasser och övriga riket bör därför läsaren tolka dessa skillnader med försiktighet. Detta gäller särskilt andra avsnittet av denna PM där studieresultat och övergång till högskolan presenteras för elever som påbörjade en gymnasial utbildning 2010. Dessa elever är 393 till antalet och i tabellerna redovisas uppgifter uppdelade på typ av spetsinriktning och kön vilket innebär att antalet elever i varje kategori är väldigt få emellanåt.

Elever i gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13

Könsfördelning

Figur 1 visar könsfördelningen bland elever som läste gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13, samt bland jämförelsegrupperna. Sammantaget var andelen kvinnor något större än andelen män bland spets eleverna, 53 procent var kvinnor och 47 procent var män. Kvinnorna läste i större utsträckning samhällsvetenskap och humaniora medan männen oftare läste naturvetenskap och matematik. Denna uppdelning speglar könsfördelningen i parallellklasser och riket i övrigt, det var en större andel kvinnor i parallellklasserna och riket i övrigt som läste samhällsvetenskap och en större andel män som läste naturvetenskap.

Figur 1: Andel män och kvinnor, elever i spetsutbildning och jämförelsegrupper

Not. Antal elever 138 046

Trots att männen främst läste naturvetenskapligt program var kvinnorna i majoritet inom både de naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga programmen i parallellklasserna och i riket i övrigt. Männen var dock i majoritet inom den naturvetenskapliga spetsutbildningen. Totalt 59 procent av spets eleverna inom naturvetenskap (matematik och naturvetenskap sammantaget) var män och 41 procent var kvinnor.

Elever med utländsk och svensk bakgrund

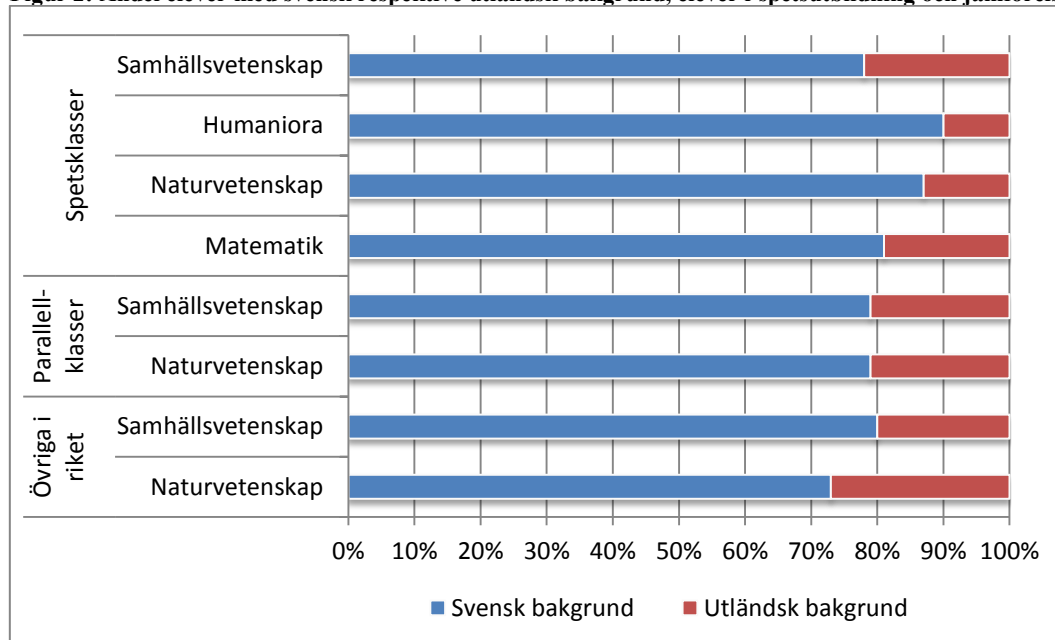
Figur 2 visar fördelningen av elever med utländsk respektive svensk bakgrund bland spets elever och jämförelsegrupper.⁷ Spetsutbildningarna inom samhällsvetenskap och matema-

⁷ Som elever med utländsk bakgrund räknas de som är födda utomlands och/eller har båda föräldrarna födda utomlands.

2014-03-31
6 (31)

tik hade en något större andel elever med utländsk bakgrund än spetsutbildningarna inom naturvetenskap och humaniora.

Figur 2: Andel elever med svensk respektive utländsk bakgrund, elever i spetsutbildning och jämförelsegrupper

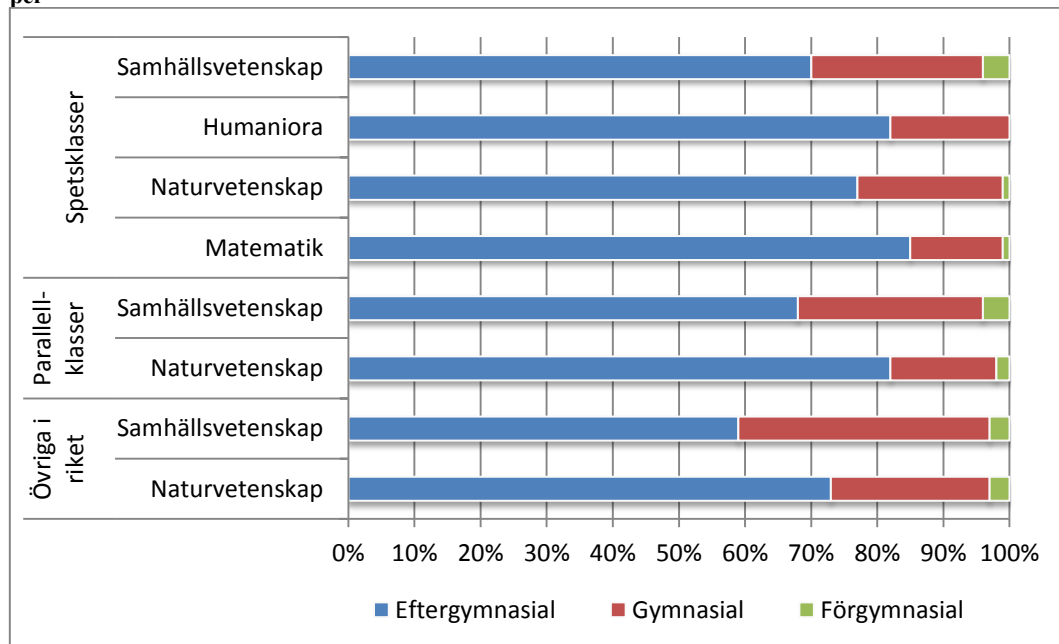

Not. Antal elever 138 046

Generellt sett var andelen elever med utländsk bakgrund färre inom spetsutbildningarna än inom parallellklasserna och i riket i övrigt. Minst andel elever med utländsk bakgrund fanns inom naturvetenskaplig spetsutbildning (matematik och naturvetenskap sammantaget), 16 procent av dessa elever hade utländsk bakgrund vilket kan jämföras med 27 procent av eleverna inom samma program i riket i övrigt (en skillnad på 11 procentenheter). Inom den samhällsvetenskapliga spetsutbildningen (humaniora och samhällsvetenskap sammantaget) utgjorde eleverna med utländsk bakgrund 17 procent, jämfört med 20 procent av eleverna inom samma program i riket i övrigt (en skillnad på 3 procentenheter). I likhet med spetsutbildningen inom naturvetenskap fanns en mindre andel elever med utländsk bakgrund i de naturvetenskapliga parallellklasserna, medan det i parallellklasserna i samhällsvetenskap fanns en ungefär lika stor andel elever med utländsk bakgrund som i övriga riket.

Föräldrarnas utbildningsnivå

Figur 3 visar andel elever vars föräldrar har förgymnasial-, gymnasial- och eftergymnasial utbildning. Spetsutbildningarna inom humaniora och matematik omfattade en större andel elever med föräldrar som har eftergymnasial utbildning (82 respektive 85 procent) än spetsutbildningarna inom samhällsvetenskap och naturvetenskap (70 respektive 77 procent). Sammantaget hade dock spetsklasserna inom matematik och naturvetenskap en större andel elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning, 80 procent, jämfört med 75 procent av eleverna inom spetsutbildningarna samhällsvetenskap och humaniora sammantaget.

Figur 3: Andel elever med föräldrar som har olika utbildningsnivåer, elever i spetsutbildning och jämförelsegrupper

Not. Antal elever 135 797

Totalt sett hade 78 procent av alla spets elever föräldrar med eftergymnasial utbildning, jämfört med 64 procent av eleverna i parallellklasser och i riket i övrigt. Spets eleverna hade därmed oftare högre utbildade föräldrar än andra elever inom samma program. Samhällsvetenskapliga spetsutbildningen (humaniora och samhällsvetenskap sammantaget) utmärkte sig mest i förhållande till övriga riket, bland dessa elever hade 75 procent föräldrar med eftergymnasial utbildning jämfört med 59 procent av eleverna i riket i övrigt.

Meritvärden från grundskolan

Tabell 3 visar elevernas genomsnittliga meritvärden från grundskolan, antal elever och standardavvikelser (std.). Det högsta meritvärdet en elev kan få är 320. Generellt sett hade spets eleverna läsåret 2012/13 ett högre genomsnittlig meritvärde (275) än de andra elevgrupperna sammantaget (207). Tabellen visar också att standardavvikelsen var lägre för eleverna på spetsutbildningarna än för eleverna i övriga riket, vilket innebär att det fanns en större spridning av meritvärden bland eleverna i övriga riket. Bland spets eleverna fanns det istället fler som hade ett meritvärde liknande genomsnittet.

2014-03-31
8 (31)

Tabell 3: Meritvärden från grundskolan, elever i spetsutbildning och jämförelsegrupper

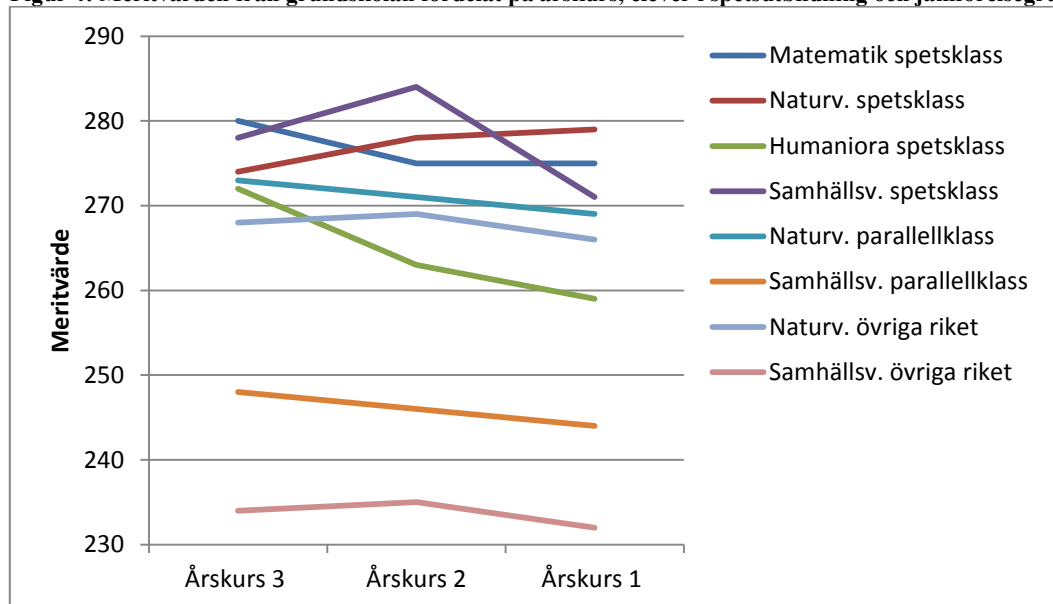
	Medelvärde	Antal	Std.
Spetsutbildning			
Samhällsvetenskap	278	272	37
Humaniora	267	189	38
Naturvetenskap	277	250	34
Matematik	277	196	34
Parallellklasser			
Samhällsvetenskap	246	2 917	44
Naturvetenskap	271	2 894	37
Övriga i riket			
Samhällsvetenskap	234	89 098	44
Naturvetenskap	268	39 471	43
Totalt	245	135 287	47

Spets eleverna inom humaniora hade ett något lägre genomsnittlig meritvärde än övriga spets elever. Spetsutbildningarna inom samhällsvetenskap (humaniora och samhällsvetenskap samantaget) utmärker sig mest i förhållande till parallellklasserna och riket i övrigt, inom dessa utbildningar hade eleverna ett avsevärt högre genomsnittlig meritvärde. Eleverna inom spetsutbildningarna naturvetenskap och matematik utmärker sig inte lika mycket i förhållande till eleverna i parallellklasserna och riket i övrigt, dessa spets elever hade ett liknande genomsnittlig meritvärde som övriga elever. Oavsett spetsutbildning hade kvinnorna ett högre genomsnittlig meritvärde från grundskolan än männen (se tabell 4 i bilaga). Vidare hade spets eleverna på alla gymnasieskolor ett högre meritvärde än eleverna i parallellklasserna, dock med några undantag. Spets eleverna i naturvetenskap på Europaskolan hade ett lägre meritvärde än eleverna i parallellklasserna, liksom eleverna i humaniora på Katedralskolan i Lund och Viktor Rydbergs gymnasium (visas ej i tabell).

Genomsnittlig meritvärde över tid

Figur 4 visar genomsnittlig meritvärde för spets elever och jämförelsegrupper inskrivna i olika årskurser läsåret 2012/13 och ger en fingervisning om förändringen av meritvärden över tid.⁸ Det genomsnittliga meritvärdet har sjunkit för spets eleverna inom alla program under tidsperioden, förutom för spets eleverna inom naturvetenskap där det genomsnittliga meritvärdet har ökat med 5 poäng. För eleverna i parallellklasser och i riket i övrigt har det genomsnittliga meritvärdet också sjunkit.

⁸ Det går inte att veta exakt när eleverna inskrivna i gymnasial spetsutbildning läsåret 2012/13 påbörjade sina studier och därmed är det inte möjligt att analysera förändringen i meritvärde utifrån olika intagsår. I tidigare års redovisning av elever i gymnasial spetsutbildning fanns en redovisning av förändringen av meritvärden utifrån vilket år eleverna påbörjat sina studier eftersom denna typ av information fanns tillgänglig då. På grund av detta skiljer sig de olika årens redovisningar åt.

Figur 4: Meritvärden från grundskolan fördelat på årskurs, elever i spetsutbildning och jämförelsegrupper⁹

Not. Antal elever 135 287

Det genomsnittliga meritvärdet har sjunkit som mest bland spets elever inom humaniora, från 272 till 259 poäng (13 poäng). För eleverna inom samhällsvetenskap har meritvärdet sjunkit med 7 poäng och för eleverna inom matematik har den sjunkit med 5 poäng. För eleverna i samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga parallellklasser har meritvärdet sjunkit med respektive 4 poäng, och för eleverna inom samma program i riket i övrigt har meritvärdet sjunkit med respektive 2 poäng.

Parallella studier vid högskolan

Inom ramen för den gymnasiala spetsutbildningen erbjuds eleverna möjligheten att läsa kurser vid högskolan parallellt med sina gymnasiestudier. Av de elever som gick i årskurs 3 läsåret 2012/13 var det totalt 32 procent som läste vid högskolan parallellt med sina gymnasiestudier, och bland eleverna i årskurs 2 var det 11 procent. I årskurs 2 var det endast elever inom naturvetenskap och matematik som läste parallellt vid högskolan, och i årskurs 1 var det ingen elev som gjorde det.

Tabell 4: Antal och andel elever som bedrivit högskolestudier parallellt med gymnasiestudierna, elever i spetsutbildning (totalt antal elever 929)

	Årskurs 1		Årskurs 2		Årskurs 3	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Samhällsvetenskap	0	0	0	0	25	26
Humaniora	0	0	0	0	26	30
Naturvetenskap	0	0	14	16	17	22
Matematik	0	0	20	26	33	56
Totalt	0	0	34	11	101	32

⁹ En del elever är inskrivna i årskurs 4 vilket innebär att de läser ytterligare ett år i gymnasieskolan, dessa elever är exkluderade från figur 4.

2014-03-31
10 (31)

Eleverna inom matematik läste till störst andel på högskolan parallellt med gymnasiestudierna, till exempel gjorde över hälften av eleverna i årskurs 3 det. Det är ingen större skillnad mellan andelen kvinnor och män som läste parallellt vid högskolan, 86 procent av männen gjorde det jämfört med 85 procent av kvinnorna.

Sammanfattning av första avsnittet

Spets eleverna utmärker sig i vissa avseenden i förhållande till parallellklasserna och riket i övrigt. Till exempel var det en något mindre andel elever med utländsk bakgrund i spetsklasserna, och en större andel elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning. Spets eleverna hade också ett högre meritvärde från grundskolan än andra elever.

Spetsutbildningarna naturvetenskap och matematik utmärker sig sammantaget lite mer i förhållande till parallellklasserna och riket i övrigt än de andra spetsutbildningarna. Spetsutbildningarna i naturvetenskap och matematik omfattade till exempel en större andel män än någon annan utbildningsgrupp, dessa spetsutbildningar hade också den minsta andelen elever med utländsk bakgrund. Dessutom fanns det en något större andel elever med föräldrar som har eftergymnasial utbildning inom naturvetenskap och matematik.

Det går dock inte att se någon specifik spetsutbildning som genomgående skiljer sig från de övriga spetsutbildningarna, parallellklasserna och riket i övrigt. Ibland är det elever inom naturvetenskap som utmärker sig, ibland är det elever inom humaniora eller någon annan spetsutbildning. Ibland är specifika spetsutbildningar mer lika parallellklasserna än riket i övrigt, ibland skiljer de sig från både parallellklasser och riket i övrigt och ibland utmärker de sig inte alls.

Detta avsnitt har även presenterat meritvärden från grundskolan och resultaten för de olika årskurserna indikerar att meritvärdena generellt sett har sjunkit. Spets eleverna skiljer sig inte från övriga elever vad beträffar denna utveckling, förutom att eleverna inom naturvetenskap har höjt sina meritvärden från grundskolan och att eleverna inom humaniora har sänkt sina meritvärden mer markant än andra elever. Avsnittet har även redovisat förekomsten av parallella studier vid högskolan för spets elever. Resultaten visar att parallella studier förekommer i årskurs 2 och 3, men att det enbart är elever inom naturvetenskap och matematik som läser vid högskolan i årskurs 3. Resultaten har även visat att elever inom matematik mer frekvent än andra elever studerar parallellt vid högskolan.

Studieresultat och övergång till högskolan för elever som påbörjade en gymnasieutbildning 2010

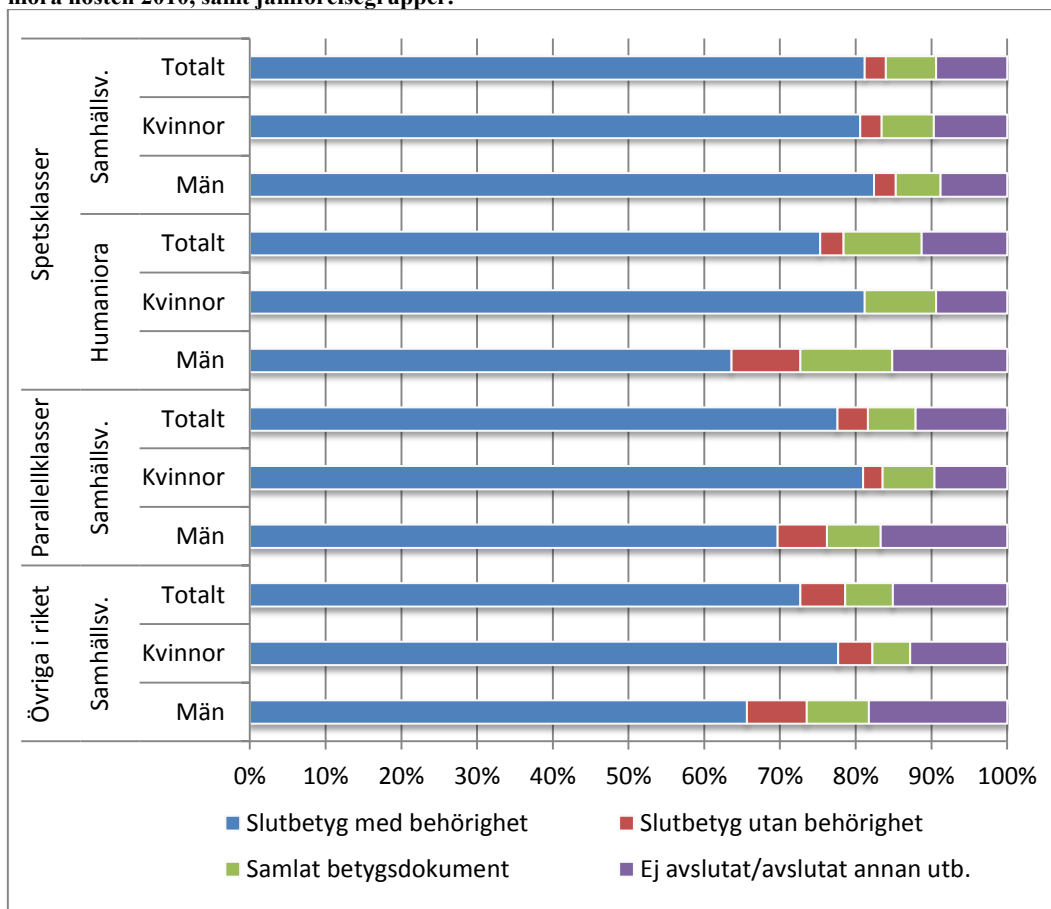
Studieresultat efter tre års studier, våren 2013

Bland spets eleverna som påbörjade sina studier hösten 2010 var det 76 procent som nådde ett slutbetyg inom tre år, jämfört med 80 procent av eleverna i parallellklasserna och 75 procent av eleverna i övriga riket. Figur 5 visar studieresultat efter tre års studier för elever antagna till en spetsutbildning inom samhällsvetenskap och humaniora hösten 2010, samt jämförelsegrupper.¹⁰ En större andel av spets eleverna inom samhällsvetenskap än inom humaniora fick ett slutbetyg efter tre års studier. Totalt 84 procent av spets eleverna inom samhällsvetenskap och 78 procent av spets eleverna inom humaniora erhöll ett slutbetyg inom tre år (med eller utan behörighet till högskolan). Bland eleverna i parallellklasserna nådde 82 procent ett slutbetyg inom tre år, och i övriga riket var det 79 procent som gjorde det.

¹⁰ Figur 5 visar elever som har fått slutbetyg med eller utan behörighet till högskolan, samt vilka elever som enbart erhållit ett samlat betygsdokument. Figuren visar även elever som inte har avslutat gymnasieskolan, alternativt avslutat gymnasieskolan på en annan utbildning än den de påbörjade hösten 2010. Det är inte möjligt att få fram exakt information om huruvida eleverna inom gymnasial spetsutbildning byter utbildning under sista läsåret innan de avslutar sina studier. Den information som finns tillgänglig visar vilka elever som påbörjade en spetsutbildning 2010 och vilka av dessa elever som fortfarande var inskrivna i spetsutbildningen någon gång läsåret 2012/13, informationen i detta avsnitt bygger på denna information.

2014-03-31
12 (31)

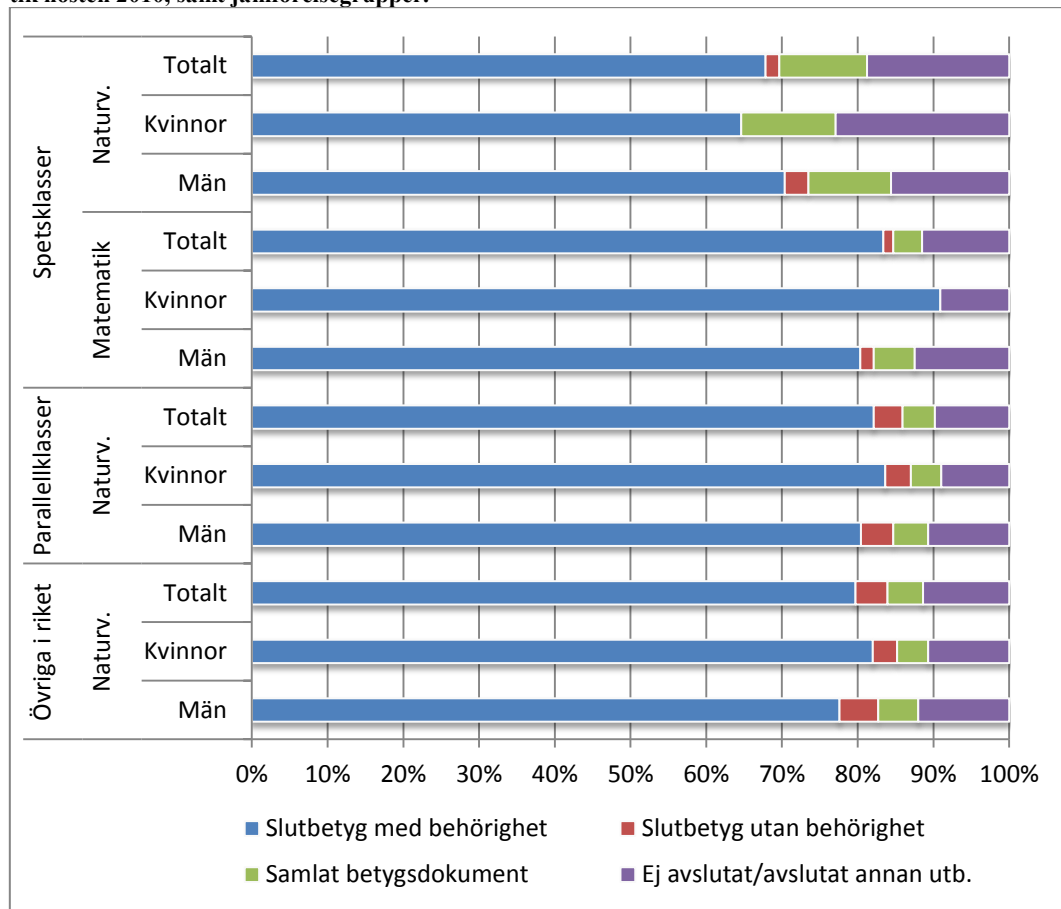
Figur 5: Studieresultat efter tre års studier, elever antagna till spetsutbildning inom samhällsvetenskap och humaniora hösten 2010, samt jämförelsegrupper.

Not. Antal elever 30 833

Kvinnorna nådde oftare ett slutbetyg inom tre år än männen inom alla utbildningsgrupper, förutom inom samhällsvetenskaplig spetsutbildning där en ungefär lika stor andel av männen som kvinnorna erhöll ett slutbetyg inom tre år, 85 procent av männen och 83 procent av kvinnorna. Kvinnorna fick också oftare behörighet till fortsatta studier på universitet och högskola än männen.

Figur 6 visar studieresultat efter tre års studier för elever antagna till en spetsutbildning inom naturvetenskap och matematik, samt jämförelsegrupper. Bland eleverna inom spetsutbildningen matematik nådde 85 procent ett slutbetyg inom tre år, och bland eleverna inom naturvetenskaplig spetsutbildning var det 70 procent som gjorde det. Det är således en större andel spets elever inom matematik än inom naturvetenskap som når slutbetyg inom tre år. Bland eleverna i parallellklasserna fick 86 procent ett slutbetyg inom samma tidsperiod och bland övriga elever i riket var det 84 procent som fick det.

Figur 6: Studieresultat efter tre års studier, elever antagna till spetsutbildning inom naturvetenskap och matematik hösten 2010, samt jämförelsegrupper.

Not.

Antal elever 16 718

Även inom matematik och naturvetenskap nådde generellt sett en större andel kvinnor än män ett slutbetyg inom tre år inom alla utbildningsgrupper, förutom inom naturvetenskaplig spetsutbildning där andelen män var större. Totalt 73 procent av männen och 65 procent av kvinnorna nådde ett slutbetyg inom tre år bland eleverna på denna spetsutbildning. Kvinnorna fick generellt sett också oftare behörighet till högskolestudier än männen.

Genomsnittlig betygspoäng våren 2013

Tabell 5 visar genomsnittlig betygspoäng för spets elever och jämförelsegrupper som erhölet ett slutbetyg eller motsvarande våren 2013.¹¹ Generellt sett hade eleverna inom spetsutbildningarna ett liknande genomsnittlig betygspoäng (14,7) som eleverna i parallellklasserna (14,7) och i övriga riket (14,1). De genomsnittliga betygspoängen var ganska lika mellan jämförelsegrupperna. Elever inom spetsutbildningen humaniora hade dock något högre betygspoäng än eleverna inom de samhällsvetenskapliga parallellklasserna och riket i övrigt. Elever inom spetsutbildningarna matematik och naturvetenskap hade en nästintill

¹¹ Omdömen från Waldorfbildning eller IB.

2014-03-31
14 (31)

identiskt genomsnittlig betygspoäng som eleverna inom naturvetenskap i parallellklasserna och riket i övrigt.

Tabell 5: Genomsnittlig betygspoäng för elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2013, elever antagna till spetsutbildning och jämförelsegrupper

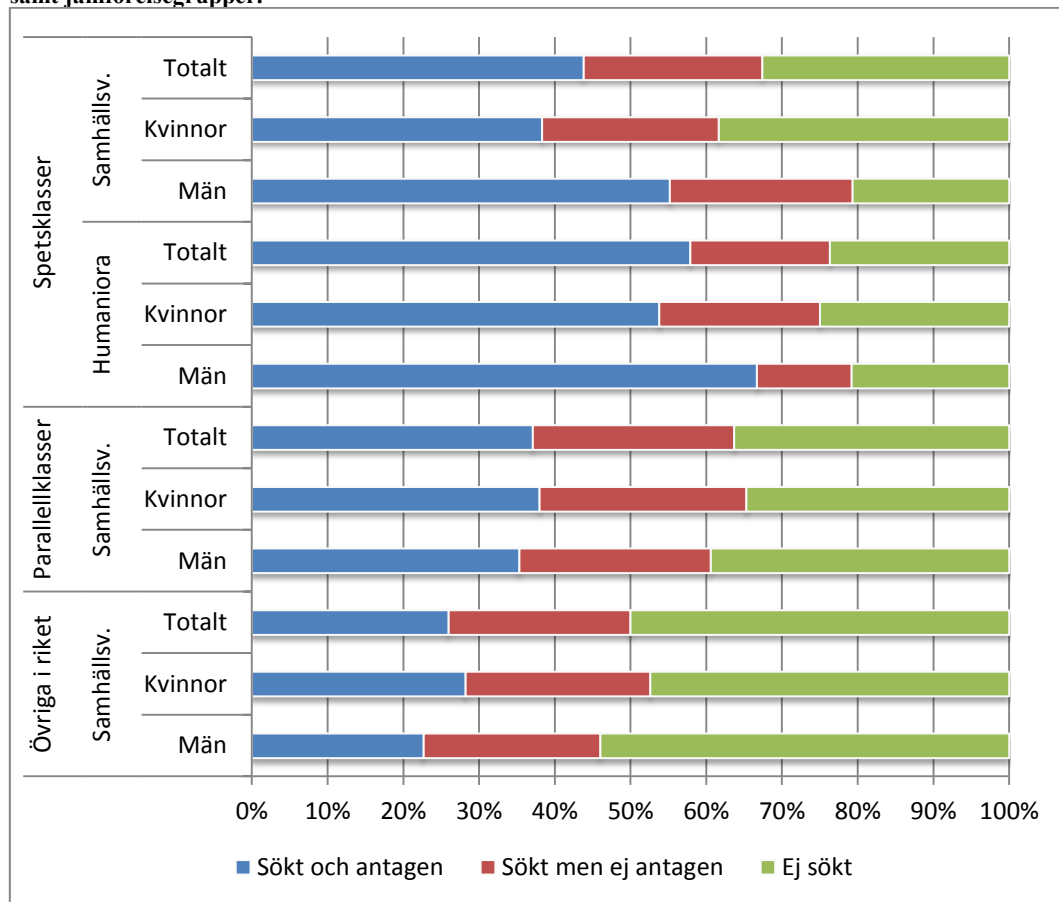
	Totalt	GBP		Antal		Std.	
		Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Spetsutbildning							
Samhällsvetenskap	16,3	16,3	16,2	29	60	2,7	2,5
Humaniora	17,2	16,7	17,4	24	52	2,7	1,8
Naturvetenskap	15,9	15,4	16,6	47	31	3,5	2,3
Matematik	15,7	15,9	15,5	46	20	4,2	6,8
Parallellklasser							
Samhällsvetenskap	15,3	14,3	15,8	269	553	2,8	1,8
Naturvetenskap	15,9	15,5	16,2	515	544	2,9	2,5
Övriga i riket							
Samhällsvetenskap	14,7	13,9	15,2	8 994	14 291	3,0	2,8
Naturvetenskap	15,9	15,6	16,3	6 398	6 439	2,9	2,7
Totalt	15,2	14,6	15,6	16 322	21990	3,1	2,8

Kvinnorna hade generellt sett något högre genomsnittlig betygspoäng än männen. Totalt sett var kvinnornas genomsnittliga betygspoäng 15,6 och männens 14,6. Endast inom spetsutbildningarna samhällsvetenskap och matematik hade männen en liknande genomsnittlig betygspoäng som kvinnorna. Inom samhällsvetenskap var männens betygspoäng 16,3 och kvinnornas 16,2, och inom matematik var männens betygspoäng 15,9 och kvinnornas 15,5.

Övergång till högskolan hösten 2013

Figur 7 visar övergång till högskolan hösten 2013 för elever antagna till gymnasieskolan hösten 2010 som nådde ett slutbetyg eller motsvarande våren 2013. Figuren visar elever som har sökt och blivit antagna till högre utbildning, alternativt sökt men inte blivit antagna, samt de elever som inte har sökt till högskolan hösten 2013. Elever inom spetsutbildningarna humaniora och samhällsvetenskap, samt jämförelsegrupper finns med i figuren. Generellt sett var det en större andel elever inom spetsutbildningarna som sökte och blev antagna till högskolan (44 procent) efter avslutade gymnasiestudier än det var inom parallellklasserna (34 procent) och riket i övrigt (27 procent). Störsts andelen som sökte och blev antagen till högskolan fanns bland eleverna i humanistisk spetsutbildning där 58 procent sökte sig vidare, inom samhällsvetenskaplig spetsutbildning var det 44 procent som gjorde det.

Figur 7: Övergång till högskolan hösten 2013 (direkt efter gymnasieskolan) bland elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2013, elever antagna till spetsutbildning inom samhällsvetenskap och humaniora hösten 2010, samt jämförelsegrupper.

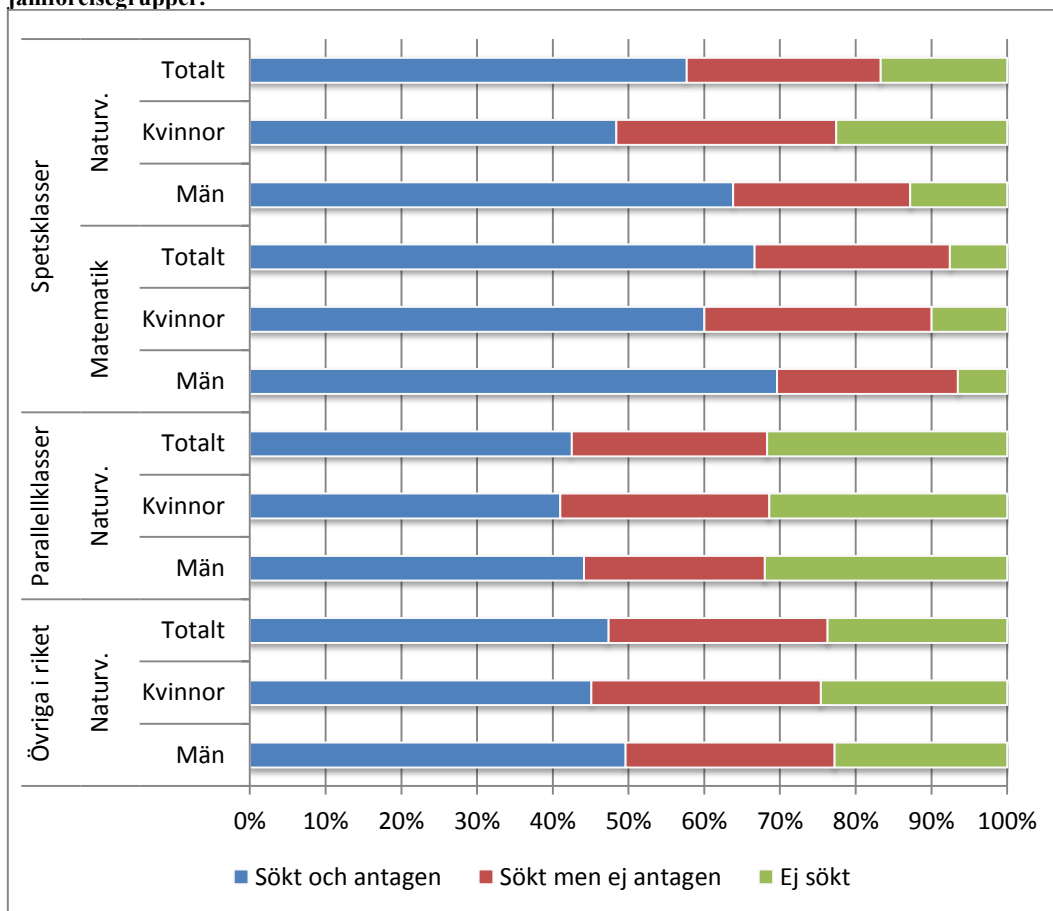
Not. Antal elever 24 272

Till skillnad från parallellklasserna och riket i övrigt var det en större andel män än kvinnor som sökte och blev antagna till högskolan inom spetsutbildningarna. Inom spetsutbildningen humaniora var det 67 procent av männen som sökte och blev antagna till högskolan jämfört med 54 procent av kvinnorna. Inom samhällsvetenskaplig spetsutbildning var det 55 procent av männen 38 procent av kvinnorna som sökte och blev antagna till högre studier.

Figur 8 visar övergång till högskolan för elever inom naturvetenskap och matematik. Även här var det en större andel spets elever som sökte och blev antagna till högskolan jämfört med eleverna i parallellklasser och riket i övrigt. Inom spetsutbildningen matematik var det 67 procent av eleverna som sökte till högskolan och blev antagna, medan det var 58 procent som gjorde det inom spetsutbildningen naturvetenskap. Resultatet innebär att elever inom spetsutbildningen matematik sökte och antogs till högskolan i större utsträckning än elever på någon annan spetsutbildning.

2014-03-31
16 (31)

Figur 8: Övergång till högskolan hösten 2013 (direkt efter gymnasieskolan) bland elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2013, elever antagna till spetsutbildning inom naturvetenskap och matematik hösten 2010, samt jämförelsegrupper.

Not. Antal elever 14 040

Även inom spetsutbildningarna matematik och naturvetenskap var det en större andel män än kvinnor som sökte och blev antagna till högskolan direkt efter gymnasiestudierna. Till skillnad från de samhällsvetenskapliga utbildningarna gäller detta dock även för eleverna i parallellklasser och övriga riket. Bland eleverna inom spetsutbildningen matematik var det 70 procent av männen som sökte och blev antagna till högskolan, jämfört med 60 procent av kvinnorna. Inom spetsutbildningen naturvetenskap var det 64 procent av männen, och 48 procent av kvinnorna, som sökte och blev antagna till högre studier.

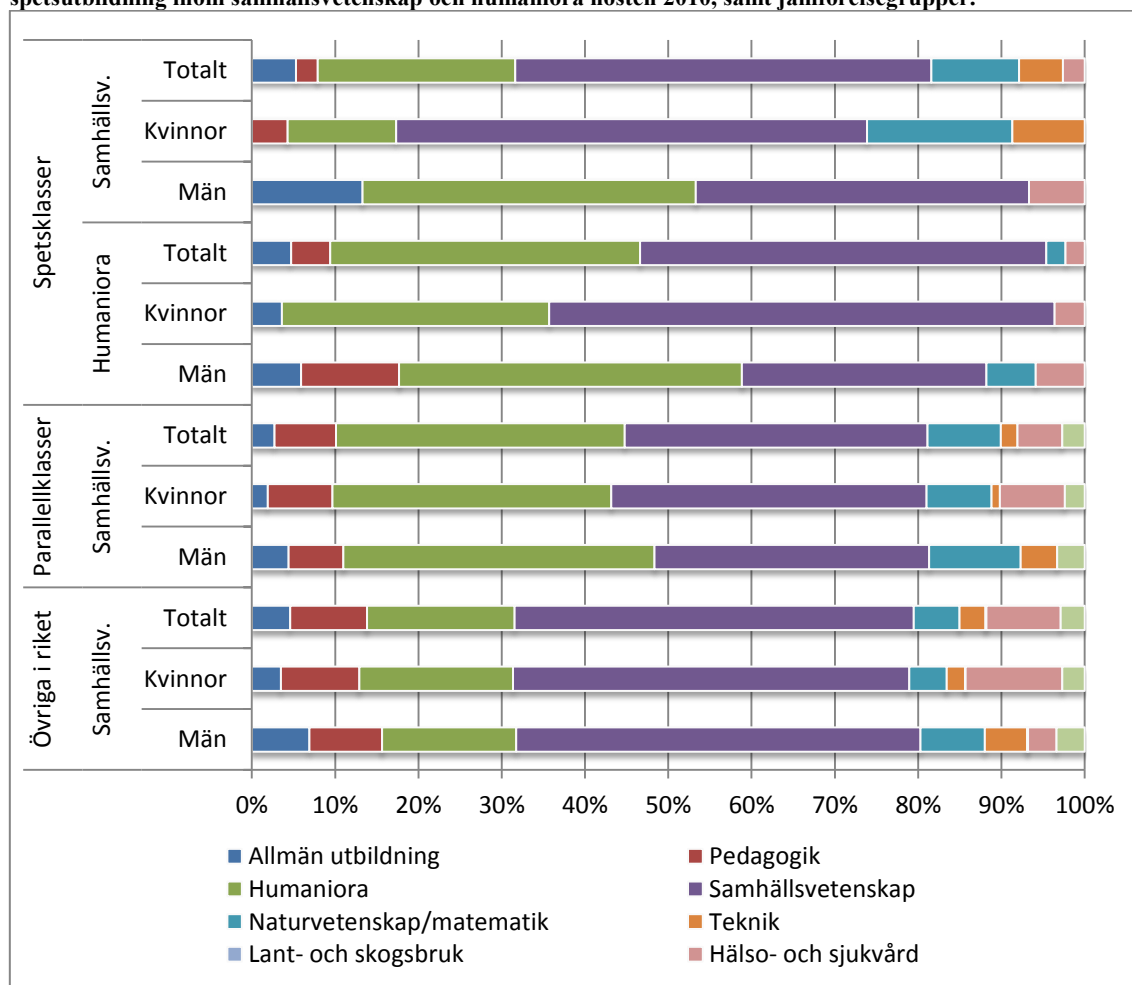
Utbildningsinriktning på högskolan

Figur 9 visar vilken utbildningsinriktning på högskolan elever som antogs till högskolan 2013 (och påbörjade en gymnasieutbildning hösten 2010) antogs till.¹² Figuren visar resul-

¹² Utbildningsinriktningarna baseras på Svensk Utbildningsnomenklatur (SUN) på 1-siffrig nivå. I figurerna har en del av namnen på de olika utbildningsinriktningarna förkortats. Pedagogik heter egentligen pedagogik och lärarutbildning, humaniora heter humaniora och konst, samhällsvetenskap inkluderar även juridik, handel och administration. Vidare inkluderar kategorin naturvetenskap/matematik även data. Teknik heter teknik och tillverkning, lant- och skogsbruk inkluderar även djursjukvård, och hälso- och sjukvård inkluderar även social omsorg.

tat för spets elever som läste samhällsvetenskap och humaniora i gymnasieskolan, samt jämförelsegrupper. Sammantaget antogs dessa elever främst till humaniora (19 procent) och samhällsvetenskap (47 procent) på högskolan. Bland spets eleverna i humaniora antogs 37 procent till humaniora och 49 procent till samhällsvetenskap, och bland spets eleverna i samhällsvetenskap var det 24 procent som antogs till humaniora och 50 procent till samhällsvetenskap.

Figur 9: Utbildningsinriktning på högskolan bland elever som antogs till högskolan hösten 2013, elever antagna till spetsutbildning inom samhällsvetenskap och humaniora hösten 2010, samt jämförelsegrupper.

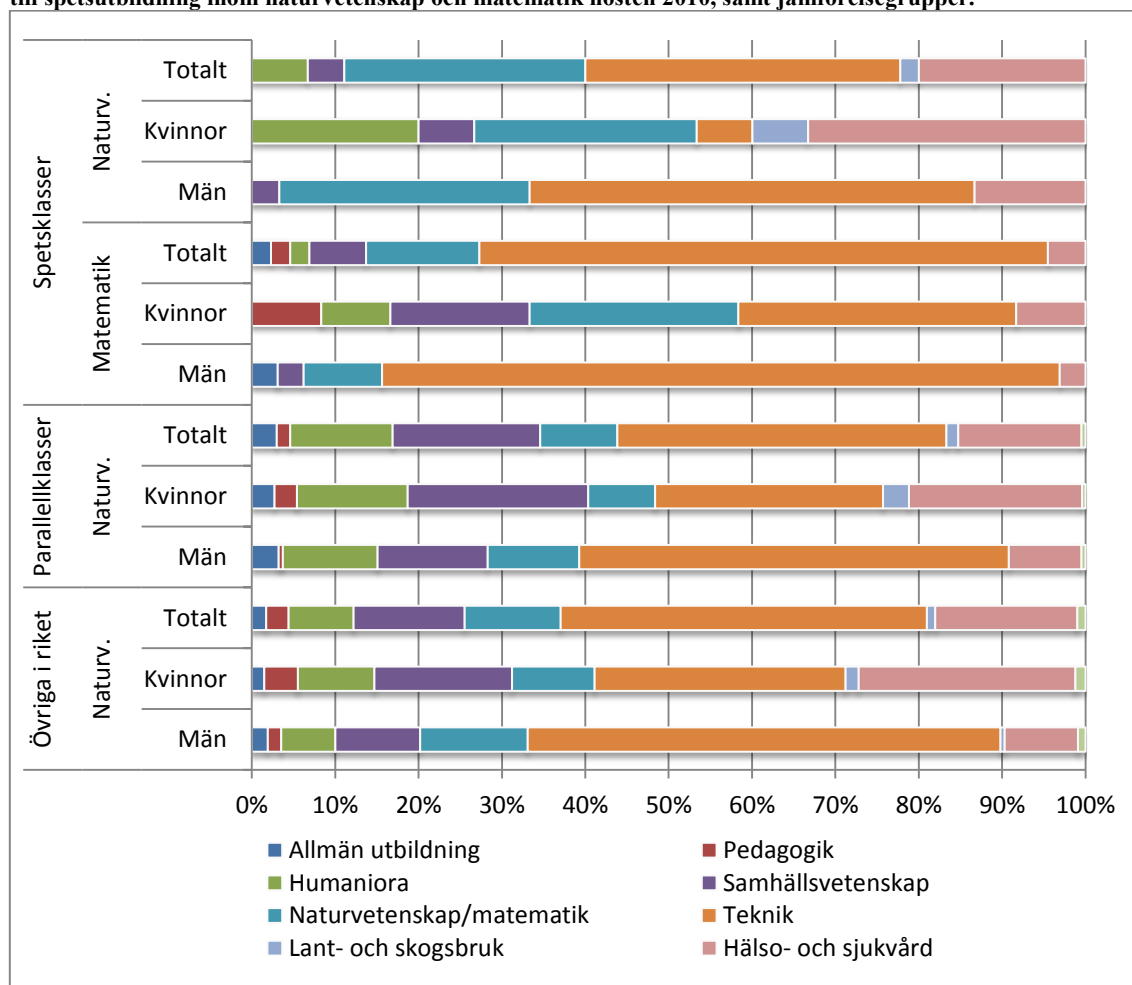
Not. Antal elever 6 311

Kvinnorna inom humanistisk och samhällsvetenskaplig spetsutbildning antogs oftare till samhällsvetenskaplig utbildningsinriktning på högskolan än männen. Totalt 59 procent av kvinnorna och 31 procent av männen som läste humaniora i gymnasieskolan antogs till samhällsvetenskaplig utbildningsinriktning på högskolan, liksom 57 procent av kvinnorna och 40 procent av männen som läste samhällsvetenskap i gymnasieskolan. Bland eleverna i parallellklasserna och riket i övrigt var det inte lika vanligt att kvinnorna antogs till samhällsvetenskaplig utbildningsinriktning på högskolan. Totalt 38 procent av kvinnorna i parallellklasserna antogs till denna utbildningsinriktning jämfört med 33 procent av männen, och 48 procent av både kvinnorna och männen i riket i övrigt.

2014-03-31
18 (31)

Figur 10 visar utbildningsinriktning på högskolan för elever som läste naturvetenskap och matematik i gymnasieskolan. Många av dessa elever antogs till teknik på högskolan, totalt 68 procent av spets eleverna i matematik antogs till teknik, liksom 38 procent av spets eleverna i naturvetenskap. Bland eleverna i parallellklasser antogs 40 procent till teknik på högskolan, liksom 44 procent av eleverna i riket i övrigt.

Figur 10: Utbildningsinriktning på högskolan bland elever som antogs till högskolan hösten 2013, elever antagna till spetsutbildning inom naturvetenskap och matematik hösten 2010, samt jämförelsegrupper.

Not. Antal elever 6 550

Det var framförallt männen som sökte sig vidare till teknisk utbildningsinriktning på högskolan. Bland eleverna som läste spetsutbildningen inom matematik antogs 81 procent av männen och 33 procent av kvinnorna till teknisk inriktning på högskolan. Bland eleverna som läste naturvetenskaplig spetsutbildning antogs 53 procent av männen och 7 procent av kvinnorna till teknik på högskolan. Från parallellklasserna var det 52 procent av männen och 28 procent av kvinnorna som antogs till teknisk utbildningsinriktning, liksom 57 procent av männen och 30 procent av kvinnorna i riket i övrigt. Kvinnorna läser istället oftare hälso- och sjukvårdsinriktning på högskolan än männen, detta gäller framförallt kvinnor som har läst naturvetenskaplig utbildning i gymnasieskolan.

Övergång till högskolan för elever som påbörjade en gymnasieutbildning 2009

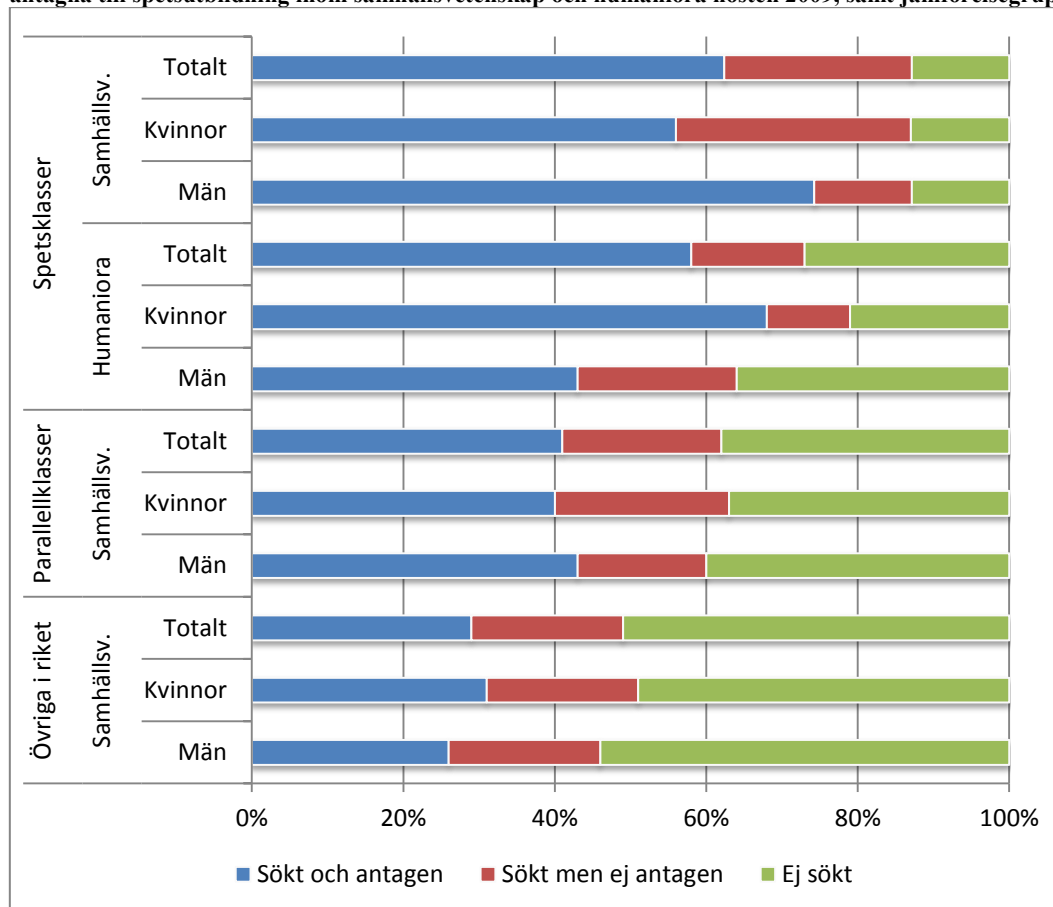
Övergång till högskolan hösten 2013

Figur 11 och 12 visar sökande och antagna till högskolan bland elever som påbörjade en gymnasieutbildning hösten 2009 och erhöll ett slutbetyg eller motsvarande våren 2012. Dessa elever kan ha läst vid högskolan även föregående läsår, det vill säga under 2012/13. Hur stor andel elever som gjorde det presenteras i 2013-års redovisning av försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning. I detta avsnitt redovisas enbart sökande och antagna till högskolan hösten 2013.

Elever som har läst samhällsvetenskap och humaniora i gymnasieskolan presenteras i figur 11. Figuren visar att det var en större andel spets elever som sökte och blev antagna till högskolan hösten 2013 (55 procent) jämfört med eleverna i parallellklasser (42 procent) och riket i övrigt (33 procent). Bland eleverna i samhällsvetenskaplig spetsutbildning var det 63 procent som sökte och blev antagna till högre studier och bland eleverna i humanistisk spetsutbildning var det 58 procent som gjorde det.

2014-03-31
20 (31)

Figur 11: Övergång till högskolan hösten 2013 bland elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2012, elever antagna till spetsutbildning inom samhällsvetenskap och humaniora hösten 2009, samt jämförelsegrupper.

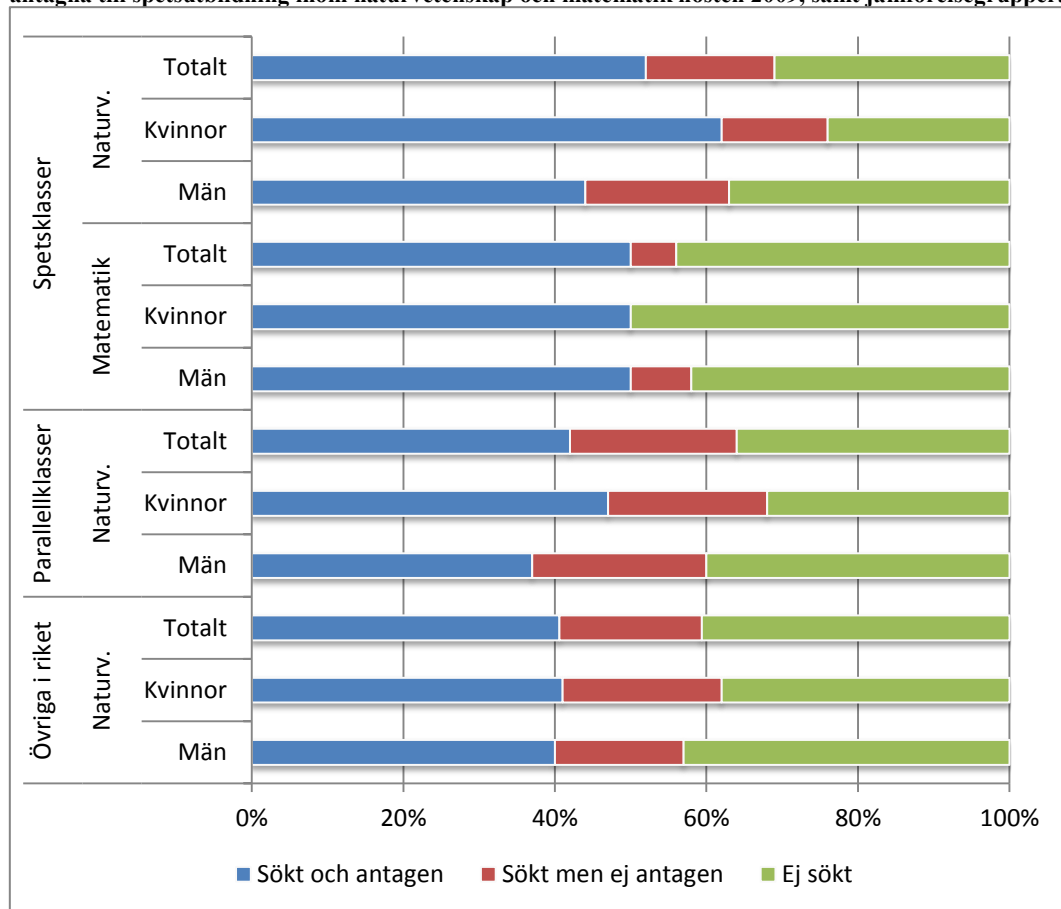

Not. Antal elever 23 289

Det var en större andel män än kvinnor inom spetsutbildningen humaniora som sökte och blev antagna till högskolan 2013, medan det inom spetsutbildningen samhällsvetenskap var en större andel män än kvinnor som sökte och blev antagna. Totalt 43 procent av männen inom spetsutbildningen humaniora sökte och blev antagna till högre studier, jämfört med 68 procent av kvinnorna. Inom samhällsvetenskapliga spetsutbildningen var det 75 procent av männen och 56 procent av kvinnorna som sökte och blev antagna till högskolan.

Figur 12 visar sökande och antagna till högskolan för elever inom naturvetenskap och matematik. Inom spetsutbildningen naturvetenskap var det 52 procent av eleverna som sökte och blev antagna till högre studier, och inom spetsutbildningen matematik var det 50 procent som sökte och blev antagna. Jämfört med eleverna i parallellklasserna och riket i övrigt var andelen elever som sökte och blev antagna till högskolan högre bland spets eleverna. I de naturvetenskapliga parallellklasserna var det 42 procent av eleverna som sökte och blev antagna till högre studier, och i riket i övrigt var det 41 procent av eleverna som sökte och blev antagna.

Figur 12: Övergång till högskolan hösten 2013 bland elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2012, elever antagna till spetsutbildning inom naturvetenskap och matematik hösten 2009, samt jämförelsegrupper.

Not. Antal elever 13 035

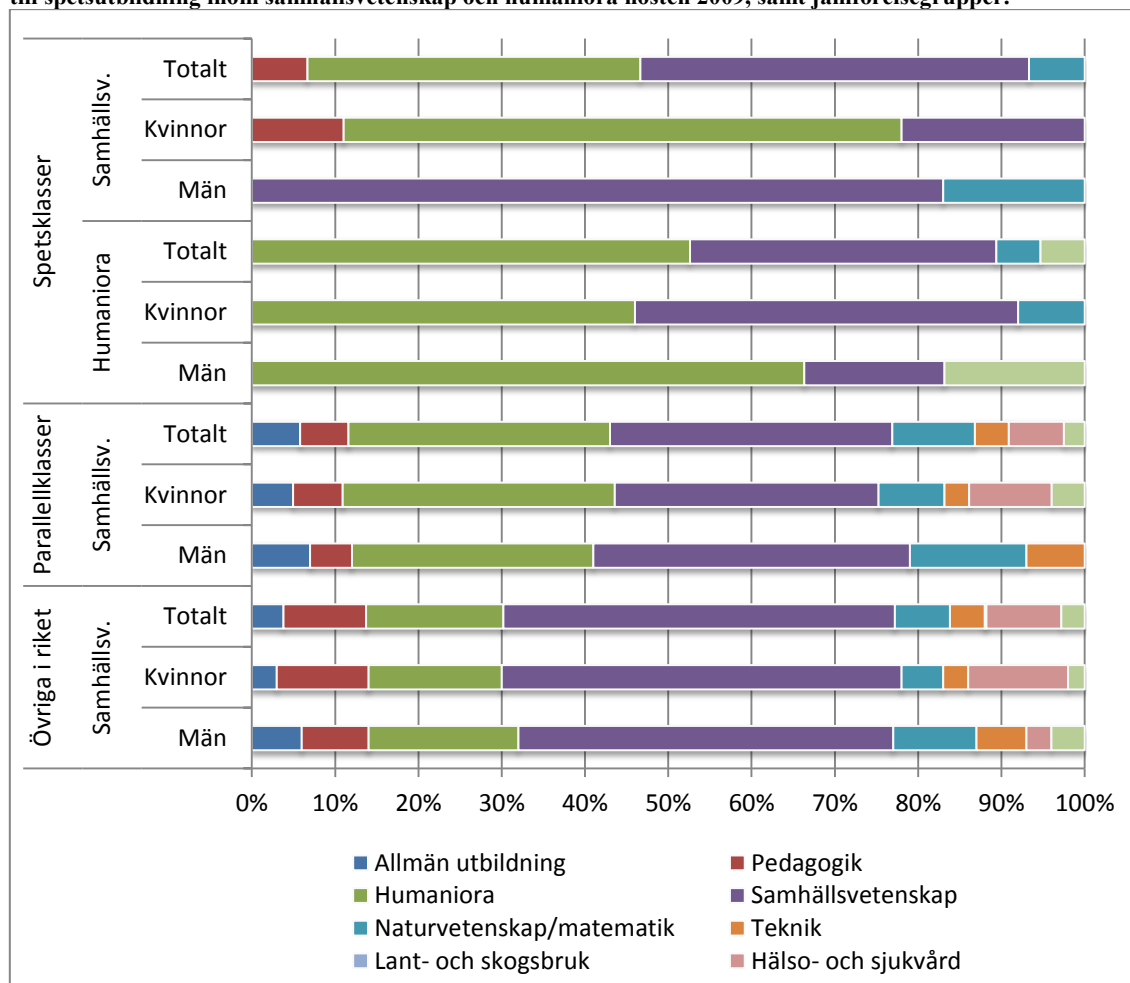
Inom spetsutbildningen naturvetenskap var det en större andel kvinnor än män som sökte och blev antagna till högskolan, 62 procent av kvinnorna jämfört med 44 procent av männen. Inom spetsutbildningen matematik var det istället en lika stor andel män som kvinnor, 50 procent, som sökte och blev antagna till högre studier.

Utbildningsinriktning på högskolan

Figur 13 visar utbildningsinriktning på högskolan för elever som antogs hösten 2013 (och påbörjade en gymnasieutbildning hösten 2009). Figuren presenterar utbildningsinriktningar för elever som läste humaniora och samhällsvetenskap i gymnasieskolan. Det var främst humaniora och samhällsvetenskap som dessa elever antogs till på högskolan. Sammantaget antogs 17 procent till humaniora på högskolan och 47 procent antogs till samhällsvetenskap. Bland spets eleverna i samhällsvetenskap var det 40 procent som antogs till humaniora och 47 procent som antogs till samhällsvetenskap, och bland spets eleverna i humaniora var det 53 procent som antogs till humaniora och 37 procent som antogs till samhällsvetenskap.

2014-03-31
22 (31)

Figur 13: Utbildningsinriktning på högskolan bland elever som antogs till högskolan hösten 2013, elever antagna till spetsutbildning inom samhällsvetenskap och humaniora hösten 2009, samt jämförelsegrupper.

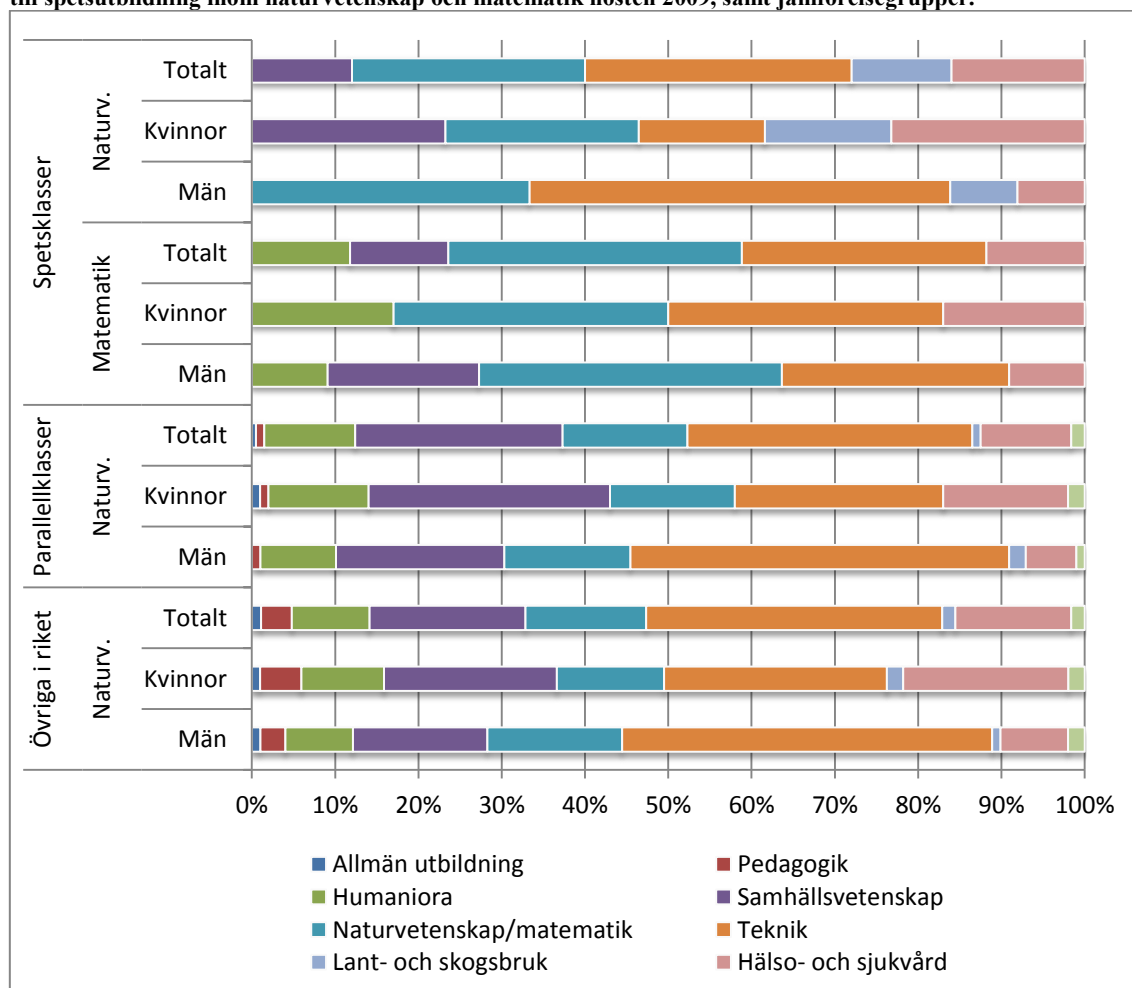

Not. Antal elever 6 492

Kvinnorna som har läst spetsutbildningen samhällsvetenskap i gymnasieskolan antas oftare till humaniora på högskolan än männen. Totalt 67 procent av dessa kvinnor läste humaniora på högskolan vilket ingen av männen gjorde. Männen läste istället oftare samhällsvetenskap på högskolan, 83 procent gjorde det jämfört med 22 procent av kvinnorna. Bland kvinnorna som läst spetsutbildningen humaniora i gymnasieskolan läste 46 procent samhällsvetenskap på högskolan och 46 procent läste humaniora, och bland männen inom samma program var det 17 procent som läste samhällsvetenskap på högskolan och 67 procent som läste humaniora. Vidare antogs 32 procent av kvinnorna i parallellklasserna till samhällsvetenskap, och 33 procent till humaniora, på högskolan. Bland männen var det 38 procent som antogs till samhällsvetenskap, och 29 procent till humaniora, på högskolan. Eleverna i riket i övrigt antogs oftare till samhällsvetenskaplig än till humanistisk utbildning på högskolan. Totalt 45 procent av männen och 48 procent av kvinnorna antogs till samhällsvetenskap, medan 18 procent av männen och 16 procent av kvinnorna antogs till humaniora.

Figur 14 visar utbildningsinriktning på högskolan för elever som har läst naturvetenskap och matematik i gymnasieskolan. En stor andel av dessa elever antogs till teknik på högskolan. Bland eleverna som läste spetsutbildningen matematik antogs 29 procent till teknik och bland eleverna som läste spetsutbildningen naturvetenskap var det 32 procent som antogs till denna utbildningsinriktning. I parallellklasserna var det 34 procent som antogs till teknisk inriktning, liksom 36 procent av eleverna i riket i övrigt.

Figur 14: Utbildningsinriktning på högskolan bland elever som antogs till högskolan hösten 2013, elever antagna till spetsutbildning inom naturvetenskap och matematik hösten 2009, samt jämförelsegrupper.

Not. Antal elever 6 550

Generellt sett var det en större andel män än kvinnor som antogs till teknisk utbildningsinriktning på högskolan. Bland eleverna som läste spetsutbildningen matematik antogs 27 procent av männen, och 33 procent av kvinnorna till denna inriktning, och bland eleverna som läste spetsutbildningen naturvetenskap var det 50 procent av männen och 15 procent av kvinnorna antogs till teknik. I parallellklasserna var det 45 procent av männen, och 25 procent av kvinnorna, som antogs till teknisk utbildningsinriktning på högskolan, och bland eleverna i riket i övrigt var det 44 procent av männen och 27 procent av kvinnorna som antogs till denna inriktning.

2014-03-31
24 (31)

Sammanfattning av andra avsnittet

Detta avsnitt har visat studieresultat och övergång till högskolan hösten 2013 för spets elever och jämförelsegrupper som påbörjade sina gymnasiestudier 2010, samt övergång till högskolan 2013 för spets elever och jämförelsegrupper som påbörjade sina gymnasiestudier 2009. Resultaten för eleverna som påbörjade sina gymnasiestudier 2010 visar att spets eleverna generellt sett har liknande studieresultat och genomsnittliga betygspoäng som eleverna i parallellklasserna och övriga riket. Det var inte heller någon speciell spetsutbildning som utmärkte sig märkbart i förhållande till andra spetsutbildningar, parallellklasserna eller riket. Kvinnorna hade generellt sett bättre studieresultat och genomsnittliga betygspoäng än männen i spetsutbildningarna, parallellklasserna och övriga riket, med undantag för att männen presterade lika bra eller bättre än kvinnorna inom vissa utbildningsgrupper. Till exempel var det fler män än kvinnor som nådde ett slutbetyg inom tre år bland eleverna i naturvetenskap, i både spetsklasserna och övriga riket.

Resultaten för eleverna som påbörjade sina gymnasiestudier 2010 visar vidare att spets eleverna oftare söker och antas till högskolan än andra elever. Det skiljer 10 procentenheter mellan andelen spets elever och andelen elever i parallellklasserna som söker och antas till högre studier, och det skiljer 17 procentenheter mellan andelen spets elever och elever i övriga riket som gör det. Eleverna inom spetsutbildningen matematik är de som främst söker och antas till högskolan, dessa elever är även de som till störst andel läste vid högskolan parallellt med gymnasiestudierna vilket vi kunde se i det första avsnittet av denna PM. Spets eleverna skiljer sig inte nämndvärt åt från andra elever vad gäller vilka utbildningsinriktningar de blir antagna till. Resultaten för eleverna som påbörjade sina gymnasiestudier 2009 visade också att spets eleverna oftare söker och antas till högskolan än eleverna i jämförelsegrupperna. Eleverna inom matematik utmärker sig dock inte bland spets eleverna vad gäller övergången till högskolan, istället var det jämförelsevis en något högre andel elever inom samhällsvetenskap som sökte och antogs till högskolan hösten 2013.

Vidare visar resultaten för eleverna som antogs till gymnasieskolan 2010 att männen söker och antas till högskolan i högre utsträckning än kvinnorna inom spetsutbildningarna. På detta sätt skiljer sig spetsutbildningarna åt från parallellklasserna och övriga riket där kvinnorna tenderar att vara i majoritet bland dem som söker sig vidare till högskolan. Inom naturvetenskapliga programmet i parallellklasserna och övriga riket är det dock också främst männen som söker och antas till högskolan, men skillnaderna är inte lika markanta som bland spets eleverna. Männen och kvinnorna skiljer sig också åt beträffande vilka utbildningsinriktningar de antas till. Kvinnorna som läst humaniora och samhällsvetenskap i gymnasieskolan sökte sig oftare till samhällsvetenskap på högskolan än männen, och männen som läst naturvetenskap och matematik i gymnasieskolan blev oftare antagna till teknik på högskolan än kvinnorna. Skillnaderna är mest markanta bland spets eleverna.

Resultaten för eleverna som började gymnasieskolan 2009 visar istället att kvinnorna söker och antas till högskolan i större utsträckning än männen bland spets eleverna. På denna punkt skiljer sig resultaten åt för de olika elevkullarna. Läsaren bör dock hålla i åtanke att det är skilda uppgifter som undersöks för de olika elevkullarna då denna rapport enbart presenterar övergången till högskola hösten 2013. Rapporten presenterar därmed direktö-

vergång till högskolan för elevkullen som började gymnasieskolan 2010 men inte för elevkullen som påbörjade gymnasieskolan 2009 (dessa elever avslutade gymnasieskolan ett år tidigare).

2014-03-31
26 (31)

Bilaga 1

Tabeller som visar bakgrundsinformation för elever i gymnasieskolan 2012/13¹³

Tabell 1: Antal och andel män och kvinnor, elever på spetsutbildning och jämförelsegrupper

	Män		Kvinnor	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser				
Samhällsvetenskap	87	32	189	69
Humaniora	80	42	111	58
Naturvetenskap	138	54	118	46
Matematik	133	65	73	35
Parallellklasser				
Samhällsvetenskap	1 050	35	1 919	65
Naturvetenskap	1 413	48	1 549	52
Övriga i riket				
Samhällsvetenskap	36 789	41	53 853	59
Naturvetenskap	19 815	49	20 732	51
Totalt	59 502	43	78 544	57

Tabell 2: Antal och andel elever med svensk respektive utländsk bakgrund, elever på spetsutbildning och jämförelsegrupper

	Svensk bakgrund		Utländsk bakgrund	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser				
Samhällsvetenskap	216	78	60	22
Humaniora	172	90	19	10
Naturvetenskap	223	87	33	13
Matematik	167	81	39	19
Parallellklasser				
Samhällsvetenskap	2 343	79	626	21
Naturvetenskap	2 331	79	631	21
Övriga i riket				
Samhällsvetenskap	72 583	80	18 056	20
Naturvetenskap	29 428	73	11 119	27
Totalt	107 463	78	30 583	22

¹³ Antalet elever är ersatt med två prickar (..) genomgående i de fall antalet är för lågt för att visas av sekretesskäl.

Tabell 3: Antal och andel elever med föräldrar som har olika utbildningsnivåer, elever på spetsutbildning och jämförelsegrupper

	Förgymnasial utb.		Gymnasial utb.		Eftergymnasial utb.	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser						
Samhällsvetenskap	10	4	71	26	194	71
Humaniora	..	0	35	18	156	82
Naturvetenskap	..	1	56	22	192	77
Matematik	..	1	28	14	168	85
Parallellklasser						
Samhällsvetenskap	99	3	829	28	1 997	68
Naturvetenskap	70	2	469	16	1 371	82
Övriga i riket						
Samhällsvetenskap	3 231	4	33 701	38	52 245	59
Naturvetenskap	1 209	3	9 389	24	29 273	73
Totalt	4 623	3	44 578	33	86 596	64

Tabell 4: Meritvärden från grundskolan fördelat på kön, elever på spetsutbildning

Spetsklasser	Antal	Män		Antal	Kvinnor	
		Medelvärde	Std.		Medelvärde	Std.
Samhällsvetenskap	86	270	36	186	282	37
Humaniora	80	253	38	109	277	35
Naturvetenskap	135	270	36	115	286	29
Matematik	127	271	35	69	287	31
Totalt	428	267	37	479	282	34

Tabell 5: Meritvärden från grundskolan fördelat på årskurs, elever på spetsutbildning och jämförelsegrupper¹⁴

	Årskurs 1		Årskurs 2		Årskurs 3	
	Antal	Medelvärde	Antal	Medelvärde	Antal	Medelvärde
Spetsklasser						
Samhällsvetenskap	94	271	83	284	95	278
Humaniora	47	259	55	263	87	272
Naturvetenskap	87	279	87	279	76	274
Matematik	68	275	72	276	56	280
Parallellklasser						
Samhällsvetenskap	1 056	244	912	246	927	248
Naturvetenskap	979	269	868	271	1 038	273
Övriga i riket						
Samhällsvetenskap	29 952	232	29 533	235	28 933	234
Naturvetenskap	13 086	266	12 539	269	13 582	268
Totalt	45 369	244	44 149	246	44 794	246

¹⁴ En del elever är inskrivna i årskurs 4 vilket innebär att de läser ett ytterligare år i gymnasieskolan, dessa elever är exkluderade från tabell 5.

2014-03-31
28 (31)

Tabeller som visar studieresultat och övergång till högskola för elever som påbörjade gymnasiestudier hösten 2010

Tabell 6: Studieresultat efter tre års gymnasiestudier, elever antagna till spetsutbildning och jämförelsegrupper

	Slutbetyg/behörighet				Slutbetyg/ej behörighet				Samlat betygsdokument				Ej avslut			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser																
Samhällsv.	28	82	58	81	..	3	..	3	..	6	..	7	..	9	7	10
Humaniora	21	64	52	81	..	9	..	0	..	12	6	9	..	12	6	9
Naturv.	45	70	31	65	..	3	..	0	7	11	6	13	10	16	11	23
Matematik	45	80	20	91	..	2	..	0	..	5	..	0	7	13	..	56
Parallellklasser																
Samhällsv.	246	70	536	82	23	7	17	3	25	7	39	6	59	17	63	10
Naturv.	489	80	523	84	26	4	21	3	28	5	25	4	65	11	56	9
Övriga i riket																
Samhällsv.	8033	66	13505	78	961	8	786	5	997	8	870	5	2238	18	2232	13
Naturv.	6003	77	6195	82	395	5	244	3	411	5	310	4	927	12	810	11

Tabell 7: Övergång till högskolan hösten 2013 bland elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2013, elever antagna till spetsutbildning och jämförelsegrupper hösten 2010

	Sökt och antagen				Sökt men ej antagen				Ej sökt			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser												
Samhällsv.	16	55	23	38	7	24	14	23	6	21	23	38
Humaniora	16	67	28	54	..	13	11	21	..	21	13	25
Naturv.	30	64	15	48	11	23	9	29	6	13	7	23
Matematik	32	70	12	60	11	24	6	30	..	7	..	10
Parallellklasser												
Samhällsv.	95	35	210	38	68	25	151	27	106	39	192	35
Naturv.	227	44	223	41	123	24	150	28	165	32	171	31
Övriga i riket												
Samhällsv.	2041	23	4024	28	2093	23	3491	24	4860	54	6776	47
Naturv.	3174	50	2903	45	1764	28	1950	30	1460	23	1586	25

Tabell 8: Utbildningsinriktning på högskolan bland elever antagna till högskolan hösten 2013, elever antagna till spetsutbildning och jämförelsegrupper hösten 2010

	Allmän utb.		Pedagogik				Humaniora				Samhällsvetenskap				Naturv./ matematik					
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor				
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)		
Spetsklasser																				
Samhällsv.	..	13	..	0	..	0	..	4	6	40	..	13	6	40	13	57	..	0	4	17
Humaniora	..	6	..	4	..	12	..	0	7	41	9	32	5	29	17	61	..	6
Naturv.	..	0	..	0	..	0	..	0	..	0	..	20	..	3	..	7	9	30	4	27
Matematik	..	3	..	0	..	0	..	8	..	0	..	8	..	3	..	17	..	9	..	25
Parallellklasser																				
Samhällsv.	4	4	4	2	6	7	16	8	34	37	69	34	30	33	78	38	10	11	16	8
Naturv.	7	3	6	3	..	1	6	3	25	11	30	13	29	13	49	22	24	11	18	8
Övriga i riket																				
Samhällsv.	139	7	139	4	174	9	374	9	322	16	737	19	970	49	1895	48	155	8	179	5
Naturv.	60	2	43	2	49	2	116	4	206	7	265	9	322	10	479	17	407	13	287	10

Tabell 8: Fortsättning

	Teknik		Lant- och skogsbruk				Hälsa- och sjukvård				Tjänster									
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor						
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)						
Spetsklasser																				
Samhällsv.	9	..	0	..	0	..	7	..	0	..	0	..	0	..	0	..	0
Humaniora	0	..	0	..	0	..	6	..	4	..	0	..	0	..	0	..	0
Naturv.	16	53	..	7	..	0	..	7	4	13	5	33	..	0	..	0	..	0	..	0
Matematik	26	81	4	33	..	0	..	0	..	3	..	8	..	0	..	0	..	0	..	0
Parallellklasser																				
Samhällsv.	4	4	..	1	..	0	..	0	..	0	16	8	..	3	5	2	..	3	5	2
Naturv.	113	52	62	27	..	0	7	3	19	9	47	21	..	1	..	0	..	1	..	0
Övriga i riket																				
Samhällsv.	103	5	87	2	..	0	5	0	68	3	462	12	68	3	106	3	..	106	3	3
Naturv.	1784	57	871	30	15	1	46	2	277	9	753	26	28	1	35	1	..	35	1	1

2014-03-31
30 (31)

Tabeller som visar studieresultat och övergång till högskola för elever som påbörjade gymnasiestudier hösten 2009

Tabell 9: Övergång till högskolan hösten 2013 bland elever med slutbetyg eller motsvarande våren 2012, elever antagna till spetsutbildning och jämförelsegrupper hösten 2009

	Sökt och antagen				Sökt men ej antagen				Ej sökt			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser												
Samhällsv.	6	75	9	56	..	13	5	31	..	13	..	13
Humaniora	6	43	13	68	..	21	..	11	5	36	4	21
Naturv.	12	44	13	62	5	19	..	14	10	37	5	24
Matematik	12	50	6	50	..	8	..	0	10	42	6	50
Parallellklasser												
Samhällsv.	43	43	80	40	17	17	46	23	40	40	74	37
Naturv.	88	37	107	47	53	23	47	21	94	40	72	32
Övriga i riket												
Samhällsv.	2251	26	4382	31	1729	20	2848	20	4696	54	7026	49
Naturv.	2527	40	2533	41	1070	17	1306	21	2662	43	2392	38

Tabell 10: Utbildningsinriktning på högskolan bland elever antagna till högskolan hösten 2013, elever antagna till spetsutbildning och jämförelsegrupper hösten 2009

	Allmän utb.		Pedagogik		Humaniora		Samhällsvetenskap		Naturv./ matematik											
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor										
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)										
Spetsklasser																				
Samhällsv.	..	0	..	0	..	11	..	0	6	67	5	83	..	22	..	17	..	0		
Humaniora	..	0	..	0	..	0	4	67	6	46	..	17	6	46	..	0	..	8		
Naturv.	..	0	..	0	..	0	..	0	..	0	..	0	..	23	4	33	..	23		
Matematik	..	0	..	0	..	0	..	9	..	17	..	18	..	0	4	36	..	33		
Parallellklasser																				
Samhällsv.	..	7	4	5	..	5	5	6	12	29	26	33	16	38	25	32	6	14	6	8
Naturv.	..	0	..	1	..	1	..	1	8	9	13	12	17	20	31	29	13	15	16	15
Övriga i riket																				
Samhällsv.	122	6	118	3	165	8	465	11	370	18	675	16	957	45	2019	48	212	10	204	5
Naturv.	32	1	24	1	71	3	110	5	202	8	254	10	400	16	521	21	404	16	313	13

Tabell 10: Fortsättning

	Teknik		Lant- och skogsbruk		Hälsa- och sjukvård		Tjänster	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)	Antal	Andel (%)
Spetsklasser								
Samhällsv.	..	0	..	0	..	0	..	0
Humaniora	..	0	..	0	..	0	..	17
Naturv.	6	50	..	15	..	8	..	23
Matematik	..	27	..	33	..	0	..	17
Parallellklasser								
Samhällsv.	..	7	..	3	..	0	..	8
Naturv.	39	45	27	25	..	2	..	16
Övriga i riket								
Samhällsv.	134	6	133	3	5	0	6	3
Naturv.	1093	44	657	27	26	1	55	2

Lunds universitet
Sociologiska institutionen
Avdelningen för pedagogik
Box 114
221 00 LUND

Försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar:

En aktörsfokuserad utvärdering av de 11 utbildnings-
program som startade hösten 2010

Glen Helmstad och Marie Jedemark

Rapportering till Skolverket
2013-12-04

Abstract

Typ av arbete:	Utvärderingsrapport
Antal sidor:	78
Titel:	Försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning: En aktörsfokuserad utvärdering av de utbildningsprogram som startade hösten 2010
Författare:	Glen Helmstad och Marie Jedemark
Datum:	2013-12-04
Sammanfattning:	<p>Efterfrågan på mycket kvalificerad arbetskraft har ökat och uppmärksammat regeringen på behovet av att utveckla utbildning för de mest högpresterande eleverna i skolan. Skolverket bedriver på uppdrag av regeringen sedan 2009 försöksverksamhet med riksrekryterande spetsutbildning inom matematik och naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Verksamheten omfattar totalt 20 utbildningsprogram. Nio av dessa har redan utvärderats. Denna utvärderingsrapport gäller de resterade elva programmen, som startade 2010. Syftet med utvärderingen är att värdera försöksverksamheten inom dessa program utifrån skolledares, lärares, elevers och lärosätesrepresentanters perspektiv och att kritiskt granska villkoren för försöksverksamheten samt problematisera de bakomliggande antagandena som försöksverksamheten vilar på såsom de kommer till uttryck i förordningen. Utvärderingen bygger på intervjuer med skolledare, lärare och elever, elevenkäter samt på intervjuer med lärosätesrepresentanter som samarbetat med spetsutbildningarna. Gymnasieskolorna har använt sig av möjligheten att delta i verksamheten för att säkra och/eller utveckla tidigare utvecklade utbildningskoncept. Utvärderingen visar att söktrycket till utbildningarna med få undantag varit lågt till mycket lågt. Endast drygt hälften av utbildningsplatserna har besatts. Utvärderingen visar också att eleverna endast undantagsvis rekryterats från andra områden än de som eleverna på dessa skolor vanligtvis rekryteras från. Spetsutbildningarnas spetsighet varierar och riskerar ibland att inte i tillräcklig grad erbjuda den fördjupning och breddning såsom försöksverksamheten stipulerar. Eleverna uppskattar möjligheten att studera tillsammans med andra elever som liksom dem själva prioriterar sina studier. De uppskattar även sina lärares engagemang, små undervisningsgrupper och lokalt utvecklade specialkurser. För att kunna läsa kurser på högskola behöver elever läsa gymnasieutbildning i snabbare takt. Denna acceleration påverkar elevernas möjligheter att prestera på toppen av sin förmåga. Detta i kombination med överlappande scheman, kvällsundervisning och låg grad av integration mellan gymnasie- och högskolestudierna leder till att ungefär hälften av eleverna inte fullföljer några högskolekurser. I valet mellan högsta möjliga gymnasiebetyg och mesta möjliga studier på högskolenivå har eleverna prioriterat gymnasiebetygen. De medverkande högskolorna såg samarbetet som en möjlighet att dels rekrytera väl förberedda studenter, dels att marknadsföra sitt kunskaps- och verksamhetsområde. De ställer sig tveksamma till ”accelerationstanken”, som är en av förutsättningarna för försöksverksamheten. De tror mer på en generell höjning av utbildningsnivån i gymnasieskolan som medel för att höja kunskapsnivån och som ett medel att främja avancerad kompetensutveckling.</p>
Nyckelord:	Gymnasieutbildning, försöksverksamhet, studiebegåvningar, utvärdering.

Innehållsförteckning

Förord	i
1. Inledning	1
1.1 Utvärderingsuppdraget	1
1.1.1 Syfte och utvärderingsfrågor	2
1.2 De utvärderade utbildningarna och deltagarna	2
1.3 Utvärderingsmodell	3
1.4 Deltagare	5
1.5 Datainsamling, databearbetning och analys	5
1.6 Disposition	5
2. Teoretisk inramning, försöksverksamheten och tidigare utvärderingsresultat	6
2.1 Samhällsekonomi, studiebegåvningar och specialutformade gymnasieutbildningar	6
2.2 Försöksverksamheten	10
2.3 Tidigare delutvärderingar	1
2.3.1 Delutvärdering I (2009/2010)	1
2.3.2 Delutvärdering II (2010/11)	2
2.3.3 Delutvärdering III (2011/12)	3
2.3.4 Sammanfattning av de viktigaste rönen från de tidigare utvärderingsstudierna	4
3. Deltagarnas erfarenheter	5
3.1 Skolledarna och lärarna	5
3.1.1 Motiv för att delta i försöksverksamheten	5
3.1.2 Spetsutbildningarnas identitet	8
3.1.3 Spetsutbildningarnas kvalitet	12
3.1.4 Spetsutbildningarnas betydelse	14
3.2 Eleverna	16
3.2.1 Motiv för val av utbildning	16
3.2.2 Spetsutbildningarnas förtjänster	17
3.2.3 Spetsutbildningarnas brister	23
3.3 Lärosätesrepresentanternas erfarenheter av samarbetet	26
3.3.1 Motiv för deltagande	26
3.3.2 Samarbetets form, innehåll och förutsättningar	29
3.4 Sammanfattning av deltagarnas erfarenheter av försöksverksamheten	31

4. Tematisk analys och diskussion	32
4.1 Starka utbildningsmiljöer	32
4.2 Vilken talang ska spetsutbildningar ta tillvara?	33
4.3 Vilka elever gynnas av att det finns spetsutbildningar?	35
4.4 Att förutsäga studieresultat	36
4.5 Hur spetsiga är spetsutbildningarna?	36
4.6 Främjar acceleration elevernas lärande inom spetsämnet?	39
4.7 Gy 11 och spetsutbildningarnas möjligheter att utveckla talanger	40
4.8 Spetsutbildning - en nationell, lokal eller individuell angelägenhet?	41
4.9 Vad kostar det att driva spetsutbildning?	42
5. Sammanfattning och slutsatser	44
5.1 Gymnasieskolan som drivhus	46
Referenser	47
Bilagor	50
1. Elevenkät	50
2. Intervjuguide för intervjuer med skolledare och lärare	56
3. Intervjuguide för intervjuer med elever	60
4. Intervjuguide för intervjuer med samarbetspartners inom högskolan	63
5. Översikt över antalet deltagare i de olika delarna av delutvärderingen	65

FÖRORD

Den av regeringen initierade försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar har pågått i fyra år och försöksverksamheten går nu mot sitt slut. Denna utvärdering, såväl som tidigare utvärderingar, redogör för flera starka lärandemiljöer där elever ges möjlighet att utveckla kvalificerade kunskaper och förmågor.

Utvärderingen har utförts på uppdrag av *Statens skolverk*. Uppdraget förmedlades genom dekanen för Samhällsvetenskapliga fakulteten och professor Anders Persson vid Lunds universitet.

Vi vill här passa på att tacka alla som på olika sätt har varit behjälpliga i genomförandet av detta uppdrag. Vi vill särskilt tacka Johan Linder, Sandra Mardones-Larsson och Linda Ahlgren på *Skolverket* för gott samarbete och de skolledare, lärare och elever som medverkat i våra intervjuer och alla de elever som deltagit i enkätundersökningen. Vi vill även tacka Johan Klavestrand vid *Sociologiska institutionen* vid *Lunds universitet* för hjälp med bearbetning av enkäterna och våra kollegor i det *Utbildningsvetenskapliga forskningsseminariet* vid *Campus Helsingborg* för värdefulla synpunkter i samband med seminariet den 24 september.

Lund 4 december 2013

Glen Helmstad och *Marie Jedemark*

1. INLEDNING

Regeringen har gett *Statens skolverk* i uppdrag att bedriva försöksverksamhet med sammanlagt 20 riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar i matematik, naturvetenskapliga, humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen i samarbete med 18 gymnasieskolor runt om i landet med början höstterminen 2009 respektive 2010.¹ Syftet med försöksverksamheten är att ge elever från hela landet ”med särskild fallenhet och intresse” möjlighet till särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot, utöver vad som får förekomma på det nationella program som närmast motsvarar spetsutbildningen.² I förutsättningarna för verksamheten ingår att *Skolverket* kontinuerligt årligen och senast den 30 april 2014 ska ”lämna en redovisning till *Regeringskansliet* av omfattningen av försöksverksamheten och en utvärdering av den”.³ Skolverkets utvärdering bygger på flera olika delutvärderingar varav den som rapporteras i denna rapport gäller elva spetsutbildningar som startade hösten 2010.

1.1 Utvärderingsuppdraget

Det övergripande syftet med utvärderingsuppdraget är att ge en sammanhållen bild av de elva spetsutbildningar som startade 2010 såsom de uppfattas av elever, lärare och skolpersonal och att undersöka i vilka avseenden erfarenheter från...[dessa] utbildningar ger en förändrad och fördjupad bild av spetsutbildningarna som helhet; och använda utvärderingens resultat för diskussion och ställningstagande om fortsatt spetsutbildningsverksamhet.

I förutsättningarna för utvärderingen ingår att Skolverket, som tidigare har framhållits, redan har gjort en del uppföljning och utvärdering av delar av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar, men att det finns sidor och delar av försöksverksamheten som ännu inte har följts upp/utvärderats. Detta gäller först och främst de elva utbildningar som ännu inte har ”utvärderats på ett samlat sätt”.⁴ Skolverket antyder härmed öppenhet för att en samlad utvärdering av de senaste startade utbildningarna kan reflektera ”andra erfarenheter och uppfattningar om utbildningens kvalitet och betydelse för framtiden än vad tidigare utvärderingar har visat” (ibid.). Det Skolverket också undrar över är vad de elever som våren 2012 gick ut från de nio

¹ Skolverket, Information om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (PM Utbildningsavdelningen), 2009. Tillgängligt via:
http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.195835!/Menu/article/attachment/Informationsmaterial.pdf/2013-08-13.

² Skolverket, *Förfrågan om ett utvärderingsuppdrag*, Dnr 60-208:3014, 2013.

³ Utbildningsdepartementet, Förordning om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar, 2008: 793, 12§.

⁴ ibid.

först startade spetsutbildningarna gör ett drygt år senare och hur de värderar sin avslutade gymnasiala spetsutbildning.⁵

1.1.1 Syfte och utvärderingsfrågor

Syftet med den här rapporterade delutvärderingen är att värdera försöksverksamheten med rikskrekryterande gymnasial spetsutbildning utifrån skolledares, lärares, elevers och lärosätesrepresentanters perspektiv och att kritiskt granska villkoren för försöksverksamheten samt problematisera de bakomliggande antagandena som försöksverksamheten vilar på såsom de kommer till uttryck i förordningen.

De utvärderingsfrågor som utvärderingen ska ge svar på är:

- 1) Vilka erfarenheter har de olika aktörerna av spetsutbildningarna och hur värderar de dessa?
- 2) Hur står sig försöksverksamheten i förhållande till intentionerna i förordningen om en gymnasial försöksverksamhet?
- 3) Vilka är de bakomliggande antagandena som förordningen vilar på och på vilket sätt styr de spetsutbildningarnas organisation, innehåll och utfall?

1.2 De utvärderade utbildningarna och deltagarna

De utvärderade utbildningarna är: (1) Bioteknik (Katedralskolan, Uppsala); (2) Forskar-NA (Älvkullegymnasiet, Karlstad); (3) Marinbiologi (Gullmarsgymnasiet, Lysekil); (4) Matematik (Hvitfeldska gymnasiet, Göteborg); (5) Franska (Katedralskolan, Uppsala); (6) Engelska (Viktor Rydbergs gymnasium Djursholm, Danderyd); (7) Entreprenörskap (Sven Eriksongymnasiet, Borås); (8) Finansekonomi (Tumba gymnasium, Botkyrka); (9) Hållbar utveckling (Folkungaskolan, Linköping); (10) Moderna språk, profil litteratur och film (Katedralskolan, Lund); och: (11) Samhällsvetenskap – humaniora, individ och samtidskultur (Fässbergsgymnasiet, Mölndal). Utbildningarna kan för översiktlighetens skull indelas i de två kategorierna utbildningar i matematik och naturvetenskapliga (1-4) respektive humanistiska och samhällsvetenskapliga (5-11) ämnen.

En översikt av antalet elever per program och utbildningsår ges i Tabell 1.

⁵ Denna del av utvärderingsuppdraget behandlas inte här utan i en senare rapport som beräknas vara klar i december 2013.

Tabell 1 Översikt över antalet elever i de utvärderade utbildningarna

Utbildning, skola, ort	Antal elever per program över år och totalt vt 2013			
	1	2	3	Totalt
NA Bioteknik, Katedralskolan, Uppsala	20	20	16	56
NA Forskar NA, Älvkullegymnasiet, Karlstad	14	13	4	31
NA Marinbiologi, Gullmarsgymnasiet, Lysekil	23	24	17	64
NA Matematik, Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg	22	21	9	52
HU Franska, Katedralskolan, Uppsala	-	-	14	14
SA Engelska, Viktor Rydbergsgymnasiet, Djursholm, Danderyd	20	20	19	59
EK Entreprenörskap, Sven Erikssongymnasiet, Borås	20	21	19	60
EK Finansekonomi, Tumba gymnasium, Botkyrka	21	17	26	64
SA Hållbar utveckling, Folkungaskolan, Linköping	14	8	18	40
HU Moderna språk – litteratur och film	7	5	15	27
SA humaniora, individ och samhällskultur, Fässbergsgymnasiet, Mölndal	7	11	8	26
Summa:	168	160	165	493

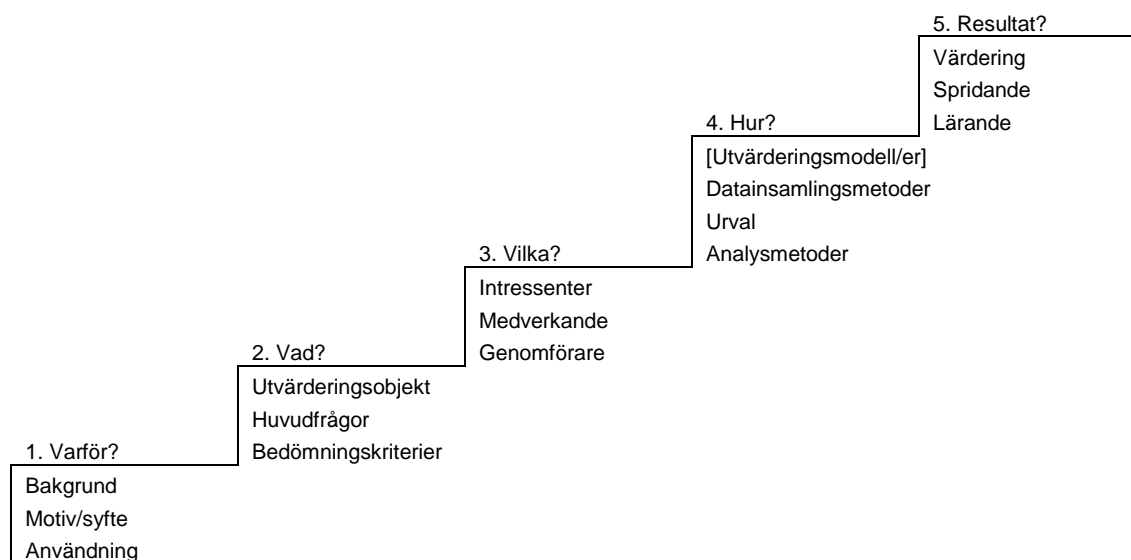
1.3 Utvärderingsmodell

Sedan 2009 har det bedrivits försöksverksamhet med gymnasieutbildning för ungdomar som bedömts visa ”särskild fallenhet och intresse” för utveckling av avancerade kunskaper och färdigheter. Försöksverksamheten ska utvärderas årligen. Utvärdering är dock inget enhetligt begrepp och har definierats på olika sätt.⁶ Sandberg och Faugert urskiljer fyra olika kategorier av relativt allmänt erkända och beprövade utvärderingsansatser, nämligen: (1) resultatnriktade eller ”klassiska”, (2) komparativa; (3) teoribaserade; och (4) aktörfokuserade utvärderingsmo-

⁶ M. C. Alkin (red.), Evaluation roots: A wider perspective of theorists’ views and influences, Sage, Los Angeles, 2013.

deller.⁷ De menar vidare att dessa olika kategorier av utvärderingsansatser också kan tjäna som inspirerande vägledning vid såväl planering som genomförande av utvärdering. Den modell som valts i denna utvärdering är en aktörsfokuserad modell och närmare bestämt en brukar- och begränsad intressentutvärdering, som dock har kompletterats med vissa inslag även från de andra tre utvärderingsmodelltyperna. Det innebär att det i huvudsak rör sig om en utvärdering i vilken försöksverksamheten analyseras och bedöms ”från olika aktörers perspektiv”.⁸ I detta fall främst från skolpersonalens, elevernas, och de samverkande högskole-/universitetssamarbetsparternas perspektiv.

I samband med redogörelsen för de fyra olika kategorierna av utvärderingsmodeller föreslår Sandberg och Faugert också en generell struktur för planering och granskning av utvärdering.⁹ Denna struktur framställs som en ”trappa” i fem steg där varje steg representeras av en fråga man har att arbeta sig igenom i förhållande till ett visst innehåll som är aktuellt på varje enskilt steg i planeringen eller granskningen av en utvärdering. (Se Figur 1).

Figur 1. "Trappan". Fem faser i en planeringsprocess inför en utvärdering¹⁰

Vi tänker att "trappan" kan fungera både i planering av och reflektion över utvärderingsuppdraget.

Utvärderingen kan sägas vara pedagogisk i dubbel bemärkelse. Dels därför att det som ska utvärderas är pedagogisk verksamhet, dels för att utvärderingen även ska fylla en pedagogisk funktion. Detta är en tanke, som bland andra, Ramsden har fört fram:

⁷ B Sandberg & S Faugert, *Perspektiv på utvärdering*, Studentlitteratur, Lund, 2007, s. 65 ff.

⁸ Sandberg & Faugert, s. 94

⁹ *ibid.* s. 33 ff.

¹⁰ Fritt efter Sandberg & Faugert, 2007, s. 34.

*Evaluation is not at heart about collecting evidence to justify oneself, or about measuring the relative worth of courses or teachers. It is about coming to understand teaching in order to improve student learning.*¹¹

Vi tänker ungefär som Ramsden; pedagogisk utvärdering som är värd namnet ger oss information om på vilket sätt den gymnasiala spetsutbildningen svarar mot det samhälleliga uppdraget och vilka förutsättningar som skapas för elevers lärande och utveckling.

1.4 Deltagare

Det finns fyra grupper av deltagare i utvärderingen, nämligen: skolledare, lärare, elever och samarbetspartners vid universitet/högskolor. Dessa medverkade i intervjuer (skolledare), gruppintervjuer (lärare respektive elever i år 2 och 3 i de aktuella programmen), enkäter (elever i avgångsklassen) och telefonintervjuer (samarbetspartnerna). Antalet medverkande var: 12 skolledare, 45 lärare, 93 intervjuade respektive 129 enkätmedverkande elever och 11 samarbetspartners. Det innebär en till två intervjuade skolledare, två till fem lärare, en till tolv intervjuade och två till tjugotre enkätsvarande elever och en telefonintervjuad samarbetspartner inom universitet/högskola per utvärderad utbildning. (Se Bilaga 5 för en mer detaljerad redovisning av antalet deltagare).

1.5 Datainsamling, databearbetning och analys

Samtliga elva spetsutbildningar har fått besök¹² av en eller båda utvärderarna. Kontaktpersonerna vid skolorna var vanligtvis programansvariga studierektorer. Dessa blev tillsagda att som förberedelse inför platsbesöket planera in en intervju med en eller flera skolledare, en gruppintervju med lärare, en enkät till eleverna i avgångsklassen och två gruppintervjuer med elever på programmet. Svarsfrekvensen på enkäten är 77 %. När skolledare och lärare intervjuades uppmanades de att namnge samarbetspartners inom högskolan som de huvudsakligen samarbetar med. Samarbetspartners har intervjuats telefonledes.

Intervjuerna har genomlyssnats och de delar som ingår i utvärderingsuppdraget har översiktligt transkriberats. Materialet har sedan analyserats i relation till de teman som utvärderingen omfattar. Databearbetningen och analysen har också följt tidigare utstakade mönster men inkluderar också en kumulativt jämförande analys i vilken även data från tidigare undersökningar inkluderas.

1.6 Disposition

Utvärderingsrapporten består förutom detta inledande kapitel (1) av ytterligare fyra kapitel (2-5). I kapitel 2 presenteras delutvärderingens teoretiska inramning, försöksverksamhetens om-

¹¹ P Ramsden, *Learning to teach in higher education*, 2 utg., Routledge, London, 2003, s. 225.

¹² Utvärderingen av de elva utbildningarna har genomförts som de tidigare utvärderingarna av försöksverksamheten och befintliga frågeformulär och semistrukturerade intervjuguider har använts, se bilaga 1-4.

fattning och resultat från tidigare utvärderingar. I kapitel 3 redovisas motiv för deltagande i försöksverksamheten, spetsutbildningens identitet och kvalitet enligt skolornas perspektiv, motiv för deltagande i och spetsutbildningarnas kvalitet enligt eleverna samt samarbete med högskolan. I kapitel 4 ges en lite mer inträngande tematisk analys och diskussion. I kapitel 5 ges slutligen en sammanfattning med tillhörande slutsatser.

2. TEORETISK INRAMNING, FÖRSÖKSVERKSAMHETEN OCH TIDIGARE UTVÄRDERINGSRESULTAT

I det inledande kapitlet redogjorde vi för de omedelbara förutsättningarna för den aktuella delutvärderingen. Detta gjordes med avseende på uppdragets omfattning, syfte, uppläggning, deltagare. Tanken med det här kapitlet är att sätta in delutvärderingen i ett större sammanhang. Kapitlet är indelat i tre underavdelningar. I den första underavdelningen placerar vi in försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i ett ekonomiskt historiskt och samhällsteoretiskt perspektiv. I den andra underavdelningen beskrivs kortfattat försöksverksamhetens omfattning. I den tredje och avslutande underavdelningen sammanfattar vi resultaten från de tidigare delutvärderingarna av försöksverksamheten. Detta görs dels för att skapa en grund för presentationen av delutvärderingens empiri, som följer i kapitel 3, och dels för att utveckla en referensram för tolkning av denna empiris betydelse och som kommer att användas i kapitel 4.

2.1 Samhällsekonomi, studiebegåvningar och specialutformade gymnasieutbildningar

Under 1900-talet genomgick svensk samhällsekonomi två stora stuktromvandlingar. Den ena var övergången från jordbrukssamhälle till industrisamhälle. Den andra övergången var från industrisamhälle till ”tjänstesamhälle”. Denna utveckling möjliggjordes bl. a. genom teknologiska och utbildningsmässiga landvinningar.

Den situation vi befinner oss i idag präglas internationellt sett av ojämn fördelning av ekonomisk utveckling mellan olika områden, ojämn takt i den ekonomiska utvecklingen, växande avstånd mellan utvecklade och mindre utvecklade ekonomier, regionala konflikter, fortsatt och accelererande teknologisk utveckling, tilltagande konkurrens och samarbete mellan företag och regioner, nya sätt att organisera och leda arbete, flexibilitet, lärande och forskning som sätt att skapa komparativa fördelar.¹³

En forskare vars tankar kring regional ekonomisk utveckling som tilldragit sig stor uppmärksamhet är Richard Florida. I ”The rise of the creative class... and how it’s transforming work, leisure, community, and everyday life”¹⁴, lanserar han tesen att det som gör vissa regioner, organisationer och personer mera kompetenta/konkurrenskraftiga än andra är inte bara att de

¹³ D Boud & John Garrick (red.), *Understanding learning at work*, Routledge, London, 1999.

¹⁴ R Florida, *The rise of the creative class and how it’s transforming work, leisure, community, and everyday life*, Basic Books, New York, 2004.

har inversterat mera i socialt, reall och kunskapsmässigt kapital, utan därutöver också förfogar över mera talang och kreativitet. Florida definierar kreativitet som "special creative or artistic aptitude; the ability to create meaningful new forms".¹⁵

Den "kreativa klassen" refererar till personer som avlönas för att i huvudsak skapa meningsfulla nya former, exv. forskare, arkitekter, författare, konstnärer, musiker, och andra grupper av arbetare som använder kreativitet som en nyckelfaktor i sitt arbete inom affärsverksamhet, utbildning, medicin, vård, omsorg och andra områden.¹⁶ Dessa verksamhetsutövare avlönas för att lösa komplexa problem som involverar en hög grad av självständig bedömning och som kräver hög grad av utbildning eller humankapital.

Florida menar att den kreativa klassens framväxt och framfart är en drivkraft till både ekonomisk och social utveckling och att de håller på att skapa djupa och substantiella förändringar i arbetsliv, värderingar och fritid. Han menar vidare att det är de "kreativa" som driver den ekonomiska och sociala utvecklingen i övergången från det industriella till det postindustriella samhället och att de som vill främja utveckling måste satsa på att dra till sig, använda och ge den kreativa klassen goda förutsättningar att utvecklas och lyckas.

Utvecklingen inom tjänstesektorn är polariserad.¹⁷ Det skapas fler jobb; både relativt enkla, okvalificerade och dåligt betalda jobb och relativt komplexa, kvalificerade och välbetalda jobb. I den del av tjänstesektorn där jobben förutsätter långt driven kunskapsutveckling finns det två typer av organisationer som anställer, sysselsätter och gör bruk av den mest utbildade delen av arbetskraften, nämligen organisationer som levererar professionella tjänster och organisationer som ägnar sig åt forsknings- och utvecklingsarbete.

Dessa organisationer karakteriseras av: (1) högst kvalificerade verksamhetsutövare som utför kunskapsbaserat arbete; (2) en hög grad av självständighet och nedtoning av organisatoriska hierarkier, (3) användning av anpassningsbara och tillfälliga organisationsformer; (4) behov av omfattande kommunikation; (5) idiosynkratiska klienttjänster; informations- och maktsymmetrier; och: (7) subjektiv och osäker bedömning av kvalitet.¹⁸

Kunskap är emellertid inte ett entydigt begrepp. Det täcker in allt från information till kompetens. Men i talet om kunskapsintensiv verksamhet refererar det kanske först och främst till "en referensram och förmåga att resonera och skapa mening ur information".

Den traditionella uppfattningen av professionsbegreppet refererar till:

(1) occupations based on systematic, scientifically based knowledge; (2) long and standardised formal education; (3) strong professional associations that regulate its members; (4) autonomy in the performance of the work; (5) common code of ethics; (6) distinct occupational culture;

¹⁵ Florida, s. 5.

¹⁶ *ibid.*, s. 9 ff.

¹⁷ M Alvesson, *Knowledge work and Knowledge-intensive firms*, Oxford university press, Oxford, 2004.

¹⁸ Alvesson, s. 21.

(7) client – orientation; (8) socially sanctioned practice; (9) clear criteria for verification; (10) monopoly of a particular labor market; self-regulation of the entry; applies only in some respects to some knowledge work.¹⁹

Men en närmare granskning av verksamheten som utövas av de professionella inom de omtalade organisationerna, visar att denna traditionella uppfattning av professionell kompetens tenderar att överskugga att de problem man befattar sig med i sådant arbete ofta är komplexa, svårångade och tvetydiga, och att de bedömningar som görs ofta är osäkra till sin karaktär.

Detta föranleder Alvesson att mena att ”kunskapsintensivt arbete” inte så mycket präglas av kunskap som av osäkerhet:

*”[K]nowledge-intensive work tends to be ambiguous-intensive, which makes abilities to deal with rhetoric, regulate images, and manage relationships and interactions with clients central. All these circumstances put some strain on, as well lead to the centrality of, the securing of regulation of identity. Ambiguity leads to space for innovative constructions of identity at both organizational and personal levels, but also put pressure on activities to develop and validate these activities. Ambiguity, in other words, allows an open arena for positive action, but represents a tension that calls for defensive measures. Consequently, intensiveness includes not only knowledge, but also these other issues that are crucial for any claim to knowledge to be successful. The knowledge-intensive means intensified work with issues of rhetoric, image, interaction, and identity regulation”.*²⁰

Mot bakgrund av den beskrivna utvecklingen är det kanske inte så konstigt att Europarådet 1994 utfärdade en rekommendation om utbildning för begåvade barn, *Recommendation 1248 on education for gifted children*. Den anger att skolan behöver möta de ”högt begåvade” elevernas behov så att de ges möjlighet att utveckla hela sin förmåga”.²¹ Detta är också något som myndigheter, skolledare och forskare runt om i Europa uppmärksammar.²²

I den nya skollagen som trädde i kraft 1 juli 2010 talas det om att barn och unga ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt (1 kap. 4 §) och i 3 kap. 3§ sägs vidare att elever som lätt når de krav som minst ska uppnås, ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sitt lärande:

3 § Alla barn och elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt

¹⁹ *ibid.*, s. 31.

²⁰ *ibid.*, s. 240, 241.

²¹ RECOMMENDATION 1248 (1994) on education for gifted children <http://assembly.coe.int/mainf.asp?Lind=/documents/adoptedtext/ta94/erec1248.htm>.

²² R. J. Campbell, R. D. Muijs, J. G. A. Neelands, W. Robinson, D. Eyre & R. Hewston, The social origins of students identified as gifted and talented in England: A geo-demographic analysis, *Oxford review of education*, 33 (1). February 2007, pp. 103-120; A Ziegler, H Stoeger, B Harder & D P Balestrini, Gifted education in German-speaking Europe, *Journal for the Education of the gifted*, 36 (3), 384-411.

*som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.*²³

Vad karaktäriserar då en högpresterande elev och vad är det som gör att vissa elever presterar på en hög nivå? I analyser av enkätsvar från dels elever vars resultat som når medelvärden och dels enkätsvar från elever vars resultat når höga värden i de internationella studierna PISA 2000 och 2009 och TIMSS 2003 och 2007²⁴, framkommer att högpresterande elever är mer motiverade både utifrån en inre motivation (intresse för ämnet) såväl som en yttre motivation (nyttan med ämnet). De visar också ett större självförtroende vad gäller sin förmåga att lära och de visar också högre värden för ansträngning och uthållighet. De högpresterande eleverna tenderar att ha en positivare bild av lärarnas stöd och av relationen mellan lärare och elever jämfört med de medelpresterande eleverna.

När det gäller begreppet begåvning så har det skett en förskjutning från att ha setts mer som något medfött hos vissa individer till att mer se begåvning som något till stor del inlärt och föränderligt som kräver betydande uppmuntran och ansträngning för att utvecklas.²⁵ I detta sammanhang talas det kanske därför mer om begåvningsskapande undervisning än om begåvade barn och ungdomar, att skapa begåvning snarare än att upptäcka begåvade barn och ungdomar.²⁶ Elevernas ansträngningar och aktiva förhållningssätt och lärarens kompetens, engagemang och höga förväntningar på eleverna visar sig ha stor betydelse. Dock är det oklart om motivation och villighet att anstränga sig är en konsekvens av att elever är framgångsrika eller om de snarare är en förutsättning för elevernas framgång. Högpresterande elever kännetecknas alltså av såväl kognitiva som icke-kognitiva kompetenser såsom t ex en tilltro på den egna förmågan, motivation och uthållighet och högpresterande resultat är i hög grad avhängigt specifika lärande erfarenheter och mycket övning som av eleven kräver både betydande ansträngning och uthållighet.²⁷

I samband med diskussioner om hur högpresterande elever ska kunna stödjas nämns tre olika former av skolgång: acceleration, berikning och nivåindelning. Acceleration syftar till att eleverna går igenom utbildningen i snabbare takt. Berikning innebär att eleverna får ta del av annat material och undervisningsinnehåll i syfte att vidga och fördjupa sin förståelse. Nivåindelning syftar på att eleverna delas in i olika grupper beroende på deras prestationer. Hattie redovisar i en studie²⁸ effekterna av acceleration, berikning och nivåindelning och menar att berik-

²³ Skolagen, 2010:800. Tillgänglig 2013-10.-02 via http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/#K1

²⁴ Skolverket, Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen. Rapport 379, 2012.

²⁵ A Ziegler, H Stoeger, B Harder & D P Balestrini, Gifted education in German-speaking Europe". *Journal for the education of the gifted*, 36 (3), 384-411.

²⁶ T Balchin, B. Hymer & D J Matthews (red.), *The Routledge international companion to gifted education*, Routledge, London, 2009.

²⁷ ibid

²⁸ J A C Hattie, *Visible learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*, Routledge, London, 2009.

ning inte ger lika positiva resultat som acceleration. Berikning ger mest resultat i matematik och naturvetenskap medan låg effekt i samhällsvetenskapliga ämnen. Nivågruppering kan, om eleverna får ta del av ett särskilt innehåll som utmanar på en lämplig nivå, ha positiva effekter.

2.2 Försöksverksamheten

Svensk gymnasieskola reformerades rejält på 1990-talet. Reformerna innebar bland annat införande av ett programgymnasium. Denna reform har sedan dess kompletterats med en rad andra reformer om huvudmannaskap, fritt gymnasieval, osv. Parallellt med dessa reformer gav de internationella kunskapsmätningarna en del indikationer på att svenska elever kommit att halka efter täten. I den debatt som följt har det framförts olika uppfattningar om vad som verkar ligga till grund för de observerade resultatförsämringarna. Några har menat att resultaten är en följd av ökad segregering. Andra har menat att de beror på sjunkande krav och bristande kvalitet i undervisning och lärandet. Regeringen tillsatte 2007 en gymnasieutredning för att bland annat utreda vilka förändringar som behövde göras i gymnasieskolan för att säkra dess kvalitet med tanke på den som väg till så väl fortsatta högre studier som till anställning i yrken som kräver gymnasieutbildning.²⁹

Utredaren överlämnade den 31 mars 2008 sitt slutbetänkande ”Framtidsvägen: En reformerad gymnasieskola”³⁰ till regeringen. I detta slutbetänkande, som kom att bilda huvudunderlaget för Gy 11, föreslog utredaren att den sedan tidigare etablerade riksrekryterande elit- eller spetsutbildningen inom estetik och idrott skulle finnas kvar men regleras annorlunda. Utredaren menade i anslutning härtill under rubriken ”Spetsutbildningar inom nya områden” även att det borde vara ”möjligt att bedriva spetsutbildningar inom andra områden... t. ex. inom matematik, naturvetenskap och språk”.³¹

Utredaren föreslog i enlighet härmed till regeringen att den skulle låta inleda försöksverksamhet med just riksrekryterande gymnasial utbildning av elitkaraktär eller, med ett annat ord, spetsutbildning inom matematik, naturvetenskap och språk, att det skulle utgå stimulansbidrag för verksamheten, att verksamheten borde vara riksrekryterande, bedrivas på ett tiotal platser, använda särskilda urvalskriterier, ge eleverna möjlighet att inom ramen för gymnasieutbildningen kunna bedriva studier på högskolenivå och få högskolepoäng.³² Utredarens bedömning var att utvidgningen av konceptet med spetsutbildning till nya områden med möjlighet till ännu mer avancerade studier redan under gymnasietiden kunde ge ”en ökad motivation för de elever som vill och kan nå längre under sin tid i gymnasieskolan”.³³

²⁹ Gymnasieutredningen (U 2007:1), Utbildningsdepartementet, Stockholm, 2007.

³⁰ Statens offentliga utredningar 2008:27 Gymnasieutredningen, *Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola: betänkande*, Fritze, Stockholm, 2008

³¹ *ibid*, s. s. 529.

³² *ibid*.

³³ *ibid*.

Regeringen gick därefter i stora drag vidare längs samma linje och uppdrog senare samma år åt Statens skolverk att inleda försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen med början hösten 2009.³⁴ I förarbetet till förordningen motiveras inrättandet av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga eller humanistiska ämnen med följande ord:

Det är angeläget att skolans undervisning anpassas till alla elevers behov, det gäller såväl elever med behov av extra stöd som elever som behöver extra utmaningar i undervisningen för att stimuleras i sin kunskapsutveckling. Det svenska skolsystemet bör på ett bra sätt kunna erbjuda elever med särskilda talanger inom något område en tillräckligt utmanande utbildning för att de ska komma helt till sin rätt och utvecklas optimalt i förhållande till sin kapacitet och förmåga samt sitt intresse. I normalfallet ska detta ske inom ramen för ordinarie utbildningar genom en individanpassad undervisning. I vissa fall kan det dock vara i elevernas intresse att erbjuda en utbildning som är specialutformad för att på bästa sätt ta tillvara en elevs särskilda förmågor.³⁵

I förordningen definieras spetsutbildning som:

”gymnasial utbildning som (1) innehåller gymnasiekurser med särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot, utöver vad som får förekomma på det nationella program och den inriktning som närmast motsvarar spetsutbildningen, och (2) gör det möjligt för en elev att vid sidan av viss del av sina gymnasiestudier läsa kurser vid ett universitet eller en högskola.³⁶

I förordningen anges också villkoren för huvudmannens deltagande i försöksverksamheten. Dessa är tre till antalet, nämligen: (1) att huvudmannen har godkänts av Skolverket; (2) att huvudmannen ”har ett etablerat samarbete med ett universitet eller en högskola som kan erbjuda kurser i det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot”; och: (3) kan uppfylla spetsutbildning av god kvalitet som uppfyller kraven i förordningen.

I förordningen fastställdes att Skolverket (1) fick fatta beslut om deltagande i försöksverksamheten för högst 20 utbildningar, varav högst tio utbildningar vid första tillfället; (2) skulle sträva efter att utbildningarna blev jämt fördelade över landet; (3) se till att det inte blev fler än högst 30 elever i varje klass; och även: (4) att antalet utbildningar i matematik eller naturvetenskap och samhällsvetenskap eller humanistiska ämnen var lika många.

I första omgången godkändes tio utbildningar. Nio av dessa utbildningar startades också hösten 2009. Fässbergsgymnasiets spetsutbildning godkändes, men fick inte tillräckligt med sökande för att starta hösten 2009. De startade dock året därpå.

I andra omgången godkändes tio utbildningar. Samtliga dessa plus Fässbergsgymnasiets spetsutbildning startade hösten 2010. Antalet sökande, antagna, andelen kvinnor och män samt antalet elever som har hoppat av de olika programmen redovisas i Tabell 2.

³⁴ Regeringens proposition 2008/09: 19; se även: Förordning om försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning, 2008: 793.

³⁵ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2.

³⁶ Förordning 2012: 727, 1§.

Huvudkälla till sammanställningen är skolornas egna uppgifter lämnade till denna och tidigare utvärderingar av spetsutbildningarna, men siffrorna är delvis också grundade i uppgifter lämnade i intervjuer och i uppgifter från Föreningen för Sveriges Spetsutbildningar. Små siffror under ”avbrutit...” visar hur avhoppet fördelat sig över läsåren: Klassens första läsår/andra läsår/tredje läsår. Antal elever som avbrutit kan innefatta elever som i samband med terminsstart bytte program, alltså som knappast kan anses ha hoppat av en påbörjad utbildning. I vissa fall har de som tidigt bytt till annat program ersatts av andra elever. Det finns många typer av osäkerhet i dessa siffror. ”i.u.” innebär att uppgifter saknas.

Tabell 2: Sökande, antagna (inklusive könsfördelning) vid antagningarna 2009, 2010, 2011 och 2012. Antal elever som avbrutit spetsstudierna för elevkullarna fram till april 2013. Könsfördelning per program bland samtliga elever april 2013

Skola, ort / spetsämne	2009			2010			2011			2012			Andel kvinnor i spetsklasserna februari 2013 (procent) ⁴⁾
	Antal sökande	(Antal började % kvinnor)	Avbrutit fram till febr- ruari 2013	Antal sökande	(Antal började % kvinnor)	Avbrutit fram till febr- ruari 2013	Antal sökande	(Antal började % kvinnor)	Avbrutit fram till febr- ruari 2013	Antal sökande	(Antal började % kvinnor)	Avbrutit fram till febr- ruari 2013	
Danderyds gymnasium, Danderyd Matematik	54 ²⁾	20 16 %	4 2/2/0	40 ²⁾	17 19 %	2 1/1	51 ²⁾	16 25 %	0	21 ¹⁾³⁷⁾	17 29 %	2	23
Ehrensärdska gymnasiet, Karlskrona Naturvetenskap, matematik	12 ³⁾	12 58 %	0 0/0/0	14 ³⁾	14 35 %	0 0/0	21 ³⁾	21 52 %	2	9 ¹⁾	14 57 %	0	49
Europaskolan, Strängnäs Scienceprogrammet	8 ¹⁾	13 31 %	1 0/1/0	14 ¹⁾	16 42 %	4 4/0	17 ¹⁾	15 40 %	1	14 ¹⁾	15 47 %	3	42
Globala gymnasiet, Stockholm Samhällsvetenskap – Global inriktning	105 ²⁾	30 70 %	0 0/0/0	126 ²⁾	30 73 %	4 0/4	124 ²⁾	30 67 %	0	30 ¹⁾	30 86 %	1	64
Härnösands gymnasium, Härnösand Biomedicin	21 ¹⁾	21 71 %	4 4/0/0	16 ¹⁾	14 62 %	1 0/1	16 ¹⁾	16 50 %	6				50
Katedralskolan, Lund Historia	37 ³⁾	30 41 %	2 2/0/0	27 ³⁾	30 20 %	3 3/0	26 ³⁾	26 27 %	4	27 ¹⁾	27 29 %	0	24
Luleå gymnasieskola, Luleå Naturvetenskap, matematik	17 ¹⁾	16 33 %	1 1/0/0	28 ³⁾	24 35 %	2 1/1	27 ³⁾	23 41 %	1	19 ¹⁾	20 65 %	2	51
Polhemsskolan, Lund Fysik	23 ³⁾	23 27 %	2 1/0/1	21 ³⁾	22 11 %	3 3/0	20 ³⁾	20 30 %	1	24 ¹⁾	21 28 %	2	25
Vasaskolan, Gävle Humaniora	16 ¹⁾	19 81 %	3 3/0/0	16 ¹⁾	16 87 %	1 1/0	17 ¹⁾	19 78 %	5				86
Folkungaskolan, Linköping Hållbar utveckling				15 ¹⁾	19 79 %	1 0/1/0	9 ¹⁾	11 36 %	3 2/1	10 ¹⁾	14 71 %	0	70
Fässbergsgymnasiet, Mölndal Sam/hum: individ och samtidskultur				7 ¹⁾	9 45 %	1 1/0/0	i.u.	11 54 %	0	8 ¹⁾	7 71 %	1	61
Gullmarsgymnasiet, Lysekil Marinbiologi				25 ¹⁾	30 56 %	13 4/13/0	84 ³⁾	30 57 %	6 3/3	40 ¹⁾	26 53 %	3	54
Hvitfeldtska gymnasiet, Göteborg Naturvetenskap, matematik				22 ¹⁾	32 28 %	23 10/10/3	30 ¹⁾	29 24 %	8 6/2	46 ¹⁾	22 27 %	3	23
Katedralskolan, Lund Moderna språk, profil litteratur och film				13 ¹⁾	18 94 %	3 1/2/0	9 ³⁾	8 62 %	3 1/2	8 ¹⁾	7 86 %	1	85
Katedralskolan, Uppsala Franska				10 ¹⁾	10 70 %	1 [*] 0/1							71
Katedralskolan, Uppsala Bioteknik				17 ¹⁾	24 59 %	8 2/6/0	50 ²⁾	28 61 %	7 4/3	17 ¹⁾	22 54 %	1	64
Sven Eriksons gymnasium, Borås Entreprenörskap				26 ¹⁾	21 61 %	4 ^{**} 3/1/0	40 ³⁾	22 72 %	1 1/0	46 ¹⁾	20 60 %	2	65
Tumba gymnasium, Botkyrka Finansekonomi FINEK				34 ¹⁾	30 65 %	4 0/4/0	18 ³⁾	18 50 %	1 0/1	25 ¹⁾	21 71 %	3	64
Viktor Rydbergs gymnasium, Djursholm Engelska beteendevetenskaplig inrikt.				30 ¹⁾	20 76 %	3 ^{***} 3/0	82 ³⁾	24 75 %	4 1/0	19 ¹⁾	20 95 %	3	83
Älvkullgymnasiet, Karlstad Forskar-NA				10 ¹⁾	12 22 %	8 4/3/1	19 ³⁾	18 61 %	5 1/0	17 ¹⁾	14 71 %	3	55
Summor / totalt⁵⁾	293	184	17	508	408	89	660	385	58	380	317	30	55

* Skolan har uppgivit till Skolverket att det går 14 elever i årskurs 3 den 8 februari 2013.

** Skolan har uppgivit till Skolverket att det går 19 elever i årskurs 3 den 8 februari 2013.

*** Skolan har uppgivit till Skolverket att det går 19 elever i årskurs 3 den 8 februari 2013.

³⁷ Noter: 1) Enbart i första hand; 2) Oavsett valrang; 3) Eventuellt enbart i första hand; 4) Observera att avhopp och andra förändringar kan ha orsakat det som kan verka vara diskrepanser mot andra angivna andelar i denna tabell; 5) Dessa summor ska inte användas för kolumnvisa jämförelser givet bland annat variationer i antalet datapunkter.

2.3 Tidigare delutvärderingar

Försöksverksamheten med riksrekryterande spetsutbildning har kontinuerligt utvärderats sedan starten hösten 2009. Nedan görs en sammanfattning av de tre tidigare genomförda delutvärderingarna. Dessa utvärderingar är daterade: 2009/2010; 2010/2011 och 2011/2012.

2.3.1 Delutvärdering I (2009/2010)

Den första delutvärderingen³⁸ av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar gjordes ett år efter start och omfattar 9 spetsutbildningar.³⁹ Datamaterialet består av gruppintervjuer med sammanlagt 32 skolpersonal och skolledare, 26 elevintervjuer samt webbenkäter till elever och föräldrar.⁴⁰ Alla spetsutbildningarna utom en utgörs av kommunala skolor och samtliga skolor driver i huvudsak teoretiska utbildningar. Samtliga skolor har etablerade kontakter med närliggande högskolor och/eller universitet sedan tidigare. Endast två spetsprogram består av fulla klasser (30 elever). Ingen av skolorna har en stor grupp av elever från arbetsklasshem eller med utländsk bakgrund och majoriteten av spets eleverna är födda i Sverige och har högutbildade föräldrar som också är svenskfödda. Hälften av skolorna har erfarenhet av att erbjuda inackordering eller beredskap att hjälpa till att leta boende. En klar majoritet av eleverna (85 %) kommer från den egna kommunen eller kranskommuner. Det låga söktrycket medför att majoriteten av skolorna antar alla elever som sökt till programmet. Eftersom de flesta spetsprogram inte har haft tillräckligt med sökande för att fylla platserna har inte de kompletterande urvalskriterierna haft någon betydelse för urvalet på dessa skolor. I den mån andra urvalskriterier förutom betyg har använts, har detta uppfattats som positivt.

Personalen menar att skolan deltar i försöksverksamheten därför att deras utbildning redan håller en hög nivå då man har bra lärarresurser och har god utbildningstradition. De flesta skolor har inte genomfört några större förändringar i samband med försöksverksamheten eftersom personalen redan innan ansåg att deras utbildning håller spetsnivå. Personalen är överens om att spets inte är detsamma som elit utan framhåller istället elevernas och lärarnas engagemang samt utbildningens tempo och möjligheter till högre studier som exempel på det som karaktäriserar en spetsutbildning. Andra exempel på spets är lärarnas höga utbildning, tematiska fördjupningskurser och nivån på utbildningen. I utvärderingen framkommer att eleverna är mycket nöjda med utbildningen. Eleverna menar att det inte är så stor skillnad på gymnasielärarnas kompetens oavsett om de undervisar i spetsämnet eller i andra ämnen. Den stora skillnaden

³⁸ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2010.

³⁹ Humaniora (Vasaskolan, Gävle), Biomedicin (Härnösands gymnasium, Härnösand), Naturvetenskap, matematik (Ehrens värdska gymnasiet, Karlskrona), Matematik och naturvetenskap (Luleå gymnasieby, Luleå), Historia (Katedralskolan, Lund), Fysik (Polhemsskolan, Lund), Matematik (Danderyds gymnasium, Danderyd), Samhällsvetenskap global inriktning (Globala gymnasiet, Stockholm), Scienceprogrammet (Europaskolan, Strängnäs)

⁴⁰ Av utvärderingen framgår inte exakt svarsfrekvens men en siffra på 50-60 % uppges i texten.

gäller snarare mellan högstadielärare och gymnasielärare. Eleverna menar att det inte bara är spetsområdet som känns roligt utan även andra ämnen.

I utvärderingens huvudslutsatser uppmärksammas bristen på riksrekrytering och skolornas svårigheter att marknadsföra spetsutbildningarna. I utvärderingens slutsatser uppmärksammas också behovet av att skapa meritpoäng för studier i spetsämnen då det finns en risk att duktiga elever väljer bort spetsutbildningen till förmån för andra program då meritpoäng krävs för att komma in på populära högskole- och universitetsutbildningar. I utvärderingen föreslås därför att frågan om spetsutbildningens meritvärde ses över.

2.3.2 Delutvärdering II (2010/11)

Den andra delutvärderingen av försöksverksamheten⁴¹ genomfördes efter försöksverksamhetens andra år och omfattar samtliga 20 spetsutbildningar som påbörjades 2009 och 2010. Vid de nio program som startade 2009 intervjuas elever i årskurs ett samt intervjuer med representanter för huvudmän och lärosätesrepresentanter för fem av nio spetsutbildningar. För spetsutbildningarna som påbörjats 2010 har enkäter distribuerats till samtliga elever som påbörjade spetsutbildningen 2010 med en svarsfrekvens på 88 %. Totalt har gruppintervjuer med 25 lärare genomförts, 11 skolledarintervjuer, 40 elevintervjuer med två elever från årskurs ett på samtliga 20 program, 5 telefonintervjuer med representanter för skolornas huvudmän samt 5 telefonintervjuer med lärosätesrepresentanter. Utöver detta omfattar datamaterialet 261 webbenkäter från vårdnadshavare⁴², samt 141 enkäter till 6 ämnesmässigt jämförbara klasser på 6 olika gymnasieskolor för att utreda varför elever med höga grundskolebetyg inte söker en spetsutbildning.

Utvärderingen visar att samtliga spetsgymnasier utom två är kommunala skolor. En majoritet av utbildningarna har inte fyllt sina platser. Ett av skälen uppges vara att det saknas resurser att genomföra rikstäckande information. Ett annat skäl som anges är att duktiga elever avstår från spetsutbildningar då de väljer ett program med lägre tempo för att kunna maximera sitt betygs meritvärde. Det låga söktrycket tycks dock inte påverka urvalsförfarandet utan det genomförs som planerat. Majoriteten av spetsutbildningarna attraherar i första hand elever från en välutbildad medelklass och som dessutom själva är födda i Sverige. Flera elever pendlar till utbildningen och endast ett fåtal har flyttat till orten. Spetskolorna i storstadsområdena erbjuder ingen eller liten boendeservice åt elever som vill flytta till orten, vilket kan förklaras av rådande bostadsbrist.

Skälet till att delta i försöksverksamheten är att utbildningen redan håller hög kvalitet. Majoriteten av spetsprogrammen har disputerade lärare och har sedan tidigare etablerat ett samarbete med universitet och högskola. Utvärderingen visar att det finns olika tolkningar bland lärare och skolledare av vad själva spetsen innebär. Spetsutbildningen kan dels ses som ett sätt att tillmötesgå intresserade elevers efterfrågan på utbildningsalternativ. Spetsutbildning kan också

⁴¹ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2011

⁴² Webbenkäten till vårdnadshavarna hade en svarsfrekvens på 65 %.

ses som en utbildning för begåvade elever som tidigt ska erbjudas akademisk specialisering. Den tredje tolkningen innebär att spetsutbildningen ses som en möjlighet att marknadsföra skolan. Bland skolpersonalen och huvudmän finns det inte någon som beskriver spetsutbildningen som en utbildning för de begåvade. Universitetspersonalen betonar spetsprogrammets akademiska specialisering och framhåller kombinationen av intresse och fallenhet.

En stor majoritet av eleverna är nöjda med utbildningens kvalitet och lärarnas uppfattas som kunniga och engagerade. Ungefär hälften av de intervjuade eleverna hade inga särskilda förväntningar på spetsutbildningen men är ändå väldigt nöjda med den. Denna uppfattning delas av vårdnadshavarna. Pressen att hänga med i utbildningstempot upplevs som negativt och att lärare i andra ämnen än spetsämnena ställer för höga krav. Nästan alla elever uppger att de planerar att studera vidare och en majoritet av dem inom spetsområdet. Endast ett fåtal spets elever funderar över meritpoängens betydelse för möjligheterna att bli antagen på en högskola eller ett universitet.

2.3.3 Delutvärdering III (2011/12)

Den tredje delutvärderingen⁴³ av försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar gjordes efter försöksverksamhetens tredje år. Den omfattar de 9 spetsutbildningar som startade läsåret 2009/2010. Datamaterialet består dels av registerdata från Skolverket, avgångsbetyg, enkätsvar samt gruppintervjuer där sammanlagt 33 personer (skolpersonal och skolledning) har deltagit, 18 elevintervjuer och 11 telefonintervjuer med lärosätesrepresentanter. Enkäten har distribuerats till samtliga elever och har en svarsfrekvens på 85 %.

I april 2012 gick 819 elever en spetsutbildning. 128 elever har avbrutit studierna fram till och med april 2012. Det motsvarar cirka 15 % av det totala elevantalet och kan jämföras med att cirka 12 % av eleverna på naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammet i landet som helhet har bytt utbildning eller gjort studieavbrott.⁴⁴ Det är inte många av spetsutbildningarna som fyller sina platser utan i stort sett samtliga behöriga sökande antas. Någon uppåtgående trend i ansökningar kan inte ses mellan 2009 och 2012 utan flera utbildningar har lågt söktryck och fyra program gjorde uppehåll i antagningen hösten 2012. Utvärderingen visar att det inte finns någon trend att över tid ha lyckats bättre eller sämre med att rekrytera regionalt eller nationellt. Skolpersonalen förklarar det låga söktrycket med svårigheter att nå ut med information om spetsutbildningarna samt osäkerheten om hur eleverna belönas för att ha gått en spetsutbildning.

Könsfördelningen är jämn och överensstämmer med övriga nationella gymnasieprogram vilket innebär att det finns en större andel män inom det matematiskt-naturvetenskapliga området jämfört med det humanistiskt-samhällsvetenskapliga. Andelarna av de antagna som flyttar till studieorten har inte ökat under försöksverksamheten utan spets eleverna överlag ingår i samma

⁴³ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2012.

⁴⁴ Skolverket, *Skolor och elever i gymnasieskolan läsåret 2011/12, tabell 7 B*, Stockholm, Skolverket, 2012.

flytt- och pendlingsmönster som kännetecknar den lokala skolan som helhet. I utvärderingen konstateras att det inte finns någon tendens i riktning vare sig mot 'social nedrekrytering' eller 'social utjämning'. Spetsutbildningarna skiljer sig inte heller från andra, liknande program, vad gäller utländsk härkomst eller föräldrars utbildningsnivå.

Ett flertal gymnasieskolor har en tradition av att samarbeta med universitet eller högskolan på orten och de olika spetsutbildningarna har organiserat samarbetet med lärosäten på fem olika sätt: 1) fördjupningen ges inom ramen för gymnasiekurser. Inga högskolekurser läses. 2) eleverna undervisas på gymnasiet och eleverna ges möjlighet att tentera på universitetet, 3) högskolan ger en specialdesignad kurs för spets eleverna där eleverna riskerar att inte få tillgodoräkna sig kursen i framtiden, 4) möjligheten att läsa högskolekurser erbjuds olika grupper av elever, inte bara elever från spetsprogrammet, 5) spets eleverna läser befintliga högskolekurser. 97 % av eleverna har erbjudits att läsa högskolekurser. Gymnasieskolans lärare ser ett stort värde i samarbetet med högskolan men det finns svårigheter att schematiskt integrera högskolekurserna i spetsutbildningen. Lärosätesrepresentanterna ser samarbetet med gymnasieskolorna i första hand som en marknadsföringsfråga, antingen för lärosätet som sådant eller för ämnesområdet eller båda i kombination. I utvärderingen framkommer också att lärosätesrepresentanterna ofta är negativa till att gymnasieeleverna läser högskolekurser under gymnasietiden när det innebär att eleverna stressar sig igenom gymnasiekurserna och för att det senare kommer att uppstå ett vakuum i högskolestudierna när de följer ett högskoleprogram och redan har läst vissa kurser.

De nio program som startade 2009 har inte genomfört några större förändringar av programmet sedan starten. Viss anpassning har gjorts för att få en jämnare arbetsbörda fördelad över terminerna. Det finns inga generella skillnader i pedagogiska arbetssätt mellan spetsklasserna och övriga klasser och det bedrivs heller inget utvecklingsarbete.

Utvärderingen visar att det inte går att se något mönster vad gäller spets elevernas kunskaper och resultat jämfört med grundskolans årskurs 9 och gymnasieskolans årkurs 1 för elever med motsvarande kunskaper och resultat inom samma område. Eleverna tycker generellt att de fått en bra grund för fortsatta studier. Eleverna är nöjda med de resurser som skolorna satsat på spetsutbildningarna. Viss kritik riktas mot att spets eleverna känt sig isolerade från övriga klasser på sin skola. De klagar också på ojämn arbetsbörda och därmed även den tidsmässiga svårigheten att hinna med studierna inom utsatt tid. En tredjedel av eleverna planerar att fortsätta studera inom spetsområdet medan hälften av eleverna planerar att studera inom ett annat område.

2.3.4 Sammanfattning av de viktigaste rönen från de tidigare utvärderingsstudierna

Antalet ansökningar till spetsutbildningarna har inte ökat mellan 2009 och 2012. Majoriteten av utbildningarna har lågt söktryck, vilket har medfört att antalet spetsutbildningar har minskat under de år som försöksverksamheten pågått. Något fler elever har avbrutit studierna eller gjort studieuppehåll på spetsutbildningar jämfört med motsvarande nationella gymnasieprogram. Samtliga skolor har utgått från elevernas betyg som främsta urvalskriterium. Eftersom de flesta spetsprogram inte hade tillräckligt med sökande för att fylla platserna har de kompletterande urvalskriterierna inte fått någon betydelse. Andelen antagna som flyttar till studieorten har inte

ökat under försöksverksamheten, utan spetsutbildningarna följer samma flytt- och pendlingsmönster som kännetecknar den lokala skolan som helhet.

Spetsutbildningarna skiljer sig inte åt från andra motsvarande gymnasiala program vad gäller könsfördelning. Det finns inte heller någon tendens i riktning vare sig mot 'social nedrekrytering' eller 'social utjämning'. Spetsutbildningarna skiljer sig inte heller från andra, liknande program, vad gäller utländsk härkomst eller föräldrars utbildningsnivå. Det går inte att se något mönster vad gäller spets elevernas kunskaper och resultat jämfört med grundskolans årskurs 9 och gymnasieskolans årskurs 1 i jämförelse med andra elever med motsvarande kunskaper och resultat inom samma område.

Majoriteten av eleverna har erbjudits möjlighet att läsa kurser på högskolenivå men endast en minoritet av eleverna har slutfört kurserna. Det beror delvis på svårigheter att schematiskt integrera högskolekurserna i gymnasieutbildningen. Det beror också på att eleverna istället för högskolekurser väljer att läsa kurser på gymnasienivå som ger meritpoäng. Majoriteten av eleverna har planerat att läsa vidare efter gymnasiet redan innan de påbörjade spetsutbildningen. 60 % av eleverna uppgav 2010 att de hade för avsikt att läsa vidare inom spetsområdet. 2012 var det endast en tredjedel av de svarande eleverna som uppgav att de planerade studera vidare inom spetsområdet.

3. DELTAGARNAS ERFARENHETER

I det här kapitlet redovisas empirin från intervjuerna med skolledare och lärare, enkäterna till och intervjuerna med eleverna samt telefonintervjuer med lärosätesrepresentanterna. Tanken med kapitlet är att lyfta fram olika aspekter av spetsutbildningarna ur de nämnda aktörernas perspektiv. Vi börjar med en beskrivning av skolledarnas och lärarnas redogörelse för sina motiv för medverkan i försöksverksamheten, redogörelse för spetsutbildningarnas identitet och deras bedömningar av utbildningarnas kvalitet och betydelse. Därefter följer en beskrivning av elevernas redogörelse för sina motiv för val av utbildning samt deras bedömning av utbildningarnas förtjänster och brister. Sedan behandlas lärosätesrepresentanternas erfarenheter av samarbetet. Slutligen ges en sammanfattning av deltagarnas erfarenheter av försöksverksamheten.

3.1 Skolledarna och lärarna

I intervjuerna och gruppintervjuerna erbjöds skolledarna och lärarna en möjlighet att redogöra för sina motiv för deltagande i försöksverksamheten, deras redogörelse för spetsutbildningens identitet samt deras bedömning av spetsutbildningens kvalitet respektive betydelse.

3.1.1 Motiv för att delta i försöksverksamheten

Utvärderingen visar att majoriteten av de skolor som deltar i försöksverksamheten med riksrekryterande spetsutbildningar med start ht 2010, har en tradition av att driva profilerade ämnesfördjupade utbildningar och inte sällan i samverkan med högre utbildning. Motiven för skolorna att delta i försöksverksamheten är av två slag. Det gäller dels att försöksverksamheten gör det möjligt för skolorna att fortsätta att erbjuda sina profilerade utbildningar när lokalt profilerade nationella program försvinner i och med gymnasiereformen Gy11, dels en vilja att utveckla en ofta redan etablerad samverkan med universitet och högskola. Samverkan med högre

utbildning ses både som ett sätt att profilera programmet och skolan såväl som ett sätt att legitimeras och få en bekräftelse på att utbildningsverksamheten håller hög kvalitet. Genom att spetsutbildningen beviljas att delta i försöksverksamheten får skolan indirekt också en kvalitetsstämpel på verksamheten, något som underlättar rekryteringen av elever.

Entreprenörskap och Marinbiologi har båda lång erfarenhet av att driva program med lokala profiler men i och med gymnasiereformen 2011 slopas möjligheten att anordna lokala profiler. **Entreprenörskap** har funnits på Sven Erikssongymnasiet sedan slutet av 1990-talet som samhällsvetenskapligt program med lokal profil. Genom att delta i försöksverksamheten såg skolan en möjlighet att fortsätta med programmet utan att behöva förändra programmet som sådant. Marinbiologi har drygt femton års erfarenhet av att bedriva gymnasieutbildningar med riksintag. Skolan är en landsortsskola som är beroende av att kunna rekrytera elever från riket som helhet, en möjlighet som slopades i och med GY11. Motivet för att delta i försöksverksamheten för Marinbiologi framstår därför i första hand ligga i möjligheten att behålla riksintag till en av skolans populära utbildningar.

Bioteknik är ett annat exempel på en spetsutbildning som skapats i syfte att kunna fortsätta erbjuda en redan framtagen profilerad utbildning. Här hade lärarna för mer än tjugo år tillbaka påbörjat utveckling av en gymnasieutbildning i naturvetenskap med särskilt fokus på biologi och kemi. Skolledarna och lärarna, kanske främst de disputerade lärarna i kemi och biologi, hade redan väl utvecklade kontakter med såväl universiteten som branschen. Med tanke på att kompetensen inom det aktuella området inte bara finns på universiteten, utan även på företagen, ville skolledarna och lärarna också utvidga sitt samarbete med branschen.

Även **Franska** har sedan lång tid tillbaka haft en tradition av avancerad språkundervisning. Skolan hade särskilda språkklasser i de största språkämnen och Classe Française var den största klassen med över 30 elever. De mest högpresterande bland skolans elever på både de samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga programmen återfanns i dessa språkklasser. Söktrycket till de avancerade språkklasserna hade dock börjat dala något. Försöksverksamheten såg man först som en chans att hålla fast vid den omfattande språkverksamheten och att utveckla ett spetsutbildningsprogram kring alla de stora språken. Skolledare och lärare var överens om att de ville rädda den avancerade språkundervisningen på skolan; främst i franska där de tyckte de kanske hade allra bäst kompetens och där de dessutom hade flest elever. Eftersom skolledare och lärare inte ville konkurrera med den planerade spetsutbildningen i Bioteknik, så bestämde man sig på skolan slutligen för att arbeta om sin tidigare avslagna ansökan om spetsutbildning i språk till en satsning på spetsutbildning i franska inom ramen för det samhällsvetenskapliga programmet.

Att delta i försöksverksamheten förväntas öka skolans möjligheter att locka till sig elever genom den möjlighet till profilering som försöksverksamheten innebär. Spetsutbildningen **Moderna språk, profil litteratur och film** är ett sådant exempel och ses av skolledningen som ett sätt att ytterligare profilera skolan och därigenom också locka elever som gör att skolan kan behålla sin topplacering bland kommunens skolor. Programansvarig studierektor på **Engelska** uppger att skolan med hjälp av försöksverksamheten ville svara på en ökad efterfrågan på svenska gymnasieprogram som ges på engelska och med hjälp av spetsutbildningen kunna erbjuda ett alternativ till IB, som också ges på skolan. Lärarna hoppades kunna rekrytera elever

med annan bakgrund till spetsutbildningen, men man konstaterar samtidigt att detta inte har lyckats.

För en del av spetsutbildningarna framstår viljan att utveckla en ofta redan etablerad samverkan med universitet och högskola som den främsta drivkraften för att delta i försöksverksamheten. *Forskar-NA* är ett exempel där man ville stärka redan etablerat samarbete med Karlstads universitet som det drivande motivet till att delta i försöksverksamheten. Sedan tidigare har gymnasieskolan och universitetet upparbetade kontakter och elever från skolans samtliga program deltar redan i verksamheter i universitetets lokaler eller arrangemang anordnade av universitetet. Både lärare och skollledning pekar på att försöksverksamheten har gjort det möjligt för skolan att erbjuda elever att läsa kurser på universitetsnivå och därmed ytterligare utveckla samarbetet med Karlstads universitet. Ett annat exempel är *Hållbar utveckling* där en grupp lärare hade ett ”miljöprogram”, som kallades ”Samhälle och miljö”. I anslutning till detta började lärarna från och med 2007 arbeta för att utveckla ett större samarbete med universitetet som skulle göra det möjligt för eleverna att läsa kurser vid universitetet. De såg också att gymnasiereformerna minskade möjligheterna att jobba tvärvetenskapligt. Där fanns ett intresse att utveckla detta mot samhällsvetenskap och naturvetenskap. Då möjligheten till spetsutbildning annonseras såg man möjligheten att bygga vidare på den grund man redan hade lagt. *Finansekonomi* byggdes först upp på initiativ från branschen och i samarbete med Södertörns högskola. Sedan intresserade sig både KTH och Handelshögskolan för denna utbildning, som slutligen flyttades till KTH. Samarbetet mellan Finansekonomi och högskolan inleddes redan då utbildningen var placerad på Södertörns högskola. *Matematik* har en lång tradition av att samverka med Chalmers tekniska högskola och Göteborgs universitet. Sedan 1990-talet har det funnits en matematiksektion vid skolan och försöksverksamheten har setts som en möjlighet att mer strukturerat samla elever med intresse och fallenhet för matematik och tillsammans med högskola och universitet erbjuda både en breddning och fördjupning i ämnet.

Samverkan med högre utbildning ses både som ett sätt att profilera programmet och skolan såväl som ett sätt att legitimera och få en bekräftelse på att utbildningsverksamheten håller hög kvalitet. Flera skolor uppfattar detta som en möjlighet att rekrytera duktiga och motiverade elever till skolan. För *Samhällsvetenskap och humaniora* handlade det om att hitta möjligheter att locka studiemotiverade elever till skolan och till samhällsvetarprogrammet. Lärarna beskriver en situation av hård konkurrens mellan olika skolaktörer och där det fria gymnasievalet bidragit till att antalet elever på skolan mer än halverats. Att delta i försöksverksamheten sågs i denna situation som ett sätt att försöka aktivt locka motiverade elever till skolan. Lärarlaget har tidigare arbetat med ett tvärvetenskapligt specialprogram men att detta program tvingades upphöra på grund av brist på elever. Lärarna sökte därefter möjligheter att knyta ett program till Göteborgs universitet och hade tankar på någon slags forskarutbildning med fördjupade studier i något ämne. Detta kom att sammanfalla med Skolverkets utlysning av ansökan om att delta i försöksverksamheten och sågs som en möjlighet att fortsätta arbetet med att söka samverkan med universitetet och utveckla arbetsmetoder för ett mer tematiskt och projektorienterat arbetsätt. Spetsutbildningens faktiska ämnesinriktning kom sedan att i stor utsträckning påverkas av att en av arbetslagets lärare också var anställd vid en av Göteborgs universitets institutioner.

3.1.2 Spetsutbildningarnas identitet

I förutsättningarna för försöksverksamheten ingick att spetsutbildningarna skulle ge möjligheter till fördjupning och breddning inom ett ämne eller ämnesområde som skulle gå utöver det som möjliggörs i motsvarande nationella gymnasieprogram. I detta avsnitt beskriver vi de olika spetsutbildningarnas innehåll och arbetssätt. I bearbetningen av datamaterialet kunde vi urskilja två olika kategorier av programidentiteter; en där identiteten främst utgörs av ämnesinnehållet och en annan där programidentiteten utgörs av samspel mellan ämnesinnehåll och arbetssätt. I den första kategorin *ämnesinnehåll* har vi placerat spetsutbildningarna: *Engelska, Franska, Marinbiologi, Matematik, Moderna språk, profil litteratur och film* samt *Bioteknik*. I den andra kategorin *ämnesinnehåll och arbetssätt* har vi placerat: *Entreprenörskap, Finansekonomi, Forskar NA, Hållbar utveckling* och *Samhälle och humaniora*.

3.2.1 Ämnesinnehåll

I *Engelska* läser eleverna en beteendevetenskaplig inriktning med bland annat kurserna *Ledarskap och organisation* och *Kommunikation* samt spetskursen *Tematisk specialisering* som omfattar kurserna *Media Literacy* och *Translation* där temat är avancerade texter, framför allt journalistiska med fokus på *News Criticism* samt översättningsövningar med texter från skilda genrer. För att skapa utrymme för högskolestudier läser eleverna gymnasiekurserna i snabbare takt och i tredje årskursen skapas utrymme för högskolestudier genom att göra två dagar per vecka lektionsfria.

Lärarna i engelska på spetsutbildningen *Engelska* menar att kommunikation i en bred mening utgör spetsens fokus och språk, snarare än engelska i sig, utgör spetsens kärna. Syftet med programmet är alltså att lära elever använda språket snarare än språket i sig. Därför har man i programmet kopplat engelska till samhällsvetenskap och beteendevetenskap där eleverna ska ges möjligheter att utveckla sin förmåga att strukturera, argumentera och teoretisera och med hjälp av olika samhällsvetenskapliga ämnen utveckla sin kapacitet att kommunicera olika ämnesinnehåll på engelska.

Spetsutbildningen i *Franska* bygger på en tidigare välfungerande struktur. Det fanns ett arbetslag som hade idén att eleverna skulle kunna läsa högsta nivån i franska inom gymnasieskolan, men inte bara det utan också fortsätta efter steg 7 och läsa 7,5 högskolepoäng franska på universitetet. Utbytesprogrammet med de franska vänorterna var också ett viktigt inslag. De hade lärare som var handplockade och de la upp en programstrukturstruktur med kurser som inte bara möjliggjorde fördjupning utan även tillät breddning. Satsningen på *Franska* handlade inte bara om att utbilda eleverna i språk, utan också i kulturhistoria, livsfrågor och etik. Eleverna på programmet läste filosofi och även kultur och idéhistoria. Undervisningen i dessa ämnen utformades särskilt med tanke på att eleverna hade ett uttalat intresse för franska språket och fransk kulturhistoria. De hade ett samarbete med en lärare i franska vid Högskolan i Dalarna, som sedermera knöts till Uppsala universitet, och som har hållit i såväl undervisningen i fransk realia som i universitetskursen i franska som eleverna erbjudits att studera. Denne lärare har också gjort inhopp i undervisningen i steg 7.

Spetsen i *Marinbiologi* utgörs av ett ämne som finns som universitetsämne, men som saknas som skolämne. Undervisningen i marinbiologi är samlad till en dag i veckan där man arbetar tematiskt ämnesmässigt integrerat med experimentdesign och naturvetenskapliga metoder. Öv-

rig tid är det mer traditionell ämnesundervisning. Det gör spetsen relativt lätt att avgränsa. I spetsutbildningen erbjuds eleverna fyra kurser på distans som valts ut av lärarna. Eftersom få elever väljer att läsa universitetskurserna och då dessa kurser inte direkt diskuteras i den gemensamma undervisningen inom programmet blir det i praktiken individuella studier.

Spetsen i **Matematik** innebär att man inom ramen för en gymnasieutbildning läser mer kurser i matematik vilket leder både till en fördjupning och breddning av elevernas ämneskunskaper. I programmet sker högskolestudierna gemensamt på skolan. Eleverna får arbeta med kursen under en längre tid och tillsammans med lärare från sin gymnasieskola. Tentamen gör eleverna på universitetet. Det ges även möjlighet för eleverna att tentera av ytterligare kurser på universitetet.

I intervjun med lärarna inom **Moderna språk, profil litteratur och film** framställdes spetsen som språk plus spetskurser i litteratur och filmvetenskap där eleverna läser en spetskurs varje år. Under det första året läste de en spetskurs med fokus på film och under det andra året låg fokus på litteratur. Utöver detta läste eleverna de högsta kurserna i sitt språkval. I årskurs två läste eleverna en högskolekurs i filmvetenskap och i årskurs tre fanns det möjligheter att läsa språkkurser på universitetet. Kursen i filmvetenskap gavs på halvfart kvällstid. Då kurserna i språk på universitetet i huvudsak bara gavs på helfart och på dagtid och då de flesta eleverna på programmet hade utökad studiegång var det svårt för dem att i praktiken kombinera gymnasie- och högskolestudierna.

De intervjuade lärarna på **Bioteknik** försöker på ett planerat sätt ge eleverna en bred bild av alla de möjligheter som hör ihop med kemi, biologi och bioteknik samt angränsande ämnen:

Jag kan ju ta som ett exempel faktiskt i år i tvåan hur man kan väva ihop alla dom där för då vävde jag in företags- och universitetsbesök i biologi och bioteknik, som jag har haft. I biologin har vi ju immunologi, kroppens försvar, antikroppar hur man kan använda antikroppar i simtättekniken, så gick vi igenom det. Sedan var vi två dagar på universitetet och undervisades av en doktorand och en professor i att sätta upp antikropps-baserade tester och testa möss och olika vacciner, musblod. Och sedan hade vi också en halvdag på Thermo fisher där de gör antikropps-baserade allergitester, så då har vi knutit ihop det till ett större projekt kring hur man kan utnyttja den här kunskapen (Bioteknik, lärarintervju).

Spets definieras som ett intresse för kunskapsområdet och det som finns kring det. Man ska få en fördjupad förståelse av vad man kan använda kunskaper i bioteknik till. Tanken med det är att eleverna verkligen ska få upp ögonen för att det är något man kan syssla med som arbete.

Programmet organiserades med tanke på att eleverna skulle kunna ha utrymme att läsa kurser i kemi på Uppsala universitet. Det innebar att de fick arbeta undan en hel del av gymnasiekurserna de två första åren. Studiebesöken på universiteten och på företagen ordnar lärarna själva genom de kontakter som de har arbetat upp under årens lopp.

Sammanfattningsvis, har de sex spetsutbildningarna i kategorin *Ämnesinnehåll* det gemensamt att deras identitet och utformning främst präglas av deras ämnesmässiga breddning och fördjupning.

3.2.2 Ämnesinnehåll och arbetssätt

Denna kategori består av spetsutbildningarna i Entreprenörskap, Finansekonomi, Forskar NA, Hållbar utveckling, och Samhällsvetenskap och humaniora, som alla har det gemensamt att deras identitet och utformning karakteriseras av samspel mellan ämnesinnehåll och arbetssätt.

Spetsen *Entreprenörskap* beskrivs av lärarna som tydligt ekonomisk med inriktning mot företagande och entreprenörskap. På högskolan läser eleverna antingen en kurs i marknadsföring eller en kurs med inriktning mot att utveckla affärsidéer. Förutom dessa fördjupade ämneskunskaper poängteras vikten av att eleverna utvecklar ett vetenskapligt förhållningssätt där de lär sig att arbeta utifrån en teoretisk referensram. Lärarna menar att målet är att eleverna ska klara hela processen, att ställa frågor, att veta hur man genomför olika undersökningsmetoder och att kritiskt kunna analysera och reflektera över både resultat och processen som sådan.

Eleverna bedriver inom entreprenörskap en del av sina studier i projekt där företagsföreträdare fungerar som mentorer. Lärarna betonar att det också finns tydliga krav på hur projektrapporten ska struktureras och presenteras och på vilka sätt slutsatser behöver beläggas och hur källor ska anges. En lärare från högskolan ger feedback vid projektredovisningarna som har likheter med de redovisningar som görs inom högskolan med opponent och respondent.

Finansekonomi ses som en vidareutveckling av den tidigare etablerade lokala ekonomiutbildningen med nära kopplingar till bank, försäkring och finansiering. I förhållande till det har spetsutbildningen inneburit att en utvidgning mot det internationella tillkommit, liksom ekonomi i förhållande till samhällsbyggnadsfrågor, särskilt inom fastighetsområdet. Programmet sägs vara unikt i landet. Det är mycket mera fokuserat på finansieringsfrågor än andra gymnasieutbildningar i ekonomi. De kurser som ger programmet dess profil är lokalt utvecklade kurser i finansieringsekonomi som fördjupning.

Eleverna studerar matematik upp till Matematik E eller steg 4. Det är ett till två steg längre än inom närmast motsvarande nationellt gymnasieutbildningsprogram. Innehållet i programmet hänger till viss del ihop med de antagningskrav som deras samarbetspartner inom högskolan har ställt upp. Eleverna skolas in i ett vetenskapligt förhållningssätt som är en förutsättning för att de ska kunna studera finansekonomi på högskolenivå. Lärarna bedöms behöva lyfta nivån på undervisningen i vetenskapligt tanke- och arbetssätt, inte bara i ekonomiämnena inom utbildningen, utan även samhällskunskapsämnet. ”Eleverna måste kunna producera ”saker [som håller måttet] när de kommer dit” (Finansekonomi, intervju med studierektor och lärare).

I första halvan av vårterminen i trean har eleverna all sin undervisning på KTH. En av lärarna deltar då som regel alltid i den undervisning som ges eleverna på KTK. Det motiveras av att de vill veta vad eleverna undervisas i och att vara ett stöd för dem i deras studier.

I spetsutbildningen *Forskar-NA* ligger fokus på ett undersökande, forskande arbetssätt i de naturvetenskapliga ämnena och syftar till att eleverna ska bli ”bra på att ställa frågor” och kunna ta ansvar och ”arbeta mer fritt”.⁴⁵ Detta arbetssätt förväntas leda till både större bredd

⁴⁵ Intervju med lärare 2013-05-24.

och fördjupade ämneskunskaper i de naturvetenskapliga ämnena. Men det spiller även över på programmets övriga ämnen. I historieämnet jobbar man aktivt med källkritik och det vetenskapliga hantverket uppmärksammas under lektionerna mer än det kanske görs i andra program. Detta ska göra eleverna väl förberedda för universitetsstudier. I tredje årskursen läggs stort fokus på de högskoleförberedande kurserna och programmets schema läggs efter universitetskursens schema för att möjliggöra att eleverna i så stor utsträckning som möjligt följer undervisningen på universitetet. Också det avslutande projektarbetet kopplas ihop med universitetskurserna. Projektarbetet stäms av mot gymnasieprogrammet. Därefter görs en fördjupning av projektarbetet i relation till universitetskursen med handledare från universitetet motsvarande 7,5 högskolepoäng.

I intervjun med programansvarig studierektor för **Hållbar utveckling** framställdes spets som en fråga om ”att eleverna får gå ner på djupet i samhällsfrågorna som rör hållbar utveckling... gå från den grundläggande kunskapen, som inga utbildningar stannar på... att gå ända ner till forskarnivån i princip. (Hållbar utveckling, programansvarig studierektor)

Eleverna ska:

... kunna koppla ihop de olika specialiteterna, att kunna koppla in samhällsvetenskap och naturvetenskap, att verkligen kunna förstå problematiken i hållbar utveckling [...] att de kan röra sig med de begreppen, korrekta begreppen, att kunna dra slutsatser och hitta problem och förslag till lösningar och också ha en vetenskaplig grund. (ibid.)

I lärarintervjun sa en av lärarna att spetsutbildning handlar om att ”minska glappet mellan gymnasieskolan och universitet och öka den vetenskapliga förankringen” (Hållbar utveckling, lärare). En annan lärare framhävde nära kontakter till universitet som en högskoleförberedande kvalitet i sig i spetsutbildningen.

Skolarbetet inom *Hållbar utveckling* är till stor del projektorganiserat. Arbetet med teman sker både enskilt och i grupp. Ambitionen är att projektarbetena ska behandlas på universitetet i form av seminarier i den utsträckning det är möjligt. Deras mål är att de ska ha med aktuella aktörer i varje temakurs. När de pratar om mat, så kan eleverna också få träffa ”en dietist och en ekologisk jordbrukare” (Hållbar utveckling, lärarintervjun). Det sägs vara viktigt för dem att få med ”verkligheten in i undervisningen”. De har försökt att lägga elevernas schema på ett sådant sätt att de ämnen som samverkar med varandra ligger på samma dag för att möjliggöra samarbete över ämnesgränserna.

Universitetet har skapat en kurs för eleverna på spetsutbildningen, men också för andra studenter. Kursen går på halvfart kvällstid. Den heter ”Hållbara livsmiljöer 2050”. Den kursen är, liksom projektarbetena inom programmet, ämnesövergripande/flervetenskaplig. I den medverkar universitetslärare från fem olika ämnen/avdelningar. Den spänner från naturvetenskap till samhällsvetenskap.

I spetsutbildningen **Samhällsvetenskap och humaniora** menar lärarna att själva spetsen ligger i kombinationen av ämnesinnehåll och arbetsmetod. I årskurs 1 utgörs spetsen av samhällskunskap, engelska, svenska och digitalt skapande. I år 2 och 3 sker en fördjupning av spetsen genom studier av specialämnena på universitetsnivå såsom vetenskapliga teorier och metoder, kultursociologi och kulturanalys och internationella relationer. När det gäller arbetsmetoder menar lärarna att spetsutbildningen syftar till att förbereda eleverna för universitetsstudier.

Detta görs genom att eleverna får använda sig av akademiska arbetsätt såsom seminariedeltagande, uppsatsskrivning, opponering och försvar av uppsatser. Eleverna förväntas därigenom utveckla en beredskap att med gott resultat genomföra akademiska studier.

Klassens storlek (8 elever) i kombination med elevernas motivation gör det möjligt att genomföra mer akademiska arbetsformer. Lärarna menar att det tematiska arbetsättet tränar eleverna att ta ansvar, att planera och strukturerar sina studier och att studiemotiverade elever klarar av att ta mycket ansvar.

Sammanfattningsvis utgörs identiteten hos utbildningarna i den diskuterade kategorin ämnesinnehåll och samspel mellan ämnesinnehåll och arbetsätt. I strävan att förbereda eleverna för högskolestudier ger lärarna inom de aktuella programmen dem studieuppgifter som påminner om och som förbereder dem för de som ges vid universitetet.

3.1.3 Spetsutbildningarnas kvalitet

I skolledarnas och lärarnas redogörelse för sina spetsutbildningars kvalitet är det främst tre saker som de framhåller, nämligen: elevernas lärande, samarbetet med högskolan och utveckling av elevernas motivation för högre studier.

3.1.3.1 Elevers lärande

Till spetsutbildningar kommer elever som är motiverade och intresserade av skolarbetet. De söker utmaningar och är beredda att lägga ner mycket arbete på sina studier. Men de möts också av lärare som har ”höga förväntningar på eleverna, vilket antas ha bidragit till elevernas utveckling” (skolledare, bioteknik). De har lyckats infria dessa förväntningar och de upplevs ha vuxit i självförtroende. Eleverna sägs i anslutning till detta även drivits på lärarna; inte minst de lärarna som inte tillhör den innersta lärarkärnan på programmet.

Skolledaren på **Bioteknik** menar att eleverna på spetsutbildningen, till skillnad från eleverna på motsvarande program, inte tappar tempo i samma utsträckning i trean och menar att detta är en följd av att spetsutbildningseleverna ägnar sig åt fördjupningar inom spetsutbildningsområdet. De får till skillnad från de andra eleverna en möjlighet att använda sina kunskaper till fullo. Lärarna i **Entreprenörskap** är inne på samma linje och pekar på att studenternas olika projektarbeten uppvisar en mycket hög kvalitet. Lärarna menar att en förklaring till detta är att den röda tråden i utbildningen är väldigt tydlig och gör att eleverna går snabbt framåt. Men lika viktig är kontakten med företagen. Det som eleverna jobbar med i klassrummet kan de direkt ta med sig ut till sitt mentorsföretag och ta reda på hur man jobbar med frågan i företaget. Även här får eleverna en möjlighet att använda sina kunskaper. Lärarna på **Samhällsvetenskap och humaniora** pekar på att elevers kunskaper blir mer kontextuella, förmåga att söka kunskap utvecklas i större utsträckning i spetsprogrammet jämfört med andra program. Det kan delvis ha samband med fåtalet elever och att lärarna har andra möjligheter att följa upp elevernas kunskapsutveckling och ge eleverna olika möjligheter att träna förmågor och förhållningssätt i större utsträckning. Det kan i sin tur hänga samman med att lärarna ställer andra frågor och driver eleverna på ett annat sätt jämfört med andra program.

Lärarna på **Marinbiologi** menar att kunskapsutvecklingen hos spetsutbildningens elever är bättre jämfört med andra, likvärdiga, grupper. Detta har sin grund i att elever får redskap att arbeta med och tid att träna och utveckla de kunskaper, förmågor och förhållningssätt som ef-

terfrågas. Man börjar med vetenskaplig metod och vetenskapligt arbetssätt tidigare, redan i årskurs 1. Eleverna ges därför tid att internalisera dessa kunskaper och förmågor. Studierektorn med ansvar för **Franska** menar att eleverna på spetsutbildningen har ett rykte om sig att prestera väl och detta sprider sig till andra lärare som också väntar sig att spets eleverna ska prestera på hög nivå. Detta blir en motor som driver utveckling av kompetens också i andra ämnen. Men det finns också elever som ger uttryck för andra erfarenheter; att inte duga och att det man presterar inte är gott nog:

Spets är mycket uppsatsskrivande. Tär på inspirationen. Skolan tär. Då kan man falla på spetsen för spets kräver väldigt mycket. Alla kräver lika mycket. Det jag gör duger aldrig. Det finns alltid något att göra bättre. Det kan leda till prestationsångest. (elevintervju, samhälle och humaniora)

Eleverna beskrivs vanligen som initiativrika utöver det som vanligtvis gäller för elever på den aktuella nivån. Men det finns variationer i klassen. En lärare på **Hållbar utveckling** menar att eleverna har höjt sina betyg successivt och att de har dragit med varandra i studierna på ett positivt sätt. En annan lärare pekar på att eleverna inte bara hjälper varandra, utan att de också kommer med idéer och hjälper lärarna att utforma undervisningen/studierna. De upplevs vara autentiskt intresserade och ”pluggar inte bara för betygen”. De vill verkligen lära sig. Det handlar inte bara om en bra social sammanhållning, utan något mer, som handlar om att studera tillsammans och lära sig tillsammans om det som står i fokus i utbildningen.

3.1.3.2 Samarbetet med högskolan

Flera lärare och skolledare pekar på betydelsen av samarbetet med högskolan för elevernas kunskapsutveckling. Eleverna har fått tillgång till allt det som universitetet har att erbjuda i form av bibliotek; resurser som eleverna skulle kunna ha haft nytta av i allt sitt gymnasieutbildningsarbete. De har också fått kunskap om vad högskolepoäng innebär.

Lärarna i **Engelska** uttrycker en undran om 30 högskolepoäng kanske är för mycket och att man kanske borde minska antalet högskolepoäng för att få en bättre balans i utbildningen. På **Bioteknik** har man bedömt att de kortare halvfartskurserna har varit lättare för eleverna att följa.

Lärare på **Finans ekonomi** tycker sig kunna se att det finns en del elever som har goda förutsättningar för att bli bra nationalekonomer, men tycker inte att undervisningen i matematik D är utformad för dem, utan mera för eleverna på naturvetenskapsprogrammet. Här behöver man från spetsutbildningen fundera på hur ämnesinnehållet kan stödja spetsen, i det här fallet hur Matematik D kan göras mer nationalekonomiskt inriktat. Här skulle man kunna samverka med högskolan för att skapa en bättre innehållslig balans. Samarbetet med universiteten upplevs vara relativt tidskrävande. Klasserna på spetsutbildningen är mellan 16 och 22 elever och de har inte fått minskad undervisningstid, men det bedöms vara mera tidskrävande att driva spetsutbildningsprogrammet, än andra program.

En av lärarna på **Bioteknik** menar också att det är större osäkerhet i drivandet av utbildningen. De är beroende av att universiteten också kan medverka i enlighet med gymnasieskolans behov. Det kräver längre framförhållning och mera samordning. Huvudläraren på **Finans ekonomi** beskriver arbetet med att få in eleverna på KTH som mycket tidskrävande. Det drog ut på tiden, vilket var problematiskt med tanke på att eleverna inte kunde få besked om det de skulle

studera på KTH gick att få högskolepoäng i. Läraren efterlyser bättre uppbackning i samarbetet med högskolor och universitet.

Läraren på *Finansekonomi* är tveksam till konceptet med spets och menar att ambitionen generellt behöver vara högre i skolväsendet, än att ”man ska tror att vi ska få fram våra spetsar genom spetsutbildning”. De elever som har genomfört en spetsutbildning behöver få en kompensation för det i meritpoäng. Som det är nu läser eleverna på spetsutbildningen in gymnasiekurserna på kortare tid för att kunna studera högskolekurser, men eleverna får ingen kompensation för denna prestation i gymnasieskolan i form av meritpoäng.

De intervjuade lärarna på *Bioteknik* anser att det mesta man erbjuder eleverna är bra. De menar att de har ett fungerande koncept för utbildning. Det de gör är till viss del beroende av att det inte sker några större förändringar inom de enheter vid universiteten där de har sina samarbetspartners. Deras överenskommelse med universiteten gäller så länge som försöksverksamheten är tänkt att vara, men inte längre. En annan av de intervjuade lärarna känner det som att samarbetet till viss del bygger på ad hoc-lösningar, på de enskilda universitetsanställdas goda vilja. Han menar att det skulle behöva finnas fastare ramar kring det hela. Båda parterna har begränsat ekonomiskt utrymme för att samarbeta med varandra kring det man har och skulle vilja fortsätta att samarbeta kring.

3.1.3.3 Utveckling av motivation för högre studier

Programansvarig studierektor för *Bioteknik* tror att många av eleverna kommer att gå vidare till högre studier men inte nödvändigtvis inom ”life-sciences”. Men även om de inte fortsätter med just kemi, biologi, bioteknik finns det ändå stor chans att de så småningom kommer i kontakt med ”life-science – branschen”. När det gäller eleverna på *Finansekonomi* verkar de allra flesta i spetsutbildningsklassen beredda att studera vidare på högskolenivån. De verkar ha en mindre respekt för högskolestudier än elever på andra program. Eleverna kan läsa högskolemässig kurslitteratur inom ekonomiområdet. De bedöms också ha utvecklat såväl djup som bredd i sina kunskaper samt en vilja att prestera bra inom det aktuella området.

När skolledaren och lärarna på *Hållbar utveckling* har frågat eleverna vad de ska syssla med efter gymnasiet har de svarat på ett sådant sätt att det tyder på att de är på väg åt olika håll. ”Alla tror de kommer att ha nytta av kunskaperna i de jobb de kommer till”. Men det är inte alla som kommer att fortsätta med just hållbar utveckling. Det finns de som vill jobba åt arkitekturhållet och använda sig av de kunskaper de fått om hållbar utveckling. Skolledaren tror inte att det stora flertalet kommer att fortsätta sin utbildning inom spetsutbildningsområdet. Flera av eleverna ”har inte tyckt att kursen på universitet var särskilt utmanande”, vilket skolledaren menar tyder på att övergången till högskolan inte kommer att vålla eleverna några större problem.

3.1.4 Spetsutbildningarnas betydelse

När det gäller skolledarnas och lärarnas reflektioner kring spetsutbildningens betydelse för verksamhetens utveckling är det främst två teman som träder fram. Det första gäller spetsutbildningssatsningens betydelse för lärarnas kompetens. Det andra gäller spetsutbildningssatsningens betydelse för utbildningen i övrigt på skolan.

3.1.4.1 Lärarnas kompetens

Studierektorn på **Bioteknik** menar att lärarna har ”haft oerhörda förväntningar på eleverna, vilket antas ha bidragit till elevernas utveckling”. Eleverna sägs i anslutning härtill även drivit på lärarna; inte minst de lärare som inte tillhör den innersta lärarkärnan på programmet. De lärarna har exempelvis fått höra att de inte jobbar formativt från eleverna:

Samarbetet med universitetslektorn antas också ha bidragit till lärarnas kompetensutveckling.

Spetsutbildningen har alltså haft betydelse för lärarnas professionsutveckling:

Och det har ju utvecklat dem själva, skolan och institutionen... framför allt i kemi och biologi men kanske lite också i matte. Vi har ju lärare på mattesidan matte som är jätteintresserade av att utveckla elever som har goda förutsättningar att komma långt i matte. Det blir ju liksom en känsla att det är viktigt att vi här på skolan kan möta och utmana de eleverna som har intresse och fallenhet att gå åt det här hållet. (Bioteknik, studierektor)

Enligt svenskläraren i arbetslaget som driver **Finansekonomi** har samarbetet med KTH bland annat gett dem återkoppling på om de har bedrivit undervisningen i rapportskrivning på rätt nivå. Lärarna arbetar även med att försöka utveckla en gemensam kursutvärderingsenkät för alla sina kurser och som gör det möjligt för dem att värdera vad de gör för att hjälpa eleverna lära. Deras arbete med formativ bedömning anses också vara ett inslag i deras system för utveckling av undervisningen och lärandet.

I intervjun med lärarna väcktes också frågan om villkoren för deras kompetensutveckling. En av lärarna uttryckte då önskemål om att kunna få en dag i veckan eller i månaden för att hålla sig à jour med utvecklingen inom de områden som behandlas i utbildningen. Ett år tidigare erbjöds lärarna en möjlighet att själva studera 7,5 högskolepoäng i entreprenörskap på Södertörns högskola, som bland andra läraren i svenska hade gått. Det sades vara logiskt, men tanke på att det är ett gemensamt arbete för alla lärarna i spetsutbildningen att tillsammans försöka hjälpa sina elever att ”tänka utanför boxen”. Andra lärare menar att fortbildning betraktades mer eller mindre som en enskild angelägenhet och en fråga om den enskilde läraren ansåg sig ha tid för det eller inte. Anställningen som lärare i gymnasieskolan sades inte ge något tidsutrymme för den typen av aktiviteter. ”Det är sådant man får ordna vid sidan av”.

3.1.4.2 Spetsutbildningens effekter på övrig verksamhet

Lärarna på **Marinbiologi** pekar på att spetsutbildningens elever sätter prägel på skolan och höjer kvaliteten på skolan. Så om skolan kan locka till sig studiemotiverade elever så får det effekter för hela skolan genom att den allmänna nivån höjs. Studierektorn på **Bioteknik** pekar på en överspridningseffekt på andra naturvetenskapsprogramklasser och menar att erfarenheter och idéer sprids mellan programmen:

Det är ju inte bara så att man undervisar elever på spetsprogram och inga andra. Det är inte bara spets eleverna som får något extra. Det kommer även de andra eleverna tillgodo indirekt (intervju studierektor Bioteknik)

På samma sätt resonerar lärarna på **Samhällvetenskap och humaniora** som menar att de arbetsformer, prov- och bedömningsunderlag som utvecklas inom spetsutbildningen sprids till andra program och som därigenom medverkar till att höja nivån även på andra gymnasieprogram. Den programansvarige studierektorn på **Franska** menar också att samarbetet med Högskolan i Dalarna/Uppsala universitet i franska har spillt över på undervisningen i de andra mo-

derna språken spanska och tyska där språklärarna på gymnasieskolan också har inlett samarbete med universitetet.

Lärarna på *Matematik* ger som exempel att elever från matematikspetsen vinner matematik- och fysiktävlingar och att detta bidrar till att göra skolan känd och får gott rykte. Skolan blir något man gärna vill identifiera sig med. Och skolans goda rykte drar till sig värdefull lärarkompetens. På *Hållbar utveckling* menar man att tvärvetenskaplighet inom spetsutbildningen har varit effektivt och att detta spritt sig till de andra programmen. Som exempel på detta nämndes de analysverktyg som lärarna har utvecklat för att bedöma elevernas kunskaper och färdigheter, som de också använde i bedömningen av kunskaper och färdigheter hos eleverna inom andra program. Sammankopplingen av samhällskunskap och naturvetenskap bedöms ha krävt bättre samarbete och utveckling av gemensamma processer. Detta upplevs ha varit arbetsamt, men värdefullt med tanke på elevernas lärande. Eleverna har haft framgångar, vunnit priser, vilket upplevs som positivt på skolan.

3.2 Eleverna

I bearbetningen av elevernas bidrag till undersökningen har vi främst fokuserat deras motiv för val av utbildning och deras bedömningar av sina utbildningars kvalitet.

3.2.1 Motiv för val av utbildning

Utvärderingen visar att det råder stor samstämmighet kring elevers motiv för val av utbildning oavsett skola och spetsinriktning. Motivet för elevernas gymnasieval framstår som tredelat. Dels handlar det om ett innehållsligt motiv där man medvetet sökt sig till en utbildning som erbjuder ämnesmässig bredd och fördjupning. Dels handlar det om motiv att finna ett sammanhang där man kan få studera tillsammans med andra motiverade och intresserade klasskamrater. Det finns även ett tredje motiv som handlar om val av skola där spetsutbildningens lägre intagningspoäng blir en biljett till en plats på en attraktiv gymnasieskola.

3.2.1.1 Hög nivå på ämnesundervisningen

Den innehållsliga dimensionen i elevers val handlar om en vilja att läsa i ett högre tempo och slippa att ständigt traggla om och repetera. Det handlar om att söka sig till ett ämnessammanhang som erbjuder både möjligheter till bredd och fördjupning:

Det har betydtt jättemycket. Dels slippa traggla med samma saker om och om igen. Pang. Vi går framåt hela tiden. Dels jätteroligt att läsa mer som vi nu har gjort sista året. Man får en mycket djupare förståelse. Den här analysen. Man läser rätt mycket om analys i gymnasiet. Men det är mer att man läser att "så här är det". Inte går in och förklarar varför. Men det har vi gjort här. (elev, matematik)

Elever som söker sig till spetsutbildningen gör det för att de söker utmaning. De söker något annat än "bara en fortsättning på grundskolan i ytterligare tre år" och vill "inte slösa bort år i gymnasiet" (elev, entreprenörskap). Att utbildningen är en del av försöksverksamheten utgör en kvalitetsstämpel och ökar statusen på utbildningen. Det ses som en bonus snarare än som ett villkor för att söka sig till utbildningen som sådan.

3.2.1.2 Hitta likasinnade

Många elever vittnar om en skolvardag i grundskolan där den som varit intresserad och motiverad för skolarbetet varit i minoritet och ibland setts som udda. Spetsutbildningen ser man

därför som en möjlighet att hitta ett sammanhang att studera med andra som också är motiverade:

Det handlar inte om att prestera utan att man vill, att lära sig och utvecklas. Inte vara den enda som vill någonting. Motivationen är inte att få bra betyg utan motivationen är att utvecklas. (elev, samhällsvetenskap & humaniora)

Jag var trött på högstadiet och ville inte bara ha ett förlängt högstadiet på gymnasiet. Jag sökte likasinnade, snarare än spets. Sökte ett sammanhang där man hade samma syn på studier och kunskap. Sökte en utmaning. (elev, entreprenörskap)

Det sammanhang som spetsutbildningen erbjuder, både vad gäller möjligheter till bredd och fördjupning i spetsämnet men också en motiverande klassrumsmiljö, ses som avgörande för val av utbildning. Elever uppger i enkäten några positiva erfarenheter de har av sina studier:

Varje gång jag har fått diskutera med mina oerhört intresserade och medvetna klasskamrater och lärare.

Jag har fått chansen att vara i en miljö där nivån är hög nog för mig att hålla mig stimulerad.

Som indirekt antyds i dessa citat räcker det inte med att miljön initialt är gynnsam för studier, utan den måste utvecklas i takt med elevernas utveckling.

3.2.1.3 Komma in på rätt skola

En grupp elever uppger att det inte är spetsutbildningen de har sökt utan att det i första hand handlar om val av skola. Man saknar betyg för att komma in på skolans andra linjer och ser då en möjlighet att söka till spetsutbildningen eftersom den inte sällan, på attraktiva skolor, har en lägre, inte sällan den lägsta, intagningspoängen. Eleverna tycks då disponera om sina intressen och sin motivation för att bättre passa in på det program som möjliggör en plats på den åtråvärda skolan:

Jag ville gå på Viktor Rydberg och jag ville gå på natur men jag hade inte betygen för Viktor Rydbergs naturvetarprogram. Men jag har alltid varit intresserad av engelska och rest ganska mycket. Men så sökte jag på VR och såg att den här linjen fanns. Då tyckte jag att det lät väldigt bra eftersom jag ville gå på skolan. (elev, engelska)

Som framgår av citatet var eleven inledningsvis mera intresserad av det naturvetenskapliga programmet på skolan, men då det inte var inom räckhåll orienterade eleven om sig till den samhällsvetenskapliga spetsutbildningen som ett erbjudande om utveckling av andra kunskaper.

3.2.2 Spetsutbildningarnas förtjänster

Utvärderingen visar att eleverna i huvudsak är nöjda med sina gymnasieutbildningar. Det de uttrycker sin uppskattning över är: hög nivå på ämnesundervisningen; fördjupning och bredd och beredskap för fortsatta studier.

3.2.2.1 Hög nivå på ämnesundervisningen

Eleverna uppger att de upplevt kurserna som ”intellektuellt stimulerande”, ”krävande och mycket självständigt arbete vilket lett till personlig utveckling”. Det har varit intressant och gett fördjupade ämneskunskaper och ”en förmåga att se större samband”.

Hälften av eleverna uppger att de under sin gymnasietid har kunnat gå framåt i spetsämnet så mycket som de hade hoppats kunna göra. 40 % menar att detta påstående stämmer ganska bra. Tre fjärdedelar av eleverna menar att de har fått tillräckliga möjligheter att fördjupa sig i spetsämnet och hälften av eleverna menar att de utmanats att använda hela sin intellektuella förmåga i sina studier av spetsämnet. Så menar t.ex. några elever på *Matematik* att ”Öppet hus” skapade förväntningar och att de trodde att de skulle få läsa mer på högskolan och att själv kunna välja vilka kurser de ville läsa på universitetet. Men de är mycket nöjda med matematikundervisningen och att det varit mer problemlösning än de hade förväntat sig. 95 % av eleverna menar att de fått använda sig av sin talang i mycket hög grad eller ganska hög grad.

Tabell 3. I vilken grad tycker du att du fått använda dig av din talang (Fråga 13)

	Antal	Procent
I mycket hög grad	47	38,5
I ganska hög grad	69	56,6
I ganska lite grad	6	4,9

Eleverna menar överlag att undervisningen och lärares insatser varit av hög kvalitet. Fyra av fem elever menar att lärarna har varit kunniga inom sina områden och anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt. En övervägande andel av eleverna, 90 %, menar att svårighetsgraden i spetsämnet varit lagom och att de fått chans att visa vad de går för i spetsämnet.

Tabell 4. Mina lärare i spetsämnet är kunniga i sina områden (Fråga 17:18)

	Antal	Procent
Stämmer helt	92	78,6
Stämmer ganska bra	19	16,2
Stämmer ganska dåligt	3	2,6
Stämmer inte alls	1	,9
Ingen åsikt	2	1,7

Majoriteten av eleverna tycker alltså att undervisningen varit stimulerande och att lärarna i spetsämnet anpassat undervisningen till klassen på ett bra sätt även om många elever, sex av tio, har känt stor press att prestera väl i spetsämnet:

I vissa ämnen har lärarna haft för höga tankar om oss – och det har känts som om de har förväntat sig att vi ska vara jätteduktiga (enkätsvar)

Samtidigt menar en del elever, 30 %, att lärarna borde ställa högre krav på eleverna. De flesta elever, 80 %, menar att studietakten i spetsämnet varit lagom medan 13 % uppger att den varit för snabb.

När det gäller själva organisationen av spetsutbildningen menar en övervägande del av eleverna, 88 %, att kurserna i spetsämnet har följt på varandra på ett bra, logiskt sätt.

Majoriteten av eleverna skulle rekommendera en kompis att söka till denna spetsutbildning. En av de intervjuade eleverna på **Hållbar utveckling** uttrycker sin ”kärlek” till sin utbildning med följande ord:

Jag har varit med att värva nya och åkt runt på många skolor. På högstadiet gjorde man samma sak. Men det var bara att det skulle man göra. Men här går jag verkligen in i det och jag brinner verkligen för den här linjen. Och tycker att alla borde gå den. Jag är väldigt nöjd med den utbildning jag har fått och tycker att den har gett otroligt mycket. Nödvändig livskunskap. Även om man inte vill fortsätta att jobba med hållbarhetsfrågor, så har det här förändrat hur man ser på sig själv och sin omgivning (Hållbar utveckling, elevintervju).

Det är väl värt att notera att elevens positiva värdering av programmet görs mot bakgrund av det som upplevdes under utbildningen och som upplevdes som högst meningsfullt, även om eleven i fråga, som det tedde sig då, förmodligen inte skulle viga sina fortsatta studier åt frågor kring hållbar utveckling.

3.2.2.2 Fördjupning och bredd

När det gäller hur intresset för spetsämnet har utvecklats så varierar det mellan de olika ämnesområdena.

Tabell 5. Intresse för spetsämnet har ökat (Fråga 17:8)

	Inriktning							
	<u>Matte/Natur</u>		<u>Samhälle</u>		<u>Humaniora</u>		<u>Total</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Instämmer helt	4	10,5 %	8	11,3 %	3	21,4 %	15	12,2 %
Instämmer delvis	14	36,8 %	21	36,8 %	5	35,7 %	40	32,5 %
Instämmer ej	20	52,6 %	40	59,2 %	6	42,9 %	68	55,3 %

Elever inom humanistiska ämnen är de elever som i störst utsträckning ökat sitt intresse för spetsämnet. Medan hälften av eleverna inom det matematiska och naturvetenskapliga ämnesområdet uppger att deras intresse för spetsämnet inte har ökat. Det kan ju bero på att de redan från början var väldigt intresserade och att det därför inte var möjligt att ytterligare höja intressenivån.

I gruppintervjuerna kom eleverna indirekt att säga en hel del om vad som karakteriserar de utbildningsprogram de deltog i. I en av intervjuerna med eleverna på spetsutbildningen i **Bio-teknik** framkom att eleverna menade att fördjupningen inom detta program är i kemi och biologi snarare än i bioteknik men att antagningsprovet bara handlade om deras kunskaper i matematik och inte om deras kunskaper i kemi och biologi. I deras reflektioner över sin utbildning i förhållande till andra naturvetenskapliga program lyfter de fram att deras utbildning är mera nischad och att de läser gymnasiekurserna i snabbare takt för att få utrymme att läsa kurser i kemi och biologi på högskolenivå mot slutet av deras gymnasietid. De framhåller också engagemanget hos deras lärare i naturvetenskapliga ämnen och deras nära samarbete med dem och sinsemellan. De tycker sig ha fördjupat och breddat sina kunskaper samt fått bra inblick i hur forskare inom såväl industri som universitet jobbar; allt inom deras kunskapsområde.

I intervjuerna med eleverna på **Franska** framgick det att de funnit att deras program är en fördjupning och breddning av kunskaper och färdigheter i franska, om franska språket, fransk historia och fransk litteratur. De lyfte särskilt fram sina två 50 poängs specialkurser på franska, sina två utbyten med franska elever, sina lärare i franska, svenska och engelska. En av eleverna, som varit med i programmet från början, menade sig först inte ha förstått någonting alls tills det plötsligt lossnade för henne.

Eleverna på **Entreprenörskap** ser spetsutbildningen mer som en bonus. De hade valt entreprenörsprogrammet oavsett om det varit ett spetsprogram eller inte. Men spetsen gör programmet kvalitativt bättre och ger utbildningen högre status. Eleverna menar att själva spetsen utgörs av både ämnesinnehållet och arbetssättet. Spetsutbildningen gör att utbildningen har en högre nivå redan från början:

Vi ska praktiskt se hur företagen gör. Hur kan ett företag utvecklas i en ny riktning? Detta BDC (Business Development Case) gör vi tillsammans med högskolan och allt ska leda fram till att vi ska bli självständiga, drivna och klara av både att jobba i företag och läsa vidare. Det ska förbereda oss för framtiden.

Eleverna i **Forskar NA** tycks mena att fördjupningen ligger i kopplingen till universitetet och menar att det hade fungerat lika bra med naturvetarprogrammet men att man då hade missat kopplingen till universitetet:

Statistik och forskning hade jag inte lärt mig om jag gått vanlig NV. Spetsen handlar om att få reda på hur forskningen fungerar. Och hur det fungerar på ett universitet. Det har varit kul.

I intervjuerna med eleverna på **Hållbar utveckling** framgick att de menar att deras program fokuserar på miljö och politik. Inslaget av extra biologi är något som de upplevde bidrog till att vidga förståelsen av det som de menade är det centrala temat i utbildningen:

Ja, framför allt det tvärvetenskapliga har ju visat på alla de samband som finns mellan olika företeelser i världen. Så att man verkligen kan se att allt hänger ihop. Att det är ett enda stort system. Att om vi ändrar lite här så, så kanske det händer nått här” (Hållbar utveckling, elevintervju)

I den intervju som citatet ovan kommer ifrån framhöll eleverna att deras utbildning inte bara handlar om att utveckla teoretisk förståelse av hållbarhetsfrågor, utan även om att ”förstå för att förändra”:

Det är det vår utbildning går ut på att vilja. Vi har fått inblick i hur man jobbar med ett projekt. (ibid.)

De lyfter också fram vetenskapligt skrivande som ett väsentligt inslag i utbildningen. I samband härmed säger en av de intervjuade eleverna något i stil med att om eleverna på ett annat samhällsvetenskapligt program på skolan har fått i uppgift att i ämnet svenska skriva en två sidor lång uppsats om ”Astrid Lindgren”, så har de fått i uppgift att skriva en 11 sidor lång uppsats med fotnoter, litteraturhänvisningar, välunderbyggda resonemang och reflektioner. Detta är en nivå på skolarbete som de säger sig önska alla elever i gymnasieskolan.

Eleverna på **Moderna språk profil litteratur och film** lyfter fram universitetskursen som gick kvällstid en kväll i veckan i årskurs 2. Att endast två klasskamrater kom att slutföra kursen förklarar de med att kursen gick i årskurs två och det var ”det värsta året” och att det helt enkelt inte fanns tillräckligt med tid för att jobba med kursen. Eleverna säger att det har funnits myck-

et mer tid för högskolestudier i årskurs tre, men att det då inte har funnits några kurser att välja, förutom språkkurser. Men att dessa språkkurser har gått på dagtid och därför krockat med andra gymnasiekurser. Eleverna menar att av spetsens tre ämnen är det litteraturen som hamnat i skymundan. Där har inte funnits några kurser i litteratur att läsa på universitetet.

3.2.2.3 Beredskap för fortsatta studier

I intervjuerna framkommer att eleverna uppfattar att de är väl förberedda för högre studier med breda ämneskunskaper i spetsämnet och att de utvecklat sin förmåga att analysera och kritiskt granska. Många elever ger också exempel på hur de under sin utbildning utvecklat sitt sätt att formulera sig i tal och skrift och fått träna sig i akademiskt skrivande.

I en av intervjuerna med eleverna på **Hållbar utveckling** kom följande tankar kring vad de fått ut av utbildningen till uttryck:

Vi har fått en väldigt bred utbildning på hög nivå. Det borde alla få möjlighet till (Utdrag ur intervjureferat från Hållbar utveckling, elevintervju)

Nästan alla, 97 %, uppger att de tänker studera vidare på högskola eller universitet och 60 % tänker läsa vidare direkt efter avslutad gymnasieutbildning. Trots detta uppger en femtedel av samtliga elever att de inte kommer att studera vidare inom spetsämnet. 10 % uppger att deras intresse för spetsämnet har minskat.

Tabell 6. Jag har stor lust att fortsätta studera inom spetsämnet (Fråga 17:11)

	Inriktning							
	<u>Matte/Natur</u>		<u>Samhälle</u>		<u>Humaniora</u>		<u>Total</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Instämmer helt	26	70,3 %	54	76,1 %	9	64,3 %	89	73,0 %
Instämmer delvis	4	10,8 %	9	12,7 %	3	21,4 %	16	13,1 %
Instämmer ej	7	18,9 %	8	11,3 %	2	14,3 %	17	13,9 %

Trots att 20 % av eleverna uppger att de inte kommer att läsa vidare inom spetsområdet är det bara 10 % som menar att deras studier i spetsämnet inte kommer att ha betydelse för deras framtida yrkesliv.

Tabell 7. Jag tror inte att mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrke (Fråga 17:17)

	Inriktning							
	<u>Matte/Natur</u>		<u>Samhälle</u>		<u>Humaniora</u>		<u>Total</u>	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Instämmer helt	7	18,4 %	13	18,3 %	1	7,1 %	21	17,1 %
Instämmer delvis	11	28,9 %	13	18,3 %	4	28,6 %	28	22,8 %
Instämmer ej	20	52,6 %	45	63,4 %	9	64,3 %	74	60,2 %

I intervjuerna med eleverna ställdes i de flesta fall frågan om vad de tänkte göra efter gymnasiet. I en av intervjuerna med eleverna på **Finansekonomi** formulerades frågan som ”Vad gör

ni ett år från nu?” (Finansekonomi, elevintervju). Samtliga fem svarade att det trodde de skulle ”plugga”. När de tillfrågades om vad kom följande till uttryck:

Matte [Elev 1]. Ekonomi [Elev 2]. Civilekonomi och franska [Elev 3]. Civilekonomi eller där på KTH [Elev 4]. Jag har ju sökt ”Fastighet och finans” på KTH. Om jag kommer in så gör jag väl det. Annars tar jag högskoleprovet och gör ett nytt försök året efter [Elev 5]. (ibid.)

I en av gruppintervjuerna med eleverna på *Hållbar utveckling* uttrycktes en liknande tanke:

*En av eleverna ska plugga psykologi i Lund. En av dem är osäker på om hon alls ska studera vidare. En tredje säger sig vilja studera vidare, men vet ännu inte vad. En fjärde säger också att hon tänkt plugga vidare, men att hon inte vet vad eller när. Den femte eleven säger sig vilja studera vidare, men har ännu inte bestämt varken vad eller när. En av dem nämner studier till lärare. Samma elev som säger att han ska plugga psykologi i Lund säger också att även om han inte tänker studera hållbarhetsfrågor så anser han ändå att han har lärt sig mycket som han tror att han får nytta av. (Utdrag ur referat från *Hållbar utveckling*, elevintervju)*

I samma intervju, som den som refererats ovan, uttrycktes också följande om något som man lärt och som uppfattades som meningsfullt oavsett vad framtiden har i beredskap:

Vi har inte bara samarbetat med universitetet utan även näringslivet, även politiker. Fått en förståelse av samhället för att förändra. Det är det vår utbildning går ut på att vilja. Vi har fått inblick i hur man jobbar med ett projekt. (ibid.)

En annan elev ger uttryck för andra insikter än de rent förväntade ämnesmässiga: Sätt att tänka, förmåga att analysera och bena upp problem som utvecklas i relation till spetsämnet tillämpas också på andra områden:

I matematiken har jag utvecklat min kapacitet att tänka logiskt. Det har hjälpt mig på andra områden. Det har spiltt över på andra aspekter i livet. Mer förståelse för politiska ideologier. I matematiken har vi jobbat med axiom, några grundantaganden som man inte kan bevisa. Olika människor har olika axiom. Och därför kan man säga att deras politiska ståndpunkt är rätt utifrån deras axiom. Jag har utvecklat mer tolerans. Förmåga att se saker ur ett djupare perspektiv. (elev Matematik)

Trots att man inte kommer att hålla fast vid sitt spetsämne och ytterligare fördjupa och bredda sina kunskaper inom området i en universitetsutbildning, så ser ändå eleverna värdet av utbildningen och att den gett dem livslång betydelse för deras framtida yrkeskarriär.

I elevenkäten får eleverna jämföra fördelning av betyg mellan olika årskurser. När det gäller spets elevernas prestationer så uppger drygt 50 % av eleverna att de förbättrat sina resultat i spetsämnena jämfört med tidigare, medan 37 % av eleverna uppger att resultatet legat kvar på ungefär samma nivå. 42 % av eleverna får högre betyg i spetsämnen medan 8 % uppger att betygen i spetsämnet sänkts. Fördelat på ämnesområden så sker de flesta betygshöjningar inom det samhällsvetenskapliga området och minst inom det humanistiska ämnesområdet. Betygs-sänkningen är störst inom det matematiska och naturvetenskapliga ämnesområdet.

Tabell 8: Fördelning av betyg mellan olika ämnesområden (Fråga 5)

	Inriktning					
	Matte/Natur		Samhälle		Humaniora	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Legat kvar	23	59,0 %	33	45,8 %	11	78,6 %
Jag har höjt mina betyg	11	28,2 %	29	40,3 %	2	14,3 %
Jag har sänkt mina betyg	5	12,8 %	5	6,9 %	1	7,1 %

En gymnasieutbildnings inverkan på en ung människa är inte bara en fråga om vilka specifika kunskaper den unge tillägnat sig, utan även vilka erfarenheter den unga människan gjort och vad dessa betyder för deras möjligheter att förstå och orientera sig mot sin framtid.

3.2.3 Spetsutbildningarnas brister

Den ovan redovisade nöjdheten med den genomgångna utbildningens kvalitet hindrar dock inte de intervjuade eleverna från att uttrycka en ganska välriktad och stundtals ganska hård kritik av valda delar av deras utbildning. Deras kritiska granskning av sina utbildningar rör sådant som diskrepans mellan grandiosa presentationer av utbildningen i marknadsföringen och vad de aktuella skolorganisationerna faktiskt har förmått att leverera i praktiken, inbyggda motsättningar mellan fördjupning och breddning inom ett utbildningsområde som lärare och elever vill utveckla kunskaper inom och betygs- och meritvärderingssystemet, mycket hög studietakt i de gymnasiala delarna av utbildningen och praktiska svårigheter med att faktiskt utnyttja de erbjudna möjligheterna till fortsatta studier inom det aktuella utbildningsområdet på högskolenivå, bristande matchning mellan förkunskaper och krav, bristfällig samordning mellan olika utbildningsaktörer i högskolekurserna, osv.

En av eleverna, som började på det samhällsvetenskapliga programmet med inriktning på franska (gamla CF) och som gjorde ett år som utbytesstudent och därefter anslöt till spetsutbildningen, var skeptisk till vad som hade uppnåtts med omvandlingen av spetsklassen till ett spetsprogram:

Om jag ska vara helt ärlig. Jag tror inte jag har lärt mig mera än om jag hade gått samhälle med franska som jag gjorde förut. Jag har fått lära mig vissa saker. Det extra utbytet har ju varit bra. Har lärt mig mycket. Men det är egentligen den enda fasta punkt som jag kan se har gett mer eller och det faktum att vi har varit en liten klass” (CF, elevintervju).

I elevens perspektiv ter sig spetsutbildningen i franska således inte som nämnvärt spetsigare än *Samhällsvetenskapsprogrammet* med en fördjupning i franska.

I en av intervjuerna med eleverna på **Hållbar utveckling** gavs en fråga om det fanns något de skulle vilja förändra gav upphov till följande resonemang kring spetsutbildning och meritpoäng:

Jag tycker. Det där med valbara kurser. De valbara kurserna är satta som spetskurser. Det fungerar inte med meritpoängssystemet. Man vill läsa spetsutbildningskurserna, men man får inte. De kurser som jag skulle ha behövt för vissa program, då skulle jag ha behövt ha ännu mer utökad studiekurs. Vi har inga valmöjligheter. Vårt individuella val är intecknat. De flesta har väl utökad. Jag vet inte hur. Ge oss någon kredd. Vissa av spetskurserna finns bara i vårt program.

Vi får inte ens områdesbehörighet. De flesta andra spetsutbildningar har kurser som ger meritpoäng. Om man läser mattespets. Då får man meritpoäng för allt. (Utdrag ur minnesanteckningarna från Hållbar utveckling, elevintervju).

Eleven menar med andra ord att spetsutbildningskurserna inte ges den vikt de kanske borde med tanke på arbetsinsats, svårighetsgrad och meritvärde.

Medan lärare framhåller betydelsen av att elever kommit i kontakt med litteratur och ämnesinnehåll som de annars inte skulle ha kommit i kontakt med, i en takt som de annars inte är vana vid, pekar eleverna på **Moderna språk, profil litteratur och film** på bristande strukturer och bristen på genomtänkt progression inom programmet. I enkäterna framkommer det också att elever menar att det varit ”alldeles för högt tempo i årskurs 1 och 2” och att detta har lett till sämre betyg. Att läsa gymnasieutbildningen mer komprimerat och i högre tempo har medfört att eleverna har känt sig stressade och flera elever påtalar att det lett till att det saknats tid att genomföra samtliga gymnasiekurser med bra resultat.

Då man i stort sett varit tvungen att arbeta i tufft tempo har man ej kunnat nå bra betyg. (Elev, Elevenkät)

I **Engelska** efterfrågar eleverna en bättre balans mellan de olika terminerna och menar att skillnaden mellan årskurs 1 och årskurs 2 och det sista året är alldeles för stor. Arbetsbördan behöver fördelas jämnare för att skapa förutsättningar i form av tid att jobba med de ofta krävande kurserna. Eleverna efterfrågar också mer samläsning med andra program för att minska den isolering som det innebär att läsa på spetsprogrammet. Eleverna på **Moderna språk, profil litteratur och film** menar att de kurser som fungerat bäst är de kurser som har tydlig anknytning till spetsämnena men som följt nationella kursplaner. Men bilden är inte entydig. I enkäten framkom det att c:a 1/3 av de svarande menar att lärarna bör ställa högre krav på eleverna.

Tabell 9: Lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på oss elever (Fråga 17:4)

	Antal	Procent
Stämmer helt	19	16,2
Stämmer ganska bra	17	14,5
Stämmer ganska dåligt	34	29,1
Stämmer inte alls	39	33,3
Ingen åsikt	8	6,9

Påståendet att lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på eleverna verkar främst ha stöd bland eleverna på de samhällsvetenskapligt inriktade programmen.

Trots planering för och möjlighet att läsa kurser på universitet tar inte alla elever tillvara på den chansen. (Se Tabell 10). Enligt den statistik vi har att tillgå, så är det 48 % av de svarande som inte har fullföljt någon högskolekurs.

Tabell 10. Översikt rörande elevernas högskolestudier baserat på elevenkäter (fråga 3)

Spetsutbildningsprogram	Antal elever i år 3	Därav svarande	Ej påbörjat högskolekurs	Påbörjat en eller flera kurser	Elever som slutfört högskolekurs	Antal högskolepoäng (hp)
Bioteknik	16	10	3	7	7	5 hp: 3 elever, 7,5 hp: 3 elever, 15 hp: 1 elev
Finansekonomi	26	23	12	11	11	7,5 hp: 11 elever
Forskar NA	4	4	1	2	1	7,5 hp: 1 elev
Franska	14	3	-	3	3	7,5 hp: 3 elever
Engelska	19	11	1	10	10	7,5 hp: 2 elever, 15 hp: 6 elever, 22,5 hp: 2 elev
Hållbar utveckling	18	15	1	14	7	15 hp: 7 elever
Marinbiologi	17	17	10	7	6	7,5: 4 elever, 15 hp: 2 elever
Matematik	9	7	-	7	7	15 hp: 2 elever, 22,5 hp: 5 elever:
Moderna språk profil film och litteratur	15	13	9	4	2	7,5 hp: 2 elever
Samhällsvetenskap och humaniora	8	7	4	3	2	15 hp: 2 elever
Totalt	148*	110	41	68	56	5 hp: 3 elever 7,5 hp: 26 elever 15 hp: 20 elever 22,5 hp: 7 elever

* Eleverna på *Entreprenörskap* har inte tagits med i tabellen eftersom de inte har läst någon högskolekurs i Sverige. Men inom ramen för deras utbyte med Sancta Rosa Junior College, CA, USA läser samtliga elever på programmet collegekurser som ger 7,5 hp.

Som tidigare har nämnts tenderade lärarna att förklara varför så förhållandevis få inte fullföljt någon högskolekurs med hänvisning till schematekniska problem. I intervjuerna med eleverna framkom ytterligare och ofta flera olika skäl till varför de inte valt att påbörja eller valt att inte fullfölja påbörjade högskolekurser. Eleverna i *Samhällsvetenskap och humaniora* menar att spetsen ligger i den högre nivån på gymnasieutbildningen och förberedelsen inför universitetsstudier. Men de vill inte att fokus ska ligga på universitetskurserna. På spetsprogrammet får eleverna fritt välja vilken kurs de vill läsa inom det samhällsvetenskapliga och humanistiska kursutbudet. Eleverna pekar på den alltför lösa koppling som skapas mellan gymnasiepro-

grammet och universitetskursen och efterfrågar någon slags återkoppling tillbaka till gymnasieutbildningen. Genom att begränsa kursurvalet och ringa in kurser relevanta för spetsprogrammet och samtidigt avsätta tid på schemat för universitetskurserna skulle förutsättningarna väsentligt öka för eleverna att slutföra universitetskurserna.

I en av intervjuerna med eleverna på **Bioteknik** kom, mot bakgrund av att nio av de ursprungligen tjugosju eleverna hoppat av från programmet, som svar på frågan om vad som krävdes för att stanna kvar på programmet, bland annat följande erfarenheter och reflektioner till uttryck:

Sjuk envishet. De hoppade av i ettan. Då det var som värst. Inte för att säga något dumt om dem. Jag var jättestressad. Fick migrän som aldrig förr. [...] Jag var frisk i 7-9. Men mycket sjuk i gymnasiet. Hög feber. Man gick till skolan i varje fall. (Utdrag ut minnesanteckningarna från Bioteknik, elevintervju).

Eleven menar att studietakten blivit onödigt hög det första året och att det resulterade i stress och ohälsa. Detta sågs dock inte som en följd av svårighetsgraden, utan som en följd av ett allt för komprimerat schema:

Man har sina prestationskrav. Man är van att ha full pott. Skolan är stressande. Vi är prestationselever. Därför blir det så. Vi hade ett högre tempo. Det var inte svårt i sig. Det blev dock en bra inkörs-port. Man tvingades att lägga upp sina studier, organisera och prioritera. När man inte kan prioritera. Det går inte. Det blev en inkörsport att man måste. Man sökte en utmaning och man fick den. Man klarar det. Efter ettan blev det lättare. Vi klarade ettan, varför inte klara tvåan. En del bytte. De fick samma tempo i tvåan. Medan vi fick det lite lugnare. Man behövde inte utöka sin kursplan. Jag har lärt mig att lyssna på mig själv. En del har nog gått smått in i väggen. 40-årskrisen kom nu. Har lärt mig acceptera ett VG. Pröva sig själv. Måste jag vara bäst? Nej det måste jag inte. (Utdrag ut minnesanteckningarna från Bioteknik, elevintervju).

Det höga tempot i gymnasiestudierna under det första och till viss del även det andra året, som var en förutsättning för att bereda plats för högskolestudier under det andra och tredje året, tog nog helt enkelt musten ur en del av eleverna. I valet mellan frivilliga parallella högskolestudier med oklart värde i kombination med fortsatt hög stressnivå och att kunna koncentrera sig på gymnasiestudierna för bästa möjliga resultat, har många av eleverna valt det senare.

Det empiriska materialet beträffande elevernas erfarenheter och värderingar framstår som en rik källa till kunskap om sådant som utbildningsorganisationerna behöver försöka få bättre ordning på för att kunna höja kvaliteten på och värdet av de utbildningar som de svarar för.

3.3 Lärosätesrepresentanternas erfarenheter av samarbetet

I detta kapitel redovisas lärosätesrepresentanternas perspektiv på spetsutbildningarna, såsom detta kom till uttryck i telefonintervjuerna. Vi har som tidigare nämnt intervjuat en universitetsanställd för varje spetsutbildning. I intervjuerna utforskade vi deras motiv för medverkan, deras engagemangs form och innehåll samt deras reflektioner rörande förutsättningar och villkor för samarbetet med gymnasieskolorna kring högskoleanknuten gymnasieutbildning och rekrytering av väl förberedda framtida studenter.

3.3.1 Motiv för deltagande

I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framträder en rad olika motiv för att samarbeta med de olika spetsutbildningarna. Ett motiv för samarbete med en gymnasial spetsutbildning är att spetsutbildningen ses som en möjlighet att marknadsföra utbildningen och ämnesområdet i

syfte att rekrytera framtida studenter. Ett annat motiv för lärosätena att delta i försöksverksamheten är att spetsen utgör en slags introduktion till en bransch eller ett verksamhetsområde där personer med olika kompetenser och utbildningar är verksamma. Lärosätesrepresentanterna nämner också den så kallade tredje uppgiften som innebär att den egna forskningen görs tillgänglig för allmänheten. Hänvisningen till den tredje uppgiften verkar i en del fall vara ett skäl till samarbetet, medan det i andra fall framstår mer som ett sätt att motivera själva samverkansinsatsen internt inom den egna organisationen.

3.3.1.1 Rekrytering av framtida studenter

SLU Uppsala bedriver bioteknikutbildning på grundnivå. De såg samarbetet med **Bioteknik** som en källa till potentiella studenter. Den intervjuade universitetslektorn menar att SLU har ett naturligt samarbete med gymnasieskolan och andra skolformer samt känner ett ansvar för gymnasieskolan. De tänkte de kunde informera om sina utbildningar och kanske också rekrytera några studenter till dessa. Han värderar samarbetet med gymnasieskolan som viktigt bland annat med tanke på fortbildning av gymnasielärarna och för högskolans förståelse av nya studenters kompetens.

Högskolan Dalarnas och sedermera *Uppsala universitets* samarbete med **Franska** motiveras av att de när samarbetet kom på tal, var i stor expansion. Lärosätet letade efter fler arbetstillfällen och man såg uppdragsutbildning som en möjlig utvecklingslinje. Expansion av grundutbildningen var en annan. De såg på samarbetet med gymnasieskolan som ett sätt att rekrytera studenter i förväg; i synnerhet sådan med goda språkfärdigheter i franska, som skulle kunna klara introduktionskursen i franska ganska lätt och som eventuellt ville fortsätta till fortsättningskursen.

Motivet för *Karlstads universitet* att samverka med **Forskar NA** handlar om att knyta kontakter med potentiella studenter och göra det attraktivt för blivande studenter att välja just Karlstads universitet för sin universitetsutbildning. Samarbetet med spetsutbildningen utgör en del av universitetets rekryteringsarbete och drivs centralt från universitetskansliet med finansiering bland annat med fondmedel. Medel från denna fond har också finansierat uppbyggnadsfasen och framtagandet av högskolekurser att erbjuda spets eleverna.

Representanten för *Lunds universitet* som medverkat i **Moderna språk, profil litteratur och film** menar att de i allmänhet är positivt inställda till kontakter med gymnasieskolan och att man ser dessa kontakter dels som ett medel för rekrytering av nybörjarstudenter, men också för rekrytering av lärare som är intresserade av att fortbilda eller vidareutbilda sig.

Motivet för *Engelska institutionen* vid *Stockholms universitet* att samarbeta med **Engelska** var att man såg en möjlighet att nå ut till nya studenter och skapa intresse för institutionens utbildningar. Institutionen arbetar på olika sätt för att rekrytera studenter genom att årligen anordna ”Öppet hus” och ”Språkdagen” tillsammans med andra språkinstitutioner då regionens gymnasieskolor bjuds in. Till viss del handlar samarbetet också om att dra till sig obehöriga lärare och andra gymnasielärare i engelska som är intresserade av att vidareutbilda sig i just engelska. Samarbetet med Viktor Rydberg Djursholm betraktas som en särskild riktad satsning på rekrytering, som ett sätt att dra till sig studenter med särskilt bra språkfärdigheter i engelska.

På liknande sätt resonerar man från den *Humanistiska fakulteten* vid *Göteborgs universitet* där motivet för samverkan med spetsutbildningen **Samhällsvetenskap och humaniora** är att föra fram humaniora som ett angeläget ämne och skapa en position för de humanistiska ämnena på utbildningsmarknaden. Genom samarbetet finns det också förhoppningar om att knyta framtida studenter till fakulteten och ämnesområdet.

3.3.1.2 Introducera till ett verksamhetsområde eller bransch

Högskolan i Borås samverkar med spetsutbildningen **Entreprenörskap** för att det ger högskolan en möjlighet att etablera kontakt med duktiga och drivna studenter och visa att *Högskolan i Borås* utgör ett gott alternativ för elevers framtida utbildningsval. Samarbetet har också medfört att gymnasieskolans breda kontaktnät med näringslivet har kommit högskolan till del. Samverkan har skapat ett utbyte mellan spetsutbildningen, högskolan och näringslivet som bl. a. kommer till uttryck när eleverna redovisar projektarbeten, vilka görs inom ramen för gymnasieutbildningen men redovisas på högskolan dit företagen också inbjuds.

Den intervjuade lärosätesrepresentanten vid KTH menar att grundidén med spetsutbildningen **Finansekonomi** är att initierade och intresserade ungdomar ska komma i kontakt med den akademiska miljön, studier och ämnen. Han menar att man lyckats ganska väl med detta, men att eleverna som har gått det aktuella utbildningsprogrammet inte garanterar en plats på kandidatprogrammet på KTH:

Jag har hört att steget från gymnasieskolan till högskolan är stort. Det jag har hört är att det har varit en utmanande period. Vi måste komma ihåg att bli student på KTH det blir de inte direkt. Det är mycket höga betyg, så det är väldigt få från Finek, som kommer in. Men de kan välja andra ekonomiutbildningar.

För KTH är samarbetet med **Finansekonomi** intressant för att det ger dem en möjlighet att ”se helheten”. Man menar att det finns ett stort behov av människor i finansbranschen och de tänker sig utbildning inom det aktuella området som en trestegsraket. Först den gymnasiala spetsutbildningen, sedan kandidatutbildningen ”Fastighet och finans” och därefter det tredje steget, mastersprogrammet inom detta område. Det finns även ett ”fjärde ben” yrkeshögskoleutbildningen ”Rådgivare inom bank och finans” på Finek/Yh i Tumba.

När det gäller **Marinbiologi** hänvisar lärosätesrepresentanten för *Göteborgs universitet* till den naturvetenskapliga fakultetens marina profil och menar att spetsutbildningen **Marinbiologi** och institutionen har ett gemensamt intresse av att lyfta upp frågor som rör just havsmiljön. Spetsutbildningen blir ett sätt för institutionen att synliggöra institutionens arbete inom detta område men också en möjlighet att rekrytera framtida studenter och då inte bara till forskning utan även som framtida lärare, handläggare på olika myndigheter, jurister och journalister. Lärosätets ambition är att genom att erbjuda studenterna ett urval av kurser ge studenterna en utvidgad orientering till ett av samhällets prioriterade verksamhetsområden.

3.3.1.3 Universitetets tredje uppgift som motiv

Lärosätesrepresentanten för *Linköpings universitet* motiverar samarbetet med spetsutbildningen **Hållbar utveckling** med att den aktuella gymnasieutbildningen knyter an till ett av lärosätets kunskapsområde *Miljö och energifrågor* kopplat till hur människor lever sina vardagsliv. Samarbetet är ett sätt för den aktuella temainstitutionen att föra ut det aktuella perspektivet på miljöfrågor. Tidigare har lärosätesrepresentanten bidragit till gymnasieskolans utbildning i mil-

jöfrågor i form av någon enstaka föreläsning. Samverkan kring spetsutbildningen ses därför som ett sätt att fördjupa samarbetet utifrån högskolans uppdrag att informera om sin verksamhet och om sitt kunskapsområdes betydelse för förståelse och hantering av miljöfrågor. Det är också viktigt att kontakter knyts mellan gymnasieskolan och universitetet eftersom det fortfarande finns många ungdomar i gymnasieskolan som inte vet vad universitetet är för något.

Institutionen för matematiska vetenskaper vid Göteborgs universitet samverkar med spetsutbildningen **Matematik** för att skapa ett intresse för matematikämnet och sprida kunskaper om matematikforskningen. Detta ser man som ett led i tredje uppgiften såväl som ett sätt att rekrytera framtida studenter.

3.3.2 Samarbetets form, innehåll och förutsättningar

Eleverna i spetsutbildningen **Bioteknik** erbjuder sina elever kurser i matematik, fysik, kemi och biologi vid Uppsala universitet under vårterminen i årskurs tre. Dessförinnan genomför eleverna ett gymnasiearbete i samarbete med SLU där de har att planera, genomföra och rapportera under en doktorandhandledares överinseende, i grupper om 3-4 gymnasieelever, ett småskaligt laborativt forskningsprojekt inom doktorandens forskningsområde. SLU sägs vidare inte ha någon kontakt med de institutioner inom Uppsala universitet som tar emot elever från spetsutbildningen.

Spetsutbildningen **Franska** hade redan före försöksverksamheten med spetsutbildning ett samarbete med *Högskolan Dalarna* och *Uppsala universitet*. På den högsta nivån läste eleverna en skraddarsydd högskolekurs med lärare från högskolan som arvoderades för att undervisa i kursen. I nuvarande spetsutbildning har samme lärare arvoderats för att undervisa i programmets spetskurser. Därutöver har eleverna läst franska steg 7 där hälften av kursen har utgjorts av en högskolekurs i praktisk franska på halvfart och på kvällstid.

Engelska institutionens engagemang i spetsutbildningen **Engelska** består i huvudsak av en kurs i engelska omfattande 30 högskolepoäng. Gymnasieeleverna läser, till skillnad från studenterna, kursen på två terminer och gymnasieeleverna utgör en egen seminariegrupp. Schemalaggningen har anpassats till gymnasieskolans schema. Utöver detta medverkar universitetslärarna också med viss handledning av gymnasieelevernas gymnasiearbeten, vilka skrivs på engelska. Deras bidrag till gymnasieundervisningen i denna kurs består i att anlägga ett akademiskt perspektiv på gymnasiearbetena. Universitetslärarna arvoderas ett par timmar för varje student.

När det gäller **Entreprenörskap** så har det funnits en lång tradition av samarbete mellan ”Centrum för entreprenörskap” vid *Högskolan i Borås* och *Sven Erikssongymnasiet*. Studenterna på högskolans Magisterprogram i entreprenörskap fungerade tidigare som mentorer för eleverna på gymnasieprogrammet för entreprenörskap. Idag har högskolekursen i affärsutveckling sammanlänkats med en kurs som getts inom ramen för spetsutbildningen. I intervjuerna med lärosätesrepresentanten framkommer att det har varit svårt att hitta lösningar vad gäller elevers antagning till högskolan. I det äldre Entreprenörsprogrammet registrerades eleverna i efterhand men det har man frångått i samband med inrättandet av spetsutbildningen. Eleverna har deltagit i en högskolekurs men inte getts möjlighet att examineras utan examinationen har skett inom ramen för en gymnasiekurs där projektrapporten bedömts av lärare från högskolan såväl som lärare från spetsutbildningen. I intervjuer med eleverna har eleverna inte haft kännedom om

högskolepoäng skulle utgå för kursen eller ej. Eleverna får istället högskolepoäng motsvarande 7,5 högskolepoäng för de kurser de genomför på *Santa Rosa Junior College* i Kalifornien. För att skapa mer långsiktighet i spetsutbildningen kommer spetsutbildningen framledes knytas till högskolans civilekonomprogram.

Eleverna som går spetsprogrammet **Finansekonomi** kommer i kontakt med KTH i början av utbildningsprogrammet då lärosätesrepresentanten håller ett par timmars undervisning i veckan i företagsekonomi och finansiell ekonomi. KTH tar också emot gymnasieeleverna på studiebesök på KTH och undervisar dem i två kurser om vardera 7,5 högskolepoäng. Dessa kurser ges de tio första veckorna på vårterminen i det tredje året på gymnasieprogrammet.

För **Forskar NA** valdes en modell som innebar att fyra universitetsinstitutioner vid *Karlstads universitet* specialutformade kurser i matematik, kemi, fysik och biologi omfattande sammanlagt 30 högskolepoäng. Arbetet med att skapa dessa kurser och besluten om antagning startade för sent och istället kom eleverna att erbjudas befintliga universitetskurser. Detta försvårade möjligheterna att schematiskt samordna universitetskurser med de övriga gymnasiekurserna och istället för att läsa kursen på campus kom eleverna att läsa en distanskurs på halvfart. Högskolebehörighet för eleverna har skapats genom ett rektorsbeslut om dispensen gällande den grundläggande behörigheter till elever med särskild behörighet. Utöver kurserna besöker eleverna spetsämnenas motsvarighet till universitetsämnena en eller två gånger de första åren och eleverna deltar även i universitetets akademiska högtid och andra universitetsarrangemang öppna för allmänheten.

Lärosätesrepresentanten från *Linköpings universitet* deltog i skrivandet av *Folkungaskolans* ansökan om att få bedriva spetsutbildning i **Hållbar utveckling** och ingår i spetsprogrammets samordningsgrupp. Samme representant medverkar också i den högskolekurs som eleverna erbjuds att studera under programmets tredje år med dels en föreläsning och dels en övning i tidsgeografisk analys.

Göteborgs universitet har en lång tradition av att samverka med de **Marinbiologiska** utbildningarna vid *Gullmarsgymnasiet* och besök har kontinuerligt gjorts på institutionens närliggande fältstation Kristineberg. Innan försöksverksamheten med spetsutbildning startade fick det marinbiologiska programmet använda sig av fältstationens lokaler och laboratorier. Under vissa perioder tillbringade eleverna två dagar per vecka på fältstationen. Tidigare gav också lärare från universitetet tre till fyra föreläsningar per termin inom olika specialområden. Idag är samarbetet reglerat i ett avtal som innebär att institutionen ger dispens för spetsutbildningens elever att delta i fyra marina orienteringskurser och fem spets elever garanteras plats per kurs. Kurserna ges på distans och på kvartsfart. Institutionen erbjuder också handledning och mentorskap för studenters projektarbete vilket hitintills har omfattat cirka fem projektarbeten. Spetsutbildningen betalar hyra för lokaler och utrustning medan handledningen/mentorskapet äger rum på mer informell nivå inom ramen för institutionens utbildningsverksamhet.

För *Institutionen för matematiska vetenskaper* vid *Chalmers tekniska högskola* och *Göteborgs universitet* sker samverkan med spetsutbildningen **Matematik** i form av några punktinsatser. I årskurs två gör spetsutbildningen ett besök på institutionen och får en presentation av institutionens utbildningar och forskning. Syftet är att skapa intresse för matematikämnet och ge eleverna en inblick i vad studier i universitetsmatematik kan innebära. När det gäller breddnings-

kursen i analys är inte institutionen inblandad utan undervisningen ges på gymnasieskolan och eleverna erbjuds möjlighet att tentera av kursen på institutionen. Kursen ges även på institutionen men där läser studenterna i snabbare takt och det har inte varit möjligt att kombinera halvfartsstudier i matematik med den övriga gymnasieutbildningen. Elevernas resultat samlas i en pärm på institutionen och den dag som eleverna slutfört sin gymnasieutbildning registreras deras resultat. Lärosätesrepresentanten har också varit bedömare av Föreningen Unga forskares utställning av projektarbeten där elever från spetsutbildningen deltar.

Samverkan mellan *Lunds universitet* och *Moderna språk, profil litteratur och film* har hittills begränsat sig till ett par fristående föreläsningar om film för alla elever på spetsprogrammet och till en specialutvecklad högskolekurs på 7,5 högskolepoäng kring modern europeisk film. Kursen utvecklades särskilt med tanke på eleverna på spetsutbildningen i Moderna språk, profil litteratur och film men också med tanke på att kursen skulle kunna attrahera också andra studenter. Kursens inplacering styrdes av gymnasieskolans schema och kom att ges en dag i veckan efter ordinarie skoltid under större delen av vårterminen.

För *Samhällsvetenskap och humaniora* baseras samverkan till stor del på att det finns en lektor med anställning både vid *Göteborgs universitet* och vid gymnasieskolan. Lektorn ansvarar för tre spetskurser som omfattar kultursociologi, kulturanalys, vetenskapliga teorier och metod. I dessa spetskurser utgörs kurslitteraturen, helt eller delvis, av kurslitteratur som används på universitetsnivå. Kursen genomförs i seminarieform. När det gäller de poänggivande högskolekurserna får eleverna söka valfri kurs på den humanistiska och den samhällsvetenskapliga fakulteten. En studieadministratör på fakulteten har till uppgift att hålla kontakt med fakulteternas olika institutioner och samordna insatsen.

3.4 Sammanfattning av deltagarnas erfarenheter av försöksverksamheten

Sammanfattningsvis kan det konstateras att skolorna har två motiv för deltagande i försöksverksamheten; att kunna fortsätta erbjuda redan utvecklade profilerade utbildningar och att utveckla redan etablerade samarbeten med universitet och högskola. Spets definieras dels som akademiskt ämnesinnehållsligt och dels som ett samspel mellan sådant ämnesinnehåll och mera högskoleliknande arbetssätt.

Bland eleverna finns det tre olika motiv för val av spetsutbildning; hög nivå på ämnesundervisningen, tillhöra en miljö med likasinnade och komma in på "rätt" skola. Eleverna värderar sina spetsutbildningar högt, men det leder inte självklart till ett större intresse för spetsämnet eller till fortsatta studier inom just detta ämnesområde.

Till spetsutbildningarna kommer mycket studiemotiverade elever och de möts av motiverade lärare. De ömsesidiga positiva förväntningarna bidrar till att båda parter anstränger sig och presterar på högre nivå. Därmed bidrar försöksverksamheten inte bara till elevernas, utan också till lärarnas och i förlängningen skolornas utveckling som utbildningsinstitutioner.

I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framträder främst tre motiv för att samarbeta med de olika spetsutbildningarna. Det vanligaste motivet för samarbete är möjligheten att rekrytera framtida studenter och detta motiv framträder tydligt bland sex av de elva spetsutbildningarna: *Bioteknik, Franska, Forskar NA, Moderna språk, profil litteratur och film, Engelska* och *Samhällsvetenskap och humaniora*. Ett annat motiv för samarbete är att spetsutbildningen uppfattas

ge en introduktion till en bransch eller ett verksamhetsområde och detta motiv framträder tydligt bland tre av spetsutbildningarna: *Entreprenörskap*, *Finansekonomi* och *Marinbiologi*. Två spetsutbildningar, *Hållbar utveckling* och *Matematik*, poängterar universitetens tredje uppgift som grund för samarbete med gymnasieskolorna och deras spetsutbildningar.

Det framgår också att många institutioner har en lång tradition av samverkan med gymnasieskolorna och att dessa olika former av samverkan till övervägande del har sin grund i personliga kontakter. Utvärderingen visar också att försöksverksamheten med spetsutbildning har tvingat fram en formalisering av samarbetet där samverkan nu regleras genom avtal.

Samtliga spetsutbildningar utom *Entreprenörskap* erbjuder sina elever poänggivande högskolekurser. En del spetsutbildningars högskolekurser kännetecknas av en hög grad av inramning vilket kan betyda att spetsprogrammet anpassar schemat efter högskolan (*Bioteknik*) eller att institutioner anpassar sina scheman efter hur gymnasiet lägger sitt schema (*Engelska institutionen*, *SU* och *CEFIN*, *KTH*). I andra fall kännetecknas spetsutbildningarnas högskolekurser av låg inramning där högskolekursen genomförs parallellt med övrig gymnasieutbildning, ofta som en distanskurs eller kvällskurs (*Marinbiologi*, *Forskar NA*, *Samhällsvetenskap och Humaniora*, *Bioteknik* och *Moderna språk, profil litteratur och film*). Grad av integration kan också variera genom det sätt som gymnasielärarna aktivt stöttar eleverna i deras högskolestudier. Det kan handla om att kursen läses på spetsprogrammet men examineras på universitetet. Eller att eleverna kan använda samma uppgifter både i universitetskursen och i gymnasiekursen. Låg grad av integration kännetecknar de utbildningar som i stor utsträckning överlåter åt eleverna att själva välja kurs ur ett stort kursutbud och där kopplingen mellan spetsutbildning och högskolekursen därför blir svag.

4. TEMATISK ANALYS OCH DISKUSSION

I det föregående kapitlet redogjorde vi för deltagarnas erfarenheter av sitt deltagande i försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. I detta kapitel kommer vi att analysera hur försöksverksamheten svarar mot intentionerna i förordningen. Vi kommer också att problematisera försöksverksamheten utifrån en analys av de bakomliggande antagandena i förordningen i förhållande till spetsutbildningarnas organisation, innehåll och resultat.

4.1 Starka utbildningsmiljöer

Både elever och lärare uppger i intervjuerna att de är nöjda med utbildningen och att utbildningens kvalitet är god. Eleverna pekar på lärarnas engagemang i sitt ämne och för programmet som helhet och att undervisningen och lärarnas insatser varit av hög kvalitet. Eleverna uppger att de tycker sig både ha fördjupat och breddat sina kunskaper samt fått bra inblick i vad det innebär att bedriva studier på högskolenivå. Många elever pekar på att spetsutbildningen i utbildningarnas huvudsakliga ämne eller ämnesområde spiller över på andra ämnen. Elever noterar att spetsklassen får skolans mest meriterade lärare även i de andra ämnena som inte tillhör själva spetsutbildningen. Det blir en hög kvalitet på undervisningen i samtliga ämnen.

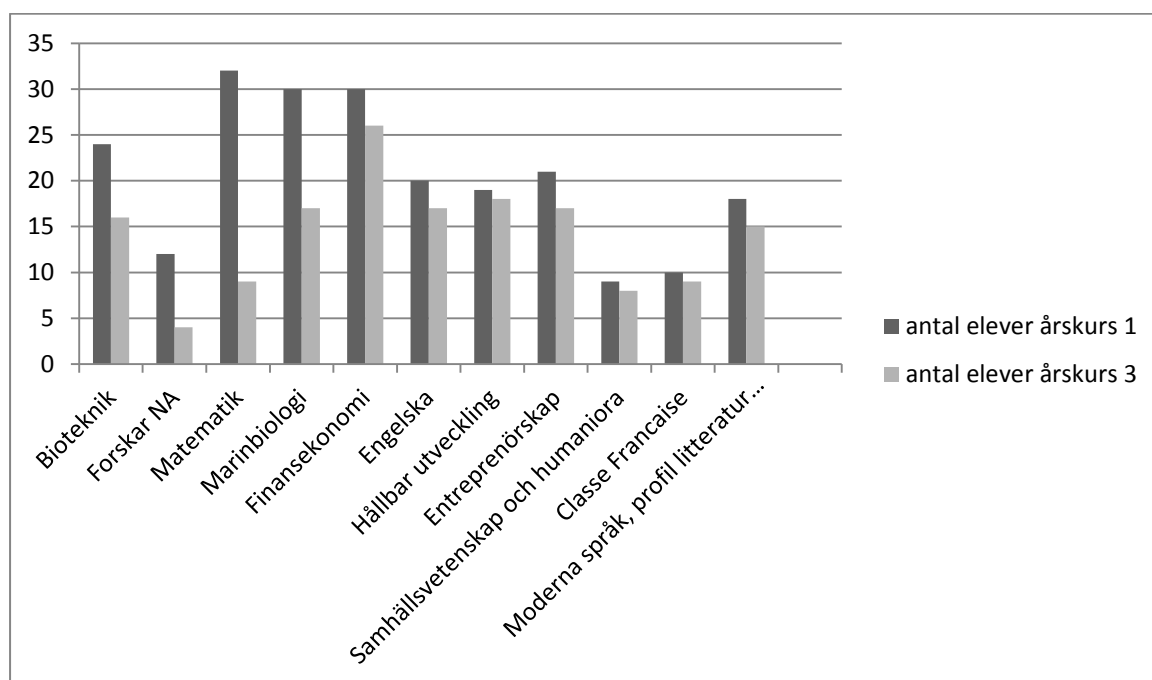
Lärarnas å sin sida pekar på att spetsprogrammets ofta mindre klasser möjliggör att bedriva undervisning på andra sätt och där samtal och diskussioner kan genomföras på ett sådant sätt att alla elever kommer till tals. Den bildningsgång som eleverna erbjuds tycks alltså vara rikare både vad gäller *vilket* ämnesinnehåll som fokuseras men också *det sätt* varigenom olika ämnesinnehåll ges möjlighet att bearbetas och analyseras i undervisningen. Spetsutbildningarnas elever erbjuds därför en rik och varierad lärmiljö och bidrar också i hög grad med sitt intresse, motivation och engagemang för skola och studier.

Majoriteten av de skolor som påbörjat försöksverksamheten 2010 har sedan tidigare erbjudit gymnasieinriktningar med möjligheter för elever att läsa gymnasiekurser med både ämnesmässig bredd och fördjupning. De flesta skolor har även sedan tidigare ett utvecklat samarbete med regionens högskola eller universitet. Så har t ex *Fässbergsgymnasiet* innan försöksverksamheten påbörjades erbjudit ett tvärvetenskapligt program och *Hvitfeldska gymnasiet* har haft en matematisk sektion som fångat upp matematikintresserade elever och erbjudit dem kurser i matematik med både fördjupning och bredd. *Gullmarsgymnasiet* och *Sven Erikssongymnasiet* har sedan lång tid tillbaka drivit spetsliknande inriktningar mot marinbiologi respektive entreprenörskap. *Katedralskolan* (Lund) tycks inte tidigare ha erbjudit ämneskombinationen moderna språk, kultur och film. Men skolan som sådan deltar sedan 2009 i försöksverksamheten med spetsutbildning i ämnet historia och på skolan finns ett femtontal lektorer. Sammanfattningsvis kan det konstateras att försöksverksamheten med spetsutbildning genomförs på skolor med lång tradition av att erbjuda gymnasieutbildning som omfattar både ämnesmässig bredd och fördjupning och som sedan tidigare har ett utvecklat samarbete med institutioner och/eller personer på högskola och universitet. På de flesta skolorna finns sedan tidigare lektorer som ofta fungerar som ämnesföreträdare och ofta är den som initierat kontakterna med den institution som man samverkar med på högskola och universitet. Inte sällan bygger dessa kontakter uteslutande på personligt kontaktnät vilket gör de gymnasiala spetsutbildningarna sårbara.

4.2 Vilken talang ska spetsutbildningar ta tillvara?

I förordningen motiveras inrättandet av spetsutbildning utifrån behovet av att erbjuda ”elever med särskilda talanger inom något område en tillräckligt utmanande utbildning”.⁴⁶ I förordningen finns alltså ett antagande om att elever redan i grundskolans senare år har utvecklat en långt gången talang för ett specifikt ämnesområde. Om man jämför hur många elever som påbörjat utbildningen 2010 och hur många elever som finns kvar på programmet i årskurs tre så finns det en svag tendens att smala program har ett större avhopp jämfört med program som är bredare och som kombinerar ämnen från olika ämnesområden. Program som enbart är naturvetenskapligt och/eller matematiskt inriktade tappar flest elever.

⁴⁶ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2

Figur 2: Fördelning av antalet elever som påbörjat spetsutbildningen 2010 och antalet elever som finns kvar i utbildningen år tre fördelat mellan de olika spetsutbildningarna.

Av elevintervjuerna framgår att eleverna inte tycks vilja binda sig för tidigt för ett visst ämnesområde, utan efterfrågar en akademisk öppenhet där det ges möjligheter att välja mellan flera valbara kurser. Också det faktum att en så stor grupp elever (26 %) uppger att de inte har, eller delvis saknar, lust att fortsätta studera inom spetsämnet, visar att det inte på ett enkelt sätt går att koppla samman talang med specifika ämnesintressen. Kan det finnas en risk att uppmärksamheten på just ämnesspecifik talang kan leda till att elever tvingas välja bort bildningsvägar till förmån för en alltför tidig ämnesspecialisering? Och i ett sammanhang där det i huvudsak är skolans kompetensprofil som avgör på vilket sätt spetsutbildningen avgränsas och ges fördjupning?

Samtliga fyra delutvärderingarna visar att många av de elever som går på spetsutbildningarna ofta är mycket studiemotiverade ungdomar som söker en gymnasieutbildning som både kan utmana och där det är accepterat att vara intresserad av skolarbetet:

[Det krävs r]ätt så bra betyg, bra grundkunskaper. Att vara allmänbildad. Men framför allt krävs att ha drivkraft, motivation och glöd. Att se vad som är det viktiga och vad jag ska lägga fokus på. (elev, Entreprenörskap)

Samtliga lärare, som vi har intervjuat, pekar på att elever som väljer spetsutbildning måste ha en utvecklad och medveten studiemotivation med en förmåga att fokusera rätt saker såväl förmågan som villigheten att arbeta hårt för att kunna klara av spetsutbildningen:

Ha en förmåga att lyfta sig, ha en förmåga att se helheter, att kunna referera, kunna se, ha initiativförmåga och en förmåga att fördjupa sig. (lärare, Marinbiologi)

Talang ses som något som samtidigt handlar om kreativitet och målmedvetenhet:

Talangfulla därför att de är kreativa och en insikt om att de faktiskt vill gå i skolan och de har ett mål, ett fokus. Men speciella talanger? Nej. (lärare, Samhällsvetenskap och humaniora)

Vad som kännetecknar majoriteten av eleverna på spetsutbildningsprogrammen är enligt så väl lärare som elever således god studiefärdighet. Detta ligger i linje med den forskning som visar att begåvning inte enbart kan ses som något medfött utan snarare som något till stor del inlärt.⁴⁷ Det visar sig att barn och unga som deltar i undervisning där specifika lärande- och erfarenheter också förutsätter mycket övning som av eleven kräver både betydande ansträngning och uthållighet, också utvecklar elevernas förhållningssätt och tilltro till den egna förmågan.⁴⁸ I sådana ”begåvningsskapande” miljöer stimuleras elevernas aktiva förhållningssätt av lärarens kompetens, engagemang och höga förväntningar. Utifrån ett sådant synsätt blir talang något som kan utvecklas i stimulerande lärandemiljöer snarare än något som redan finns med från början. Om gymnasieskolan som helhet i större utsträckning skulle präglas av spetsutbildningens kvalititeter i form av engagerad undervisning, mindre grupper, höga förväntningar och uppmuntran av elevers ansträngning och uthållighet, skulle det då leda till att betydligt fler elever utvecklar sin talangfullhet?

4.3 Vilka elever gynnas av att det finns spetsutbildningar?

Trots att majoriteten av skolorna ligger i storstadsregioner och information finns att hämta på mässor och på skolans hemsida, är det svårt för många spetsutbildningar att fylla sina platser. Sammanlagt finns det maximalt 1800 platser att fördela på spetsutbildningarna som helhet⁴⁹. Enligt Skolverkets statistik finns det i april 2013 endast 933 elever i försöksverksamheten med gymnasial spetsutbildning. Det har fått till följd att årskurs 1 ges endast på 15 av 20 spetsutbildningar under läsåret 2013/14. Spetsutbildningarna tycks inte framstå som tillräckligt intressanta för tillräckligt många elever.

På flera skolor är spetsutbildningen den utbildning på skolan som har lägst intagningspoäng. Elever med höga betyg tycks inte i tillräcklig grad attraheras av spetsutbildningarna. Spetsutbildningen blir därigenom en möjlig ingång till skolan för elever som saknar tillräckliga meritvärden för att komma in på skolans övriga, nationella program. Det öppnar upp för andra elevgrupper att komma in på spetsutbildningar. Vinnarna på försöksverksamheten tycks alltså inte i första hand vara de elever som försöksverksamheten var tänkt att fånga upp; ”elever med särskilda talanger inom något område”⁵⁰. Istället tycks spetsutbildningarna i praktiken nå elever som är intresserade av att pröva något nytt, komma in på en eftertraktad skola som de annars inte skulle ha fått tillgång till, läsa på ett delvis annat sätt och som är modiga nog att prova på ett alternativ till de stora, etablerade nationella programmen.

Detta kan också innebära att det till spetsutbildningarna kommer elever som inte har utvecklat de studiefärdigheter som krävs för att klara av en utbildning som är uppbyggd kring acceleration och breddning. Det kan medföra att elever med långt driven studiefärdighet upplever att

⁴⁷ Ziegler, Stoeger, Harder & Balestrini 2013.

⁴⁸ Balchin, Hymer & Matthews (red.), 2009.

⁴⁹ Skolverket har beviljat 20 spetsutbildningar att bedriva gymnasieutbildning och i förordningen anges att det får finnas max 30 elever i varje spetsklass.

⁵⁰ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2

ganska mycket tid måste ägnas åt andra elever för att de ska hänga kvar i utbildningen. En del elever uppfattar därför att tempot i utbildningen bromsas upp.

Eleverna menar överlag att lärarnas insatser varit av hög kvalitet. Trots detta uppger endast hälften av eleverna att de har kunnat gå framåt i spetsämnet så mycket som de hade hoppats på att få göra och utmanats att använda hela sin intellektuella kapacitet. Lärarna å sin sida menar att om eleverna är intresserade nog så utvecklas även fallenheten och att intresset gör att även elever med lägre betyg från grundskolans högre årskurser kan prestera bra, eller till och med mycket bra, på spetsutbildningen. En sådan tolkning av spets öppnar upp för att elever med lägre betyg kan antas, vilket också möjligen kan vara en förklaring till varför så många intervjupersoner framhåller att den mest rimliga tolkningen av spets är "elevintresse". Svårigheterna att rekrytera elevgrupper som har förutsättningar att tillgodogöra sig en spetsutbildning, riskerar att ta udden av spetsutbildningens spetsighet.

4.4 Att förutsäga studieresultat

Samtliga utvärderingar visar att söktrycket till spetsutbildningarna varit lågt och att det med få undantag räckt med godkänt i betyg från grundskolan. Trots detta använder sig de flesta skolorna av ett utökat urvalsförfarande i form av kompletterande prov och intervjuer. Men eftersom söktrycket är lågt fungerar dessa kompletterande prov och intervjuer inte som i första hand urvalsinstrument utan får istället andra funktioner. En funktion som nämns är att antagningsförfarandet är konstruktivt när det gäller gruppbildning och identitet. Eleverna känner sig utvalda och stärks i sitt självförtroende samt upplever att de hamnat tillsammans med likasinnade. Proven får en mer diagnostiserande uppgift och intervjuerna blir en form av informationsutbyte där läraren får kännedom om elevernas förkunskaper och förväntningar och eleverna blir varse vilka kunskaper och förmågor som krävs för att klara utbildningen i fråga. Eleven kan därigenom också göras uppmärksam på moment som eleven behöver repetera innan terminstart. Det är främst i matematik och språk som prov genomförs medan intervjuer genomförs på flera spetsutbildningar. Vi känner endast till ett fåtal exempel på att elever avråts från att påbörja utbildningen. Däremot är det vanligare att elever väljer att avstå erbjuden plats efter genomfört prov och/eller intervju. Utbildningen visade sig helt enkelt inte motsvara elevens förväntningar och målsättningar efter att eleverna kalibrerat sina förväntningar i linje med spetsutbildningens krav och förväntningar om studieinsats.

På grund av det låga söktrycket på många av spetsutbildningarna går det inte att säga om ett utvidgat urvalsförfarande har någon betydelse för möjligheten att förutsäga studieresultat. Många elever vittnar om betydelsen av prov och intervjuer då elever med dessa som underlag fått en bättre, och som eleverna uttrycker det, mer realistisk bild av spetsutbildningen ifråga. Att redan innan utbildningen är påbörjad ges möjlighet att formulera sin målsättning med utbildningen i fråga och i samtal med någon från utbildningen skapa en tydlig bild av vad som förväntas och vilka kravnivåer som gäller, påverkar säkert hur elever väljer att ta sig an utbildningen och har därför en positiv inverkan på elevens möjligheter att fullgöra utbildningen.

4.5 Hur spetsiga är spetsutbildningarna?

I spetsprogrammets programstruktur framgår hur mycket av spetsprogrammets kurser som utgörs av programfördjupningskurser, så kallade spetskurser. Vi hade tänkt att i utvärderingssyfte

analysera samtliga 11 spetsprogramms programstrukturer såsom de beskrivs på skolans/programmets hemsida. Detta i syfte att dels kartlägga på vilket sätt de olika spetsarna framträder och kommuniceras i programmets programstruktur, dels att kartlägga spetsarnas uppbyggnad och progression i själva spetsämnet. Vi kunde emellertid konstatera att detta inte låter sig göras. Spetsarna, det vill säga ämnesfördjupande och ämnesbreddande kurser, och programgemensamma kurser presenteras i de olika programstrukturerna på så olika sätt så att det är svårt att få en överblick och göra jämförelser bara genom att läsa programstrukturerna. I vissa fall redovisas inte spetsutbildningarnas programstrukturer på skolans hemsida och i några fall presenteras bara de programstrukturer som gäller för elever som startar sin utbildning innevarande år. Dessutom framgår det inte i programstrukturerna vilka högskolekurser som erbjuds inom ramen för respektive spetsutbildning.

Ett av de problem som vi identifierade var att det många gånger är svårt att ur programstrukturen utläsa vad som är *programinriktningskurser* och vad som utgör ämnesfördjupande och ämnesbreddande kurser inom utbildningsprogrammets profilområde, dvs. *spetskurser*. För t.ex. **Bioteknik** förefaller spetsen bestå av breddningskurser: *Matematik breddning 50 p*, *Biologi breddning mikrobiologi 50 poäng*, *Biologi breddning genteknik 50 poäng*, *Biologi breddning cellernas värld 50 poäng* samt *Kemi breddning biokemi 50 poäng*. Dessa spetskurser motsvarar sammanlagt 250 poäng.

För **Engelska** utgörs spetsen av dels *Engelska 7* som omfattar 100 poäng (en kurs som även andra gymnasieelever har möjlighet att välja men som görs obligatorisk i spetsprogrammet) samt två tematiska specialiseringskurser (*Media literacy* och *Translation*) om vardera 50 poäng. Det ger sammanlagt 200 poäng spetskurser. Om man istället hade gjort *Engelska 7* valbar inom ramen för det individuella valet hade det frigjorts fler poäng för spetsämnesfördjupade kurser. Av programstrukturen framgår också att antalet poäng i den *beteendevetenskapliga inriktningen* omfattar fler poäng (450 poäng) jämfört med själva spetsinriktningen (200 poäng). Kanske hade det därför varit mer korrekt att utifrån programmets programstruktur benämna spetsutbildningen i beteendevetenskap med inriktning mot engelska istället för att som idag benämna spetsen *Engelska*?

För spetsprogrammet **Finansekonomi** utgör 300 poäng programfördjupning fördelade på *Företagsekonomisk specialisering* (100 p), *Matematik 4* (100 p) och *Affärsjuridik* (100 p). Det är något anmärkningsvärt att Matematik 4 görs till en spetsämneskurs och då med tanke på det som tidigare diskuterats i rapporten att innehållet i matematik 4 ses i första hand svara mot kunskaper som efterfrågas inom naturvetenskapsprogrammet snarare än det fördjupningsinnehåll som *Finansekonomi* förväntas svara mot. Men genom att göra matematik 4 till en spetsämneskurs blir det möjligt för eleverna att läsa en spetskurs som samtidigt kan ge extra meritpoäng. Detsamma gäller för *Engelska 7* i **Engelska**. Genom att göra meritpoängskurser till spetskurser blir det också möjligt för eleverna att skaffa sig maximalt med meritpoäng inom ramen för spetsutbildningen. Detta kan i sin tur underlätta rekryteringen av elever till spetsprogrammet. Frågan är emellertid vad det betyder för spetsutbildningens spetsighet och på vilket sätt det påverkar förutsättningar för elevernas möjligheter till bredd och fördjupning inom ett ämnesområde utöver det som de nationella gymnasieprogrammen redan erbjuder?

Frågan om vad som utgör själva spetsen blir därför central för att kunna värdera i vilken utsträckning implementeringen av försöksverksamheten verkligen lyckas erbjuda ”elever med särskilda talanger” en ”tillräckligt utmanande utbildning för att de ska komma helt till sin rätt och utvecklas optimalt i förhållande till sin kapacitet och förmåga samt sitt intresse”⁵¹: Är det programfördjupningskurserna, kurser som samtliga elever slutför, som utgör själva spetsen? Eller är det de poänggivande högskolekurserna, kurser som i de flesta fall endast en liten minoritet av eleverna slutför, som utgör själva spetsen? Eller är det spetskurserna och de poänggivande kurserna i kombination som tillsammans utgör själva spetsen? Det förekommer att lärare i intervjuerna ger uttryck för sin tveksamhet när det gäller värdet av universitetskurser i spetsutbildningen:

Vi är skyldiga att erbjuda kurser och vi gör det med råge. Men det är en skrivbordsprodukt. Eleverna ska ha 2500 poäng plus universitetskurser. Våra spetskurser är krävande. Tiden räcker inte till för eleverna att också ta universitetskurs. Gymnasiekurserna blir lidande när eleverna går universitetskurs.

I exemplet **Engelska** omfattar, som tidigare sagts, spetskurserna 200 poäng medan programinriktningskurserna är mer än dubbelt så omfattande med 450 poäng. Programmets tyngdpunkt kan utifrån programstrukturen framstå som en spets i beteendevetenskap snarare än i engelska. Men om man istället utgår från att det är de poänggivande högskolekurserna som avgränsar själva spetsen så kommer spetsämnet att vara engelska eftersom högskolekurserna ges i engelska. Detta framgår emellertid inte i programstrukturen. Om det är de poänggivande högskolekurserna som tillsammans med de ämnesfördjupande kurserna som skapar programmets spets kan man fundera på vad som utgör spetsen i alla de spetsutbildningar där endast några få elever deltar och avslutar högskolekurserna?

Samtliga spetsutbildningar erbjuder sina elever en eller flera poänggivande högskolekurser. Hur spetsutbildningarna väljer att integrera högskolekurserna i spetsutbildningen, varierar stort. För de högskolekurser som kännetecknas av hög grad av inramning (*Franska, Engelska, Finansekonomi* och *Matematik*) söker lärarna i spetsutbildningen att i görligaste mån skapa utrymme för eleverna att läsa kurserna på dagtid. Många gånger fungerar också lärarna som handledare för eleverna. Elevernas utkast till högskoletexter handleds i en del fall exempelvis först inom ramen för spetsutbildningen innan de lämnas in som kursrapporter i de aktuella högskolekurserna. Det är få ordinarie universitetsstudenter som har tillgång till sådan uppbackning. I andra fall kännetecknas högskolekurserna av låg inramning där högskolekursen genomförs mer som ett parallellt spår i gymnasieutbildningen, ofta som en distanskurs eller kvällskurs (*Marinbiologi, Forskar NA, Samhällsvetenskap och Humaniora, Bioteknik och Moderna språk, profil litteratur och film*). I spetsprogrammet **Samhällsvetenskap och humaniora** får eleverna välja fritt vilka kurser de vill läsa inom samhällsvetenskaplig och humanistisk fakultet. Vilken slags fördjupning eller vilken bredd som görs möjlig för eleverna att utveckla och på vilket sätt högskolekurserna kopplas till programmet och spetsämnet som helhet blir otydligt. Spetsen

⁵¹ Utbildningsdepartementet, 2008, s 2.

framstår mot bakgrund av detta som mindre pregnant och det är i stort sett upp till eleverna själva vilken spets de lyckas skapa.

Flera lärare berättar hur man inom spetsprogrammet arbetar för att förbereda eleverna med vetenskapliga metoder för att utveckla elevernas vetenskapliga förhållningssätt. Man vill erbjuda en gymnasieutbildning med till formen högskolemässiga studieuppgifter. Sättet som spetsutbildningen förbereder eleverna för akademiska studier uppfattas av majoriteten av lärare och elever som ett uttryck för spets. Att förbereda för högskola och universitet är emellertid ett uppdrag som omfattar samtliga högskoleförberedande program och finns reglerat i gymnasieprogrammets examensmål:

Ge eleverna möjlighet att utveckla ett vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt.[...] Utbildningen ska utveckla elevernas vetenskapliga medvetenhet genom att de får formulera och utreda frågeställningar och pröva att tillämpa teorier och metoder som används inom samhällsvetenskapen. Eleverna ska ges möjlighet att diskutera lösningar på samhällsvetenskapliga problem och motivera ställningstaganden med väl grundade argument [...] Utbildningen ska utveckla elevernas förmåga att skriva, läsa, tolka och förstå olika typer av texter inom utbildningens olika kunskapsområden. Eleverna ska också ges möjlighet att uttrycka sig i varierande skriv- och talsituationer på framför allt svenska och engelska. (Utdrag ur Samhällsvetenskapsprogrammets examensmål)

Att utveckla akademiska förmågor och förhållningssätt i form av t ex kritiskt tänkande, att kunna värdera olika former av källor, förmåga att argumentera och uttrycka sig avancerat i olika skriv- och talsituationer gäller alltså för samtliga högskoleförberedande gymnasieprogram. I intervjuerna med lärare och skolledare framställs just föreberedelsen för högskola som något centralt för just spetsutbildningen och man lägger ner mycket arbete på t.ex. elevernas texter för att dessa ska svara mot akademins krav. I intervjuerna med lärarna blir högskoleförberedelsen ett kriterium för spets och spetsutbildningen som sådan, snarare än något som kännetecknar samtliga högskoleförberedande gymnasieprogram.

4.6 Främjar acceleration elevernas lärande inom spetsämnet?

Försöksverksamheten är utformad med krav på att eleverna ska erbjudas möjligheter att påbörja sina högskolestudier redan under sin gymnasieutbildning utifrån ett synsätt där acceleration ses som mest optimalt för elevers kunskapsutveckling.⁵² Detta tvingar fram ett högre studietempo, dels för att kvalificera elever för högre studier, dels för att bereda plats för högskolestudier under den sista terminen i årskurs tre. Risken finns att elever inte hinner med utbildningen under fem terminer och därför tvingas eller väljer att hoppa över högskolekurserna i sjätte terminen. Vad man då uppnår är att elever läser accelererat under fem terminer för att därefter läsa meritpoänggivande kurser inom ramen för utvidgad studiegång och inga, eller endast några enstaka högskolepoänggivande kurser. Det är alltså tveksamt om kravet på att elever ska påbörja sin universitetsutbildning redan under gymnasietiden får det förväntade resultatet. Risken är att eleverna ges en forcerad utbildning under fem terminer för att sedan göra lite under en termin. Och vad har man då vunnit?

⁵² Hattie, 2009.

I intervjuerna framkommer att många elever upplever att det höga tempot skapar stress som försvårar studierna. En del elever känner att de inte har den tid som krävs för att genomföra skolarbetet med hög kvalitet och de måste därför senare ta igen de kurser som inte hunnits med. För många elever leder detta till att det sista året inte ägnas åt högskolestudier utan blir ett år för återhämtning i dubbel bemärkelse. Detta får återverkningar för på vilket sätt spetsutbildningen verkligen blir spetsig för de elever som inte påbörjar högskolestudier eller som påbörjar men inte ser sig ha möjligheter att avsluta högskolekursen. För de allra flesta elever blir spetsen därför liktydig med de programfördjupande ämnena. I de fall där spetsämnena är samma som meritgivande kurser riskerar spetsutbildningen att bli mindre ”utmanande för att [eleverna] ska komma till sin rätt”⁵³ och mer som en hybrid av olika nationella gymnasieprogram.

I intervjuerna med lärosätesrepresentanterna framkommer att å ena sidan ses de gymnasiala spetsutbildningarna som värdefulla då de ger elever en gedigen gymnasial utbildning. Å andra sidan ställer sig de flesta lärosätesrepresentanter, som vi har intervjuat, tveksamma till en gymnasial utbildning som innebär acceleration om det samtidigt innebär att utbildningen blir alltför komprimerad och eleverna tvingas hasta igenom den på kort tid. Många lärosätesrepresentanter ställer sig frågande till värdet av att redan på gymnasienivå påbörja en universitetsutbildning om det ändå bara innebär att eleverna under sin högskoleutbildning tvingas göra studieuppehåll för att vänta in de andra studenterna i en utbildning som oftast inte är möjlig att läsa i annan ordning än den som föreskrivs i utbildningsplanen.

4.7 Gy 11 och spetsutbildningarnas möjligheter att utveckla talanger

Gymnasiereformen Gy 11 har ett tydligare fokus på ämneskunskaper i jämförelse med Lpf 94. Dessutom innebar den en tydlig uppdelning i högskoleförberedande respektive yrkesprogram, tidigare kallat studieförberedande och yrkesförberedande gymnasial utbildning. Detta har medfört att större uppmärksamhet riktas mot de teoretiska gymnasiernas förberedelse till högskolan. Detta är i linje med spetsutbildningstanken såsom den presenterades i gymnasieutredningen som låg till grund för reformen.⁵⁴ Vad denna högskoleförberedelse innebär finns också tydligt uttryckt i de teoretiska programmets examensmål. Förutom att programmen ska ge ämneskunskaper för högskolestudier ska utbildningen också ge eleverna möjlighet att utveckla ett vetenskapligt och kritiskt förhållningssätt.

Lärare och skolledare förklarar det låga söktrycket till spetsutbildningarna med att eleverna är strategiska i sitt gymnasieval och söker maximala meritpoäng. Spetsutbildningens utformning kan leda till svårigheter för elever att skaffa sig maximalt med meritpoäng om inte spetskurserna utformas på ett sådant sätt att de sammanfaller med kurser som ger meritpoäng. Lärare menar att de elever som har genomfört en spetsutbildning behöver få en kompensation för det i form av meritpoäng. Som det är nu läser spetsutbildningens elever in gymnasiekurserna på kortare tid för att kunna studera högskolekurser, men eleverna får ingen kompensation för

⁵³ Utbildningsdepartementet 2008, s 2.

⁵⁴ SOU 2008:27.

denna prestation i gymnasieskolan i form av meritpoäng. Skolornas incitament att bedriva spetsutbildning har därmed förändrats i och med GY 11.

Gy 11 innebär att förändringar har gjorts för *vilka* kurser som ger meritpoäng och *hur många* meritpoäng kurserna ger. När det gäller moderna språk så ges meritpoäng endast till och med steg 5 medan det för engelska ges meritpoäng för steg 7. Gy 11 har därför påverkat hur skolorna utformar sina spetsutbildningar och hur dessa placeras in i de nationella programmen. På spetsutbildningen i **Engelska** har man valt att placera utbildningen som ett samhällsvetenskapligt program med beteendevetenskaplig inriktning och spets i engelska. Spetsutbildningen i **Franska** har däremot gjorts till ett humanistiskt program. Genom försöksverksamheten med spetsutbildning och kraven på sammanhållen klass i kombination med GY 11 är det inte längre möjligt att erbjuda den tidigare stora grupp naturvetarelever som önskade kombinera sin naturvetenskapliga utbildning med gedigna språkkunskaper, plats i **Franska**, eller i några av de andra språkklasserna som skolan erbjöd. Utvärderingen visar att de spetsprogram som placeras in i humanistiskt program förlorar elever och för *Katedralskolan* i *Uppsala* innebär det att spetsutbildningen **Franska** inte längre kan erbjudas på grund av det låga söktrycket. Det betyder inte att det inte finns elever med intresse och motivation att läsa språk till högsta nivå. Men vart tar de vägen?

Utformning av försöksverksamheten skapar även problem för naturvetenskap och matematik. Lärarna i **Matematik** pekar på att försöksverksamheten med spetsutbildning försvårat möjligheterna att fånga upp elever med intresse och fallenhet för matematikämnet. Eftersom spets eleverna måste organiseras i klasser från år ett blir det viktigt att hitta ”rätt” elever från början. Tidigare var det enklare att fånga upp elever som en bit in i sin gymnasieutbildning upptäckte att matematikämnet var intressant och skolan kunde då slussa in dem i skolans matematiksektion:

Matematiksektionen var lite mer avdramatiserad. Nu har man hört talas om det här med spets. Och det är ett namn som väcker vissa tankar. Det har varit ett arbete att informera skolorna och eleverna vad det faktiskt är /.../ alla de 30 sökande vi får. Det är ju inte alla som blir spets. Vi tänker att man skapar en grund för att nå längre i ämnet. Vilka det sedan blir, ja det visar sig under resans gång. Men om man talar om spetsutbildning kan man få för sig att man redan från början ska vara en spets elev. Någonstans kan man ha förutsättningar. Men det är en utbildning. Det är inte en merit som man får från början för att man är spets elev. Det är ju ett arbete mot att de ska kunna bli spets elever. Man blir inte en fullfjädrad matematiker för att man har läst på Hvitfeldtska. Men man får lite mer med sig. Och erfarenheter.

Lärarna menar att många elever inte vill avgränsa sig till att enbart fördjupa sig i matematikämnet och avstår därför från spetsutbildningen. Lärarna i matematikspetsen pekar också på tendensen att benämningen spets skrämmer iväg elever som har tillräckliga förutsättningar för att klara utbildningen, men som inte själva ser sig som ”spets elever”. Detta gäller speciellt flickor på ett program där flickorna utgör endast 1/5 av elevantalet.

4.8 Spetsutbildning - en nationell, lokal eller individuell angelägenhet?

I avsnittet om samhällsekonomi, studiebegåvningar och specialutformade gymnasieutbildningsprogram (2.1) uppmärksammade vi två olika teoretiska resonemang kring stöd till studiebegåvade elevers lärande. Det ena teoretiska resonemanget är ekonomiskt motiverat. Regionalutveckling på hög nivå kräver att talanger tas tillvara och utvecklas optimalt. Det andra reso-

nemanget är motiverat utifrån mänskliga rättigheter. Personlig utveckling kräver stöd från samhället genom skolans försorg. Detta gäller för alla elever; inte bara för de som har svårt att nå målen för godkänt. Därför behövs det också särskilda insatser för elever som med lätthet når och som har potential att nå långt bortom uppställda mål också inom traditionella akademiska ämnen. Skolledares och lärares satsning på spetsutbildning kan förstås mot bakgrund av dessa resonemang.

I det empiriska materialet har vi hittat skolledare och lärare som framställer spetsutbildning som en *individuell angelägenhet*. Spetsutbildningens uppgift blir i detta perspektiv att lösa bristen på valalternativ och erbjuda utbildning som intresserade ungdomar vill söka. Spetsutbildning utgör därför ett svar på en efterfrågan från intresserade elever som söker efter fler utbildningsalternativ. Denna tolkning medför att om det är lågt söktryck till en spetsutbildning kan även ungdomar med lägre grundskolebetyg antas och utbildningen kan fortfarande anses ha ”spets”.

I materialet har vi också funnit skolledare och lärare som framställer spetsutbildningen som en *lokal angelägenhet*. Spetsutbildningen används som ett medel för att ytterligare stärka skolans position på utbildningsmarknaden och därmed också skolan som varumärke. Skolorna har förhoppningar att kunna behålla sin tätposition i det kommunala och regionala skollandskapet genom att satsa på spets. I denna tolkning formas utbildningen mer eller mindre utifrån lokala förutsättningar och efterfrågan på utbildning av ett visst slag. En sådan tolkning innebär också möjligheter att låta elever i en liten spetsklass samläsa ämnen med en traditionell gymnasieklass, vilket medför att skillnaden mellan nationella gymnasieprogram och spetsutbildningen blir mindre pregnant.

Utifrån de teoretiska resonemangen går det också att tala om ett tredje sätt att framställa spetsutbildning på, nämligen som en *nationell angelägenhet* att ”ta tillvara” och förädla humankapital i form av begåvade och särskilt talangfulla elever. Dessa elever behöver erbjudas mer utmanande undervisning som möjliggör en akademisk specialisering för att kunna utvecklas optimalt.

Utvärderingen visar att skolledare och lärare framställer spetsutbildningarna som en individuell och lokal angelägenhet. Vi har inte kunnat finna något exempel på sätt att framställa spetsutbildning som en *nationell angelägenhet*. Bland skolledarna och lärarna finns det alltså inte någon som beskriver spetsutbildningen utifrån en begåvningsrealiserande tolkning. De vänder sig snarare mot en sådan tolkning och menar att spetsutbildning inte bör ses som en ”elitutbildning” och menar att om eleverna är intresserade nog så utvecklas även fallenheten. Intresset gör att även elever med lägre betyg från grundskolans högre årskurser kan prestera bra, eller till och med mycket bra inom ramen för spetsutbildningen.

4.9 Vad kostar det att driva spetsutbildning?

Utredaren förordade ett stimulansbidrag, men regeringen valde att finansiera spetsutbildningen genom ordinarie ”skolpeng”, som bekant varierar beroende på vilken utbildning som väljs. De materiella förutsättningarna för försöksverksamheten är således att det inte har utgått några särskilda medel för finansieringen av spetsutbildningssatsningarna. Förordningen förestavade att spetsutbildningsklasserna inte fick överstiga 30 elever. En del skolor har haft 30 elever per

spetsutbildningsklass som riktmärke. Andra skolor har valt att ha 20-25 elever som riktmärke. De har lyckats olika väl med att uppfylla dessa mått. Det innebär att de pekuniära förutsättningarna för att driva spetsutbildningarna har varierat mellan och inom program av samma respektive olika slag. I intervjuerna med skolledarna framgick det att man på en del av skolorna valt att låta spetsutbildningarna få tilldelning i enlighet med riktmärket trots att antalet elever successivt minskat på grund av avhopp. Detta har lett till att lärarna på spetsutbildningsprogrammen fått lite större utrymme för arbete med planering, samordning och genomförande av undervisning än lärarna på motsvarande program. I de fall där diskrepansen har blivit märkbar har detta skapat osäkerhet inför varje budgetprocess.

Några av spetsutbildningsprogrammen har ”sponsrats” utifrån. *Forskar NA* fick i uppbyggnadsskedet (de tre första åren) fondmedel för anställning av en programkoordinator och för marknadsföringsinsatser (exv. bioreklam). *Karlstads universitet* har också finansierat utveckling av programspecifika högskolekurser med fondmedel.

I *Bioteknik* sker ett samarbete mellan programmet och SLU där eleverna inom ramen för sitt gymnasiearbete går i *Forskar skola* hos doktorander, som i sin tur deltar i doktorandkursen ”Projektledning och ledarskap i forskning”. Utvecklingskostnaden för doktorandkursen har beräknats till 375 000 kr. För drivandet av kursen krävs ytterligare 172 000 kr. SLU har också en indirekt kostnad för gymnasieelevernas användning av SLU:s laboratorieresurser. Kursen ingår i doktorandernas forskarutbildning och förutsätter en årlig antagning till forskarutbildningen på 5-6 doktorander. Lärosätesrepresentanten för SLU menar att det är svårt att rekrytera så många doktorander. Första gången kursen gavs var det två projekt som drevs av yngre forskare för att det då saknades handledare. Doktorandkursen behöver därför vara lite större för att täcka behovet. Doktoranderna behöver också kunna utbyta erfarenheter om hur det fungerar annars faller en del av motivationen för samarbetet. Det finns ett glapp mellan att underteckna en principöverenskommelse och att verkligen satsa på samarbetet:

SLU har inte skrivit på något kontrakt. Och det kan man fundera på. Kontrakt är ett förslag för att stabilisera samarbetet.

Ett fortsatt samarbete mellan SLU och spetsutbildningen kommer att kräva en mer formaliserad överenskommelse mellan de olika parterna.

Planering och samordning inom och mellan program, högskola och företag är resurskrävande och ger mindre ork över till andra saker som att t.ex. arbeta vidare med utvecklingen av spetsutbildningen”. En lärare beskriver situationen på följande sätt:

”Jag klarar inte av att ’jobba heltid’. Det finns inte en chans, så jag bjussar på det. Jag säger det nu, så att det finns på bandet. Det är helt idiotiskt. När man har jobbat så mycket på andra ställen att man inte ska klara av att jobba som heltidslärare. Men då tycker jag faktisk, ’Är det här någonting?’, jag tycker det är jättebra med spetsen. Det ger en fantastisk stimulans och tid för dem som inte hittat sin plats i grundskolan. De får en plats i dom här. Vi har så många exempel på elever som har en negativ bild av skolan och här får de blomma ut. Vi har ju något för alla. Hela bredden. Det tycker jag man ska se som en otroligt positiv sak som inte kan räknas i pengar. Det kostar lite mer med de här små utbildningarna. Men låt det få göra det. Det där lilla [...]. Mindre klasser. Mer lärartid per elev säger jag då. Man klarar inte av att ha alla dessa kontakter utåt för alla [...] klasser. Vi är precis på gränsen av vad vi klarar av, orkar med de tre klasserna vi har här” (intervju lärare).

Lärarna på **Hållbar utveckling** betonar vikten av kontinuitet i arbetslaget, vilket dock är något som de till viss del har saknat. De hänvisar till ganska stor rotation av personal i arbetslaget. Skolan upplevs ha fått minskade anslag och den beteendevetenskapliga inriktningen på det samhällsvetenskapliga programmet har visat sig vara populärare, vilket fått till följd att skolledning har flyttat över resurser dit. Spetsutbildningen har en arbetsform som kräver utvecklad samverkan och ges inte resurser till det så blir det svårt, menar en av lärarna. Lärarna har ”lobbat” för mera resurser, men ”kommunen har inte velat skjuta till sådana”. ”Kommunen” är glada för spetsutbildningens framgångar, men sägs inte vilja skjuta till mera medel för vidareutvecklingen av programmet. Införandet av Gyll, som bedöms som ”mera uppstyrt” och därför begränsande, har, som lärarna ser det, tagit kraft från utvecklingen av spetsutbildningen. De tycker att arbetsbelastningen har varit mycket hög den senaste tiden.

Att skapa ett nytt program är en sak, att upprätthålla och vidareutveckla är en annan fråga. Då räcker inte vision och vilja. Då måste resurser och en genomförbar plan till.

5. SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Vi noterade inledningsvis att den utveckling som hör ihop med övergången från industri- till ”tjänstesamhället” och ekonomins fortsatta utveckling på ett annat sätt än tidigare satt frågan om avancerad kompetensutveckling på den politiska dagordningen. Detta i kombination med övertygelsen om alla barns och ungas rätt till bästa tänkbara utbildning har lett till ökade insatser för att utveckla skol- och utbildningsmässigt stöd till de mest högpresterande elevernas lärande i skolan.

Vi i Sverige har sedan länge ansett det självklart att elever som visat stort intresse för och förmåga att utveckla musikaliska och idrottsliga färdigheter ska få det stöd de behöver för det. I samband med detta har kultur- och idrottsinstitutioner i samarbete med skolan utvecklat särskilda riksrekryterande elitutbildningar för dessa ungdomar.

Inom det akademiska området har vi tidigare använt oss av metoder som uppflyttning, individualiserad och nivågrupperad undervisning för att främja utveckling av kompetens i teoretiska skolämnen. Detta är metoder som visat sig fungera olika bra. Sedan det konstaterats att svenska elever år efter år har halkat efter i internationella kunskapsmätningar har regeringen initierat försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i teoretiska ämnen.

I utvärderingsrapporten har vi refererat de resultat som tidigare utvärderingar har lett fram till. Vi har presenterat utgångspunkterna för denna utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning inom de elva utbildningsprogram som startade hösten 2011. Syftet med utvärderingen har beskrivits vara att värdera verksamheten utifrån de involverade parternas perspektiv, kritiskt granska villkoren för verksamheten och problematisera de grundantaganden som försöksverksamheten bygger på. I kapitel 3 presenterade vi skolledarnas, lärarnas, elevernas och lärosätesföreträdarnas värderingar av utbildningsprogrammen. I detta kapitel utvärderade vi också villkoren för verksamheten. I kapitel 4 prövade vi mot bakgrund av det som framkommit i kapitel 3 också några av de grundantaganden som ligger till grund för försöksverksamheten.

I korthet tyder vår utvärdering, liksom tidigare utvärderingar, på att de inblandade skolledarna, lärarna, eleverna och lärosätesrepresentanterna i allmänhet är nöjda med verksamheten. De uppskattar möjligheten att få bedriva, medverka och delta i de gymnasiala spetsutbildningarna. Utbildningarna svarar i stor utsträckning upp mot deras förväntningar på bra utbildning inom de aktuella områdena. Arbetet med spetsutbildningen uppfattas ha fungerat som en motor i den lokala utvecklingen av skolan som utbildningsinstitution. Skolledare och lärare menar att försöksverksamheten har gett incitament för fortsatt utveckling av samarbetet med högre utbildning. Den pedagogiska och ämnesdidaktiska utvecklingen rörande ämnesinnehåll och arbetsätt som har gjorts inom spetsutbildningarna uppfattas ha spillt över på andra program.

Den här aktuella delutvärderingen visar dock, liksom tidigare delutvärderingar, att spetsutbildningarna med ett undantag (Marinbiologi) har haft stora svårigheter att dra till sig annat än enstaka elever utanför deras ordinarie upptagningsområde. När det gäller detta undantag så hade föregångaren till denna utbildning redan tidigare en fungerande riksrekrytering, som säkert hör ihop med de specifika geografiska och tekniska förutsättningar som finns för utbildning i marinbiologi i Lysekil.

Utvärderingen har visat att det är svårt att driva spetsutbildning som en nationell angelägenhet om det inte finns ett tillräckligt stöd hos allmänheten. Det ter sig rimligt att lokalisera en riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i marinbiologi till Lysekil. Men vilka andra utbildningsområden är nationella angelägenheter och var ska då utbildningarna i dessa områden placeras? Är våra universitet ens riksrekryterande?

Delutvärderingen visar, liksom tidigare delutvärderingar, att antalet förstahandssökande till flertalet av utbildningarna har varit lågt eller mycket lågt. De har inte fyllt mer än drygt hälften av de tillgängliga platserna. Avhoppsfrekvensen har också varit högre än för motsvarande nationella program. Skolledarna och lärarna tror sig bara ha nått fram till en liten andel av alla de elever som de antar skulle vara lämpade att ingå i spetsutbildningen. Den slutsats som kan dras av detta är att skolorna inte har lyckats nå ut med marknadsföringen av programmen. Majoriteten av eleverna i deras målgrupp har inte känt sig tilltalade eller inte funnit den erbjudna utbildningen tillräckligt attraktiv eller inte haft tillräckligt stöd eller resurser nog för att välja den.

Arbetet med rekryteringen har inte underlättats av de förändringar som hänger ihop med gymnasiereformen Gyll. I en situation där antagningen till efterfrågade högskoleutbildningar till stor del görs på basis av betyg och meritpoäng kan det vara riskfyllt att välja en utbildning som inte är beprövad. Försöksverksamheten med spetsutbildningar i moderna språk är ett särskilt intressant exempel på vad specialisering och nedskrivning av meritvärdespoäng kan göra för förutsättningarna för undervisning på hög nivå. I en tid som präglas av fortgående internationalisering kan vi inte annat än beklaga att det bara är avancerade kunskaper i engelska som har prioriterats bland de stora moderna europeiska språken i svensk gymnasieskola.

Samarbetet mellan spetsutbildningarna och högskolan har underlättats av att de medverkande gymnasieskolorna redan sedan tidigare har lyckats knyta forskarutbildade gymnasielärare till sig, som sedan tidigare har haft kontakter med institutioner inom högskolan. Detta samarbete har också underlättats av att det har funnits personer inom högskolan som har varit intresserade och villiga att ge klartecken till sådant samarbete. Samarbetets förankring på gymnasieskolorna

är avhängit av de forskarutbildade lärarna och deras kontakter. Men om samarbetet bara bygger på personliga kontakter är det bräckligt.

En av intentionerna med försöksverksamheten är att den ska ”erbjuda en utbildning som är specialutformad för att på bästa sätt ta tillvara en elevs särskilda förmågor”.⁵⁵ Detta ska göras i form av dels ”gymnasiekurser med särskild fördjupning och breddning” och dels ”görs möjligt för en elev att läsa kurser vid universitet och högskola”.⁵⁶ Den del av samarbetet som bedöms ha fungerat bäst är högskoleanknytningen av gymnasieundervisningen. Det som avses är både arbetet med breddning och fördjupning i spetsämnen och arbetet med att höja nivån på elevernas generella studiefärdigheter och göra dem väl förberedda för högskolestudier.

Det som på de flesta spetsutbildningarna inte har fungerat är de högskolepoänggivande studierna. På flera av spetsutbildningarna är det få elever som har påbörjat och ännu färre som har fullföljt påbörjade kurser. Detta har inte bara att göra med att de aktuella spetsutbildningarna inte har lyckats locka till sig tillräckligt många av de mest talangfulla eleverna. Det hänger också samman med att eleverna för att läsa högskolekurser dessutom måste genomföra sina gymnasiestudier på betydligt kortare tid än deras kamrater på motsvarande nationella gymnasieprogram. Denna acceleration påverkar elevernas möjligheter att prestera på toppen av sin förmåga. Detta i kombination med överlappande scheman, kvällsundervisning och låg grad av integration mellan gymnasie- och högskolestudierna kan ses som ytterligare faktorer som ligger bakom att så få elever faktiskt påbörjar och genomför studier i högskolan parallellt med gymnasiestudierna. På de spetsutbildningar där fler av eleverna genomför högskolepoänggivande kurser har man lyckats bättre med samordningen av studierna mellan de två olika utbildningssystemen och där lärarna ofta fungerar som handledare för eleverna i deras högskolestudier.

5.1 Gymnasieskolan som drivhus

Skolverkets försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning har gett näring till en rad intressanta utbildningsprogram, delvis nya former av samarbete mellan gymnasie- och högskolan kring högskoleanknuten gymnasieutbildning och även gett upphov till en rad intressanta frågor kring gymnasie- och högskolemässig utbildning.

Eleverna som går på landets spetsutbildningar är studiemotiverade och har en orientering mot samhällsvetenskap, naturvetenskap och humaniora. De söker inte bara gedigna ämneskunskaper utan också en miljö där de kan bli erkända och sedda för den arbetsinsats de lägger ner på sina utbildningar i form av tid och engagemang. Lärarna möter eleverna med höga förväntningar som stimulerar eleverna att ytterligare anstränga sig och prestera. Lärarna sporrar i sin tur av eleverna. Det får anstränga sig lite mer; vara lite mer pålästa och uppdaterade än vad som brukar krävas. Klasserna är små och samtliga elever kan komma till tals och bli sedda. Detta skapar en gynnsam miljö och i denna miljö utvecklas eleverna. Här ligger också ett vä-

⁵⁵ Utbildningsdepartementet, 2008, s. 2.

⁵⁶ Ibid.

sentligt värde i försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar. Svårigheter med att rekrytera ”de mest talangfulla” leder till att det inte alla gånger är denna grupp som intar spetsutbildningarna utan i många fall blir det en satsning på de elever som saknar toppbetyg. Dessa elever är kanske inte de bästa, men blir i de flesta fall mycket bättre i den lärandemiljö som spetsutbildningen skapar. Varför ska då inte alla Sveriges gymnasieelever få del av detta?

I intervjun med lärosätesrepresentanterna har även de gymnasiala spetsutbildningarnas framtid berörts:

Några får bra utbildning. Andra får det inte. Hur påverkar det de andra? Vet inte. Ska inte kalla det rättvisa. Tro att spets ska leda till att Sverige blir mer framstående i bioteknik. Det är tveksamt. Men efter att ha varit runt och sett eleverna och hur de reagerar kanske det ändå kan betyda något för studenternas vägval (intervju lärosätesrepresentant).

Den här citerade lärosätesrepresentanten verkar, liksom den absolut övervägande majoriteten av de intervjuade, vara inne på att en allmän höjning av utbildningsnivån och utbildningsresultatet från de studieförberedande gymnasieutbildningarna verkar vara en betydligt säkrare och kanske också betydligt mera framgångsrik ”framtidsväg” än den med en privilegierad utbildning för några få gynnade.

För att samarbetet mellan gymnasieskolan och högskolan ska fortsätta att utvecklas krävs det mer än eldsjälar och god vilja. Ett så långsiktigt och så omfattande utvecklingsarbete kräver även sådant som en väl underbyggd gemensam vision, en känsla av akut nödvändighet för förändring, en kapacitet för förändring och en genomförbar handlingsplan. Det är sådant som i allmänhet behövs inom andra verksamheter, varför då inte inom skol- och utbildningsverige?

REFERENSER

Alkin, Marvin C. (red.), *Evaluation roots: a wider perspective of theorists' views and influences*, 2nd ed., SAGE Publications, Los Angeles, 2013.

Alvesson, M. (2004). *Knowledge work and knowledge-intensive firms*. Oxford: Oxford University Press.

Botkyrka kommun.(2013). Tumba gymnasium. Tillgänglig via:
<http://www.botkyrka.se/barnochutbildning/Gymnasieskola16-18ar/gymnasieskoloribotkyrka/Tumbagymnasium/Sidor/default.aspx?showback=true> 2013-08-12.

Boud, D. & Garrick, J. (red.) (1999). *Understanding learning at work*. London: Routledge.

Campbell, R. J. Muijs, R. D. Neelands, J. G. A. Robinson, W., Eyre, D. and Hewston, R. (2007). The social origins of students identified as gifted and talented in England: A geodemographic analysis. *Oxford Review of Education*, 33 (1), 103–120

Florida, R.L. (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.

Förordning. (2008: 793). Förordning om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar.

Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic evaluation*. London: SAGE.

Proposition 2008/09: 19. Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan

- Ramsden, P. (2003). *Learning to teach in higher education*. (2. ed.) London: RoutledgeFalmer.
- Sandberg, B. & Faugert, S. (2007). *Perspektiv på utvärdering*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2010: 800. Skollagen. Tillgänglig 2013-03-04 via:
<http://rkrattsdb.gov.se/SFSdoc/10/100800.PDF> .
- Skolverket (2012). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2011/12* (Dnr 60-2008:3014). Tillgänglig 2013-02-26 via:
http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2882 .
- Skolverket. (2009). Information om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (PM Utbildningsavdelningen). Tillgängligt via:
http://www.skolverket.se/polopoly_fs/1.195835!/Menu/article/attachment/Informationsmaterial.pdf 2013-08-13.
- Skolverket. (2010). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (Dnr 60-2008:3014). Tillgänglig 2013-02-26 via: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2658 .
- Skolverket. (2011). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2010/2011* (Dnr 60-2008:3014). Tillgänglig 2013-02-26 via:
http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2658 .
- Skolverket. (2013). *Förfrågan om ett utvärderingsuppdrag* (Dnr 60-208:3014).
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen: En reformerad gymnasieskola*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Svensson, L., Brulin, G., Jansson & Sjöberg, K. (red.) (2009). *Lärande utvärdering genom följeforskning*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Utbildningsdepartementet. (2007). *Gymnasieutredningen* (U 2007:1). Stockholm: Författaren.
- Utbildningsdepartementet. (2008). *Förordning (2008: 793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (SFS nr: 2008: 793). Tillgänglig 2013-02-26 via:
http://62.95.69.15/cgi-bin/thw?%24{HTML}=sfst_lst&%24{OOHTML}=sfst_dok&%24{SNHTML}=sfst_err&%24{BASE}=SFST&%24{TRIPSHOW}=format%3DTHW&BET=2008%3A793%24 .
- Utbildningsdepartementet. (2008). *Inrättande av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (Promemoria 2008-05-26). Stockholm: Regeringskansliet.
- Weiss, C.H. (1998). *Evaluation: methods for studying programs and policies*. (2., [rev.] ed.) Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.
- Ziegler, A., Stoeger, H., Harder, B. & Balestrini, D. P. (2013). Gifted education in German-speaking Europe. *Journal for the education of the gifted*, 36 (3), 384-411.

BILAGOR

1. Elevenkät

LUNDS UNIVERSITET
Samhällsvetenskapliga fakulteten

Skolverket

Enkät till dig som går ut en spetsutbildning våren 2013

År 2008 beslutade regeringen att starta försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning (Förordning 2008:793). Det beslutades också att försöksverksamheten ska följas upp varje år och utvärderas med avseende på omfattning och genomförande.

Du får denna enkät för att du är en av dem som valt en utbildning som ingår i försöksverksamheten. I frågeformuläret kommer du att finna sjutton frågor som behandlar bland annat dina åsikter om och erfarenheter av den gymnasiala spetsutbildningen.

Enkäten beräknas ta ca 20 minuter att besvara. I de flesta fall besvarar du frågorna med ett kryss i en ruta. Ibland vill vi att du svarar med egna ord och i de fallen finns plats att skriva på. Svaren kommer att bearbetas konfidentiellt och mestadels att redovisas som siffror i tabeller. Vad någon enskild elev har svarat kommer inte gå att förknippa med honom/henne som person.

Vi hoppas att du vill delta i undersökningen genom att besvara frågorna och lämna tillbaka frågeformuläret efter att du har fyllt i det. Du hjälper oss bäst genom att svara genomtänkt och ärligt på frågorna!

Med vänliga hälsningar

Glen Helmstad
fil dr, forskare
Lunds universitet
046-222 87 19

Marie Jedemark
fil dr, forskare
Lunds universitet

Johan Linder
Projektledare
Skolverket
08-5273 3308

Om du kryssat en ruta eller skrivit ett svar vid en pil (→), gå vidare eller hoppa vidare såsom anges!

1. Är du....?

- man (1)
- kvinna (2)

2. Har du erbjudits att gå kurser i spetsämnet på högskole-/universitetsnivå, d v s kurser som kan ge högskolepoäng, under gymnasietiden?

- ja (1) → gå till nästa fråga (3a)
- nej (2) → hoppa till fråga (4)

3a. Vilka kurser på högskole-/universitetsnivå, d v s kurser som kan ge högskolepoäng, kommer du att ha tagit under gymnasietiden fram tills du slutar gymnasiet i vår?

.....
.....

3b. Hur många högskolepoäng motsvaras dessa kurser av? hp

4. Vad av nedanstående stämmer bäst in på dig? Med "resultat" menas hur du bedömts i gymnasiekurserna på prov, redovisningar, inlämningar, laborationer etc. Kryssa bara i en ruta!

- Under gymnasiet har mina resultat i spetsämnet/ämnena legat kvar på ungefär samma nivå (1)
- Under gymnasiet har jag förbättrat mig vad beträffar resultat i spetsämnet/ämnena (2)
- Under gymnasiet har jag försämrat mig vad beträffar resultat i spetsämnet/ämnena (3)
- Annat svar/kommentar: (4)

5. Vad stämmer bäst in på dig? Kryssa bara i en ruta!

- Under gymnasiet har mina betyg i spetsämnet/ämnena legat kvar på ungefär samma nivå (1)
- Under gymnasiet har jag höjt mina betyg i spetsämnet/ämnena (2)
- Under gymnasiet har jag sänkt mina betyg i spetsämnet/ämnena (3)
- Annat svar/kommentar: (4)

6. Funderar du på att studera vidare på högskola/universitet efter gymnasiet?

- Ja (1) → gå till nästa fråga (7)
- Nej (2) → hoppa till fråga 9
- Vet ej (3) → hoppa till fråga 9

7. Inom vilket ämnesområde funderar du att studera på universitet/högskola?

- Inom mitt spetsområde (1)
- Inom annat område, nämligen: (2)
- Vet ej (3)

8. Har du/kommer du att söka till högskolan eller universitetet redan till hösten (ht - 13)?

- Ja (1) → hoppa till fråga 10
- Nej (2) → gå till nästa fråga (9)
- Vet ej (3) → gå till nästa fråga (9)

9. Beskriv kort vad du har för framtidsplaner! Berätta framför allt något om och hur du vill kunna studera och/eller arbeta inom ditt spetsämnesområde.

.....
.....
.....

10. Hur har studietakten i spetsämnet/ämnena varit för dig under gymnasiet?

- För långsam – jag kunde ha utvecklats snabbare i spetsämnet/ämnena (1)
- Lagom – mina kunskaper och färdigheter har växt ungefär i takt med undervisningen (2)
- För snabb – jag har haft svårt att hänga med i undervisningen (3)

11. Hur har svårighetsgraden varit i spetsämnet/ämnena?

- Studierna har varit för svåra för mig (1)
- Studierna har varit lagom svåra för mig (2)
- Studierna har varit för lätta för mig (3)

12. Hur stor talang har du för spetsämnet/ämnena, skulle du vilja säga?

- Min talang för ämnet/ämnena är inte större än genomsnittlig (1)
- Jag har en ganska stor talang för ämnet/ämnena (2)
- Jag har en mycket stor talang för ämnet/ämnena (3)

13. I vilken grad tycker du att du har fått använda och visa din talang i dina studier i spetsämnet/ämnena?

- I mycket hög grad (1)
- I ganska hög grad (2)
- I ganska liten grad (3)
- I mycket liten grad eller inte alls (4)

14. Beskriv några positiva erfarenheter du har av dina studier i spetsämnet/ämnena!

.....

.....

.....

15. Beskriv några negativa erfarenheter du har av dina studier i spetsämnet/ämnena!

.....

.....

.....

16. Finns det något annat du vill ha sagt i anslutning till ämnet för enkäten så går det bra att göra det på nedanstående rader:

.....

.....

.....

.....

(Nu är det bara en fråga kvar... Vänd blad så hittar du den.)

17. Hur väl stämmer dessa påståenden för dig? Sätt ett kryss för varje påstående!

	Stäm- mer helt	Stäm- mer ganska bra	Stäm- mer ganska dåligt	Stäm- mer inte alls	Ingen åsikt
Under gymnasiet har jag kunnat gå framåt i spetsämnet (el. spetsämnena) så mycket som jag hade hoppats kunna göra (17.1)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har <u>inte</u> fått tillräcklig möjlighet att fördjupa mig i spetsämnet (17.2)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har utmanats att använda hela min intellektuella förmåga i mina studier i spetsämnet (17.3)	☐	☐	☐	☐	☐
Lärarna i spetsämnet bör ställa högre krav på oss elever (17.4)	☐	☐	☐	☐	☐
Skolan och lärarna har verkligen velat att spetsutbildningen skall ge något som inte andra program ger (17.5)	☐	☐	☐	☐	☐
Kurserna i spetsämnet har följt på varandra på ett bra, logiskt sätt (17.6)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har inte alls fått chans att visa vad jag går för i spetsämnet (17.7)	☐	☐	☐	☐	☐
Mitt intresse för spetsämnet har minskat under gymnasiet (17.8)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har känt stor press att prestera väl i spetsämnet (17.9)	☐	☐	☐	☐	☐
Det organisatoriska och praktiska kring spetsutbildningen fungerar bra (17.10)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag har stor lust att fortsätta studera inom spetsämnet (17.11)	☐	☐	☐	☐	☐
Det är viktigt för mig att få bra betyg i spetsämnet (17.12)	☐	☐	☐	☐	☐
Undervisningen i spetsämnet har varit stimulerande (17.13)	☐	☐	☐	☐	☐
Min klass håller troligen inte högre nivå i spetsämnet än andra 3:or som läser ämnet (17.14)	☐	☐	☐	☐	☐

Jag upplever stor betygskonkurrens på spetsutbildningen (17.15)	☐	☐	☐	☐	☐
Lärarna i spetsämnet har anpassat sin undervisning till klassen på ett bra sätt (17.16)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tror inte mina studier i spetsämnet kommer att ha betydelse för mitt framtida yrkesliv (17.17)	☐	☐	☐	☐	☐
Mina lärare i spetsämnet är kunniga i sina områden (17.18)	☐	☐	☐	☐	☐
Jag rekommenderar gärna en kompis att söka till denna spetsutbildning (17.19)	☐	☐	☐	☐	☐

Tack för din värdefulla medverkan!

2. Intervjuguide för intervjuer med skolledare och lärare

Datum:

Skola:

Spetsinriktning:

Namn och titel/funktion på spetsutbildningen/skolan informanterna har:

Bakgrundsfrågor

- Skolan som sådan

När startades den? Hur många elever har ni? Vilka program erbjuder skolan? Hur många elever går på skolan?

- Skolans elever

Hur ser antagningspoängen ut för era utbildningar? Hur ser elevernas betyg ut på skolan?

Hur ser fördelningen mellan elever boende på orten, inpendling och inflyttning ut?

Hur många elever har svensk respektive utländsk bakgrund?

- Varför valde ert gymnasium att delta i försöksprojektet med spetsutbildningar på gymnasienivå?

Allmänna frågor om den pågående spetsutbildningen

- Hur många elever sökte till spetsutbildningen
hösten 2012?
hösten 2011?
hösten 2010?

- Hur många elever påbörjade utbildningen?
antagna 2012 (årskurs 1)
antagna 2011 (årskurs 2)
antagna 2010 (årskurs 3)

- Hur många elever läser för närvarande de olika årskurserna på er spetsutbildning?
antagna 2012 (årskurs 1)
antagna 2011 (årskurs 2)
antagna 2010 (årskurs 3)

- Hur är könsfördelningen i de olika årskurserna?
årskurs 1
årskurs 2
årskurs 3

- Hur många elever har flyttat eller börjat veckopendla till respektive pendlar till studieorten för att läsa spetsutbildningen?

Inför eller under årskurs 1
Inför eller under årskurs 2
Inför eller under årskurs 3

- Hur många elever dagpendlar till studieorten för att läsa spetsutbildningen?
årskurs 1
årskurs 2
årskurs 3
- Har någon elev avbrutit sina studier under läsåret 2011/12?
årskurs 1
årskurs 2
årskurs 3

Organisation och personal

- Hur har man velat profilera utbildningen?
- Hur har undervisningen i spetsen lagts upp? Hur fristående från andra program har den varit?
- Vilken personal arbetar med spetsutbildningen?
- Specialrekryterat någon personal?
- Hur stora (extra resurser) har satsat på spetsutbildningen - lärare, material, litteratur, studiebesök, studieresor m.m.?
- Hur har ni arbetat för att sprida information om spetsutbildningen?

Urvals- och antagningsfrågor

- Vilka urvalskriterier användes för intag på er spetsutbildning?
Betyg? Antagningsprov? Intervju? Personligt brev? Övrigt?
Vem utformar och bedömer antagningsprovet?
Vilka personer närvarar vid intervjun?
Hur bedöms det personliga brevet?
Hur vägs de olika antagningskriterierna samman?

Har urvalsförfarandet kunnat tillämpas på det sätt som planerades?

- Har urvalsförfarandet varit det rätta med avseende på utbildningens mål och innehåll?
Hur väl svarar urvalskriterierna gentemot elevernas prestationer? Hjälper de till att förutsäga hur väl eleverna kommer att klara studierna?
Har urvalskriterierna hjälpt er att få de studenter ni vänder er till på er utbildning?

Utbildningens kvalitet

- Hur har spetsen valts ut och motiverats?
- Hur definieras 'spets' i er utbildningen?
- Nivå?
- Fördjupning?

- Resurser – lärartimmar?
- Datorer? Övriga tekniska hjälpmedel annat material (exempel vad)?
- Ekonomiska resurser?
- Utbildningens tempo?
- Undervisningsformer och arbetssätt?
- Internationella anknytningar?
- Metoder att skapa stimulerande lärmiljöer?
- Bredd och variation i sätt som elever redovisar kunskaper och färdigheter – anpassning till spetsen?
- Bredd och variation i sätt att bedöma elevers kunskaper och förmågor?
- Lärares kompetens – fortbildningsbehov?
- Vilken betydelse har samarbete med universitet och högskola haft för kvaliteten i spetsutbildningen?
 - Förändringar i synsätt under de år som försöksverksamheten pågått?
 - Hur skiljer sig er spetsutbildning från era andra gymnasieutbildningar? (Speciellt från profilutbildningar).
 - Vilka erfarenheter har lärare av att undervisa på en spetsutbildning? Vad innebär det att elever får fördjupa sig i sitt intresseområde under gymnasietiden?
 - Elevers motivation
 - Ordning i klassrummet
 - Elevers resultat
 - Arbetsbörda

Prestationer och kunskapsutveckling

- Hur bedömer ni att elevernas kunskaper och resultat inom spetsområdet har utvecklats:
 - jämfört med när eleverna påbörjade spetsutbildningen?
 - jämfört med elevernas utveckling under det första året på spetsutbildningen?
 - i jämförelse med andra elever på program liknande spetsutbildningen?
- Vad tror ni det har betytt för eleverna att få koncentrera sig på sitt intresseområde under gymnasietiden?
- I vilken mån har det varit möjligt att låta eleverna specialisera sig inom spetsämnet?
 - Vad har eleverna efterfrågat härvidlag?
 - Vilken betydelse tror ni att elevens intresse för ämnet haft i förhållande till elevens talang/fallenhet för ämnet när det gäller hur deras kunskaper utvecklats?

Samverkan med universitet och högskola

- Med vilka universitet/högskolor samverkar ni? Eller planerar att samverka med?
 - Hur har ni valt ut era samarbetspartners? Hur fungerar samarbetet?
- I vilken utsträckning har eleverna erbjudits och tagit del av möjligheten att läsa högskolekurser?
 - Har lärosätet erbjudit 'rätt' kurser?
 - Hur väl anpassade för spets eleverna har högskolekurserna varit utifrån:
 - elevernas generella kunskapsnivå och förmåga att tillgodogöra sig undervisning som
 - bygger på föreläsningar och självstudier?
 - kursernas svårighetsgrad och studietakten de krävt?

- Erbjuder universiteten och högskolorna något annat än kurser? Exempelvis seminarier, laborationer eller konferenser?
- Hur har eleverna tillgodogjort sig kurserna, dels kunskapsmässigt, dels i högskolepoäng?
 - Ligger kurserna rätt tidsmässigt jämfört med gymnasiets undervisning?
- Tror ni att eleverna kommer att fortsätta till universitet eller högskolan inom spetsutbildningens område eller var tror ni att de tar vägen? Påverkar spetsutbildningen elevernas attityd till högre studier?

Attityder och framtidsplaner

- Vad tror ni att eleverna som nu slutar trean kommer att göra i höst? Tror ni att de kommer att studera vidare Inom spetsämnet? Annan utbildning, i så fall vad?
- Hur påverkar spetsutbildningens elevernas framtida yrkesval? Högskolekurser under gymnasietiden?
- Tror ni att det nätverk/de kontakter du fått genom högskolekurserna påverkar deras framtida studieval?
- Vilka effekter har utbildningen haft på skolan i övrigt?
 - Spridningseffekter?
 - Rykte?
- Vad skulle ni vilja förändra?

3. Intervjuguide för intervjuer med elever

Datum:

Skola:

Spetsinriktning:

Namn:

Bor på, flyttat till eller pendlar till studieorten:

Bakgrundsfrågor

- Hur kommer det sig att du valde att börja på spetsutbildningen?
Vilka argument hade du för och emot att börja på en spetsutbildning?
- Uppmuntrade någon dig att läsa på spetsutbildningen? Medverkade/påverkade din studievägle-
dare på grundskolan ditt val att läsa på spetsutbildningen? Vilka attityder mötte du från dina lä-
rare, föräldrar och kompisar?
- Hur fick du information om spetsutbildningen?
- Vilken utbildning har dina föräldrar? Vilken utbildning har dina syskon?

Urvals- och antagningsfrågor

- Vilka urvalskriterier förutom betyg användes för intag på din spetsutbildning?
- Hur upplevde du antagningsprovet?
Stämmer provet bra – mindre bra överens med kraven som ställs på utbildningen?
- Hur upplevde du den personliga intervjun?
Vilka närvarade på intervjun? Vilka frågor ställdes under intervjun?
- Hur upplevde du det att författa det personliga brevet?
- Andra urvalskriterier?
- Fick du feedback på de olika urvalskriterierna?
 - Hur viktades de olika urvalskriterierna vid antagningen?
 - Fick du någon hjälp att förbereda dig? Av vem?

Syn på spetsutbildningen

- Vad betyder det för dig att du har fått möjlighet att koncentrera dig på ditt intresseområde under
gymnasietiden?
- Vad är skillnaden att läsa en spetsutbildning på gymnasiet jämfört med att läsa en vanlig gymnasi-
eutbildning?
 - Vad är viktigt att ha med sig i bagaget när man ska läsa en spetsutbildning? (personliga
egenskaper, intresse, talang, ambition, tid)
- Vad kände du till om ditt gymnasium innan du började på spetsutbildningen?
- Varför valde du att söka till just detta gymnasium?

Studiesociala frågor

- Hur skulle du vilja beskriva din gymnasietid vad gäller trivsel? Kamratskap? Är det annorlunda mot att läsa en vanlig utbildning?
- Hur uppfattar du dina lärare? Engagerade? Kunniga? Pedagogiska? Hjälpsamma? Annat?
- Hur uppfattar du dina klasskamrater?
 - Är din relation till dina nuvarande klasskamrater annorlunda än när du gick i en vanlig högstadielklass? (Kamp om betyg, kamratskap etc)
- Hur upplever du att det är att flytta hemifrån? (I de fall det är relevant)
 - Hjälper skolan till med praktiska saker? Anordnar skolan några aktiviteter utanför skoltid som ni elever i spetsutbildningen kan delta i?
 - Är sådana aktiviteter viktiga/oviktiga för dig?

Samverkan med universitet och högskolor

- I vilken utsträckning har du erbjudits möjlighet att läsa högskolekurser?
 - Vid vilken högskola/vilket universitet?
 - Om inte, från vilken termin erbjuds högskole- och universitetskurser?
 - Har universitetet/högskolan anordnat relevanta kurser för din spetsutbildning?
- I vilken utsträckning har du utnyttjat möjligheten att läsa högskolekurser?
- Hur uppfattar du dessa kurser? Intressanta, svåra, givande?
 - Litteratur, föreläsningar, studietakt?
 - Har kurserna fördjupat ditt ämneskunnande?Tycker du att du ges möjlighet att läsa lagom många högskole-/universitetskurser?
- Tycker du att du kan tillgodogöra dig kurserna? Har högskolekurserna gett dig det du förväntat dig?
 - Funderar du på att läsa vidare vid högskola/universitet efter gymnasiet? Inom vilket ämnesområde (samma som spetsutbildningen?)
 - Har spetsutbildningen påverkat din syn på högre utbildning?
 - Har du upplevt några problem i samarbetet mellan skolan och lärosätet:
 - praktiskt - administrativt?
 - kursutbud?
 - examination?

Utbildningens kvalitet

- Har spetsutbildningen motsvarat dina förväntningar?
 - fördjupning i ämnesinnehåll – akademiskt djup?
 - undervisningen
 - skolmiljön
 - lärare
 - studievägledning

- Tycker du att skolan har satsat tillräckliga resurser på din klass spetsutbildning vad gäller lärarkompetens, undervisningstid, utrustning, studiebesök?
- Hur uppfattar du dina lärare och deras kunnsande och kompetens:
 - i spetsämnet/området?
 - lärarnas sätt att arbeta, till exempel när du tänker på deras pedagogiska skicklighet?
 - lärarnas förmåga och metoder att bedöma kunskaper?
- Tycker du att lärarna har utnyttjat vad eleverna i klassen faktiskt kan och är beredda att jobba för?
 - kraven som lärarna ställer
- Upplever du att det varit skillnad mellan undervisningen som getts av skolans egna lärare och den som universitetslärarna har gett? Vilken?
- Finns det något du skulle vilja förändra med spetsutbildningen?
- Vad är det bästa och sämsta med spetsutbildningen?

4. Intervjuguide för intervjuer med samarbetspartners inom högskolan

Organisatorisk tillhörighet, samarbetets uppkomst och förutsättningar

Grundfrågor	Vidareutvecklingsfrågor
1. Vilken institution/avdelning arbetar du på?	Vilk/et/a ämne/n på ditt lärosäte är det som samarbetar med spetsutbildningen?
2. Vem tog initiativet till att delta i försöket med spetsutbildningen?	Vad var det som gjorde att din institution/avdelning ville delta i försöket med spetsutbildningar? Fanns ett samarbete tidigare? Om det fanns samarbete tidigare, har samarbetet utvecklats/förändrats i och med spetsutbildningen?
3. Hur gick diskussionen angående att bifalla förfrågan om att samarbeta med ett spetsgymnasium?	Argument för och emot ett samarbete?
4. Har ert universitet/ institutionen/ avdelningen stöttat etableringen av den gymnasiala spetsutbildningen ni har samarbete med?	Har din institution/avdelningen satsat ekonomiska resurser på spetsutbildningen? Får du som kontaktperson ersättning i tid eller pengar för ditt arbete med spetsutbildningen?

Samarbetets organisering, reglering, omfattning och funktionssätt

5. Hur är ert samarbete med spetsgymnasiet organiserat?	Vilka ingår i samarbetet från er sida? Vilka funktioner har de? Hur finansieras samarbetet?
6. Vad är det ni främst erbjuder eleverna från den gymnasiala spetsutbildningen som ni samarbetar med?	Vad ingår i dessa erbjudanden? Erbjuder ni spets eleverna något annat utöver detta?
7. Hur många spets elever har läst kurser hos er?	Har det varit möjligt för eleverna att tillgodogöra sig kurserna och annan utbildning, dels kunskapsmässigt, dels i högskolepoäng? (<i>Dvs kan de tillgodogöra sig utbildningen?</i>) Hur bedömer du att spets elevernas kunskapsutveckling varit? Tror du att spets eleverna kommer att fortsätta studera inom spetsämnet/området? Vad tror ni det beror på att inte alla spets elever läser universitets/högskolekurser? Finns det sätt att få fler spets elever att läsa universitets-/högskolekurser?
8. Hur ser du/ni på samarbetet med den gymnasiala spetsutbildningen?	Hur upplever ni på lärosätet att samarbetet fungerar (administrativt/regelverk med

	<p>mera) när det gäller spetsutbildningen?</p> <p>Har högskolekurserna legat rätt tidsmässigt i förhållande till gymnasiekurserna?</p> <p>Vilken form av samordning mellan spetsgymnasium och lärosätet skulle behövas för att få:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ logik i studiegången (exempelvis så att grundkurser i huvudspåret finns med och inte bara specialkurser)? <p>vara praktiskt möjligt att schemalägga (med tanke på att de flesta elever läser gymnasiekurser samtidigt)?</p> <p>Vad har ni kunnat bidra med till spetsutbildningen?</p> <p>Vad har ni fått ut av samarbetet?</p>
--	--

Avslutning

<p>9. Varför tror du att spetsutbildningarna rent generellt har haft svårt att rekrytera elever?</p>	<p>Hur ser du på de gymnasiala spetsutbildningarnas framtid?</p> <p>Finns det något du skulle vilja tillägga till det du redan har sagt om ert samarbete med den aktuella gymnasiala spetsutbildningen?</p>
--	---

5. Översikt över antalet deltagare i de olika delarna av delutvärderingen

Spetsutbildningar	Gruppintervju m elever (antal intervjuade)	Elevenkät antal svarande (av totalt antal)	Gruppintervju, lärare (antal)	Intervju programledning/skolledning (antal intervjuade)	Intervju kontaktperson högskola
Bioteknik, Katedralskolan Uppsala	2 (12)	15 (18)	1 (4)	1	1
Marinbiologi, Gullmarsgymnasiet, Lysekil	2 (9)	17 (17)	1 (3)	1	1
Matematik, Hvitfeldska gymnasiet, Göteborg	2 (9)	7 (9)	1 (2)	1	1
Forskar-NA, Älvkullgymnasiet, Karlstad	1 (1)	4 (4)	1 (5)	1	1
Franska, Katedralskolan Uppsala	2 (6)	2 (14)	1 (3)	1	1
Engelska, Viktor Rydberg gymnasium Danderyd	2 (9)	11 (19)	1 (3)	1	1
Entreprenörskap, Sven Erikssongymnasiet, Borås	2 (10)	17 (19)	1 (5)	1	1
Finansekonomi, Tumba gymnasium, Botkyrka	2 (9)	23 (26)	1 (4)	1	1
Hållbar utveckling, Folkungaskolan, Linköping	2 (10)	15 (18)	1 (5)	1	1
Moderna språk, litteratur och film, Katedralskolan, Lund	2 (10)	11 (15)	1 (5)	1 (2)	1
Samhällsvetenskap och humaniora, Fässbergsgymnasiet, Mölndal	2 (9)	7 (8)	1 (4)	1	1
Summa	21 (93)	129 (167)	11 (45)	11 (12)	11

Lunds universitet
Sociologiska institutionen
Avdelningen för pedagogik
Box 114
221 00 LUND

Det retrospektivt upplevda värdet av den gymnasiala spetsutbildningen:

En uppföljning av unga vuxnas erfarenheter omkring ett
och ett halvt år efter deras examen

Glen Helmstad och Marie Jedemark

Rapportering till Skolverket
2013-12-30

Abstract

Typ av arbete:	Utvärderingsrapport
Antal sidor:	30
Titel:	Det retrospektivt upplevda värdet av den gymnasiala spetsutbildningen: En uppföljning av unga vuxnas erfarenheter omkring ett och ett halvt år efter deras examen
Författare:	Glen Helmstad och Marie Jedemark
Datum:	2013-12-30
Sammanfattning:	<p><i>Skolverket</i> inledde på uppdrag av <i>Regeringen</i> hösten 2009 försöksverksamhet med riksrekyterande gymnasial spetsutbildning inom matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Försöksverksamheten har kontinuerligt följts upp och kontinuerligt utvärderats sedan dess. Våren 2012 tog de första eleverna inom de nio först startade utbildningarna sin examen. Syftet med delutvärderingen att på basis av dessa unga vuxnas retrospektiva bedömningar och reflektioner över sin behållning från utbildningarna ytterligare beskriva, förstå och värdera de nio först startade spetsutbildningarnas inverkan på dem som slutfört utbildningarna. De frågor vi söker besvara är: (1) Vad gör de utexaminerade nu? (2) Vad upplever de utexaminerade deltagarna drygt ett år efter examen att de fått med sig från sin gymnasiala spetsutbildning? (3) Vilken nytta anser de att de har haft av det de fått med sig från spetsutbildningen? (4) Hur väsentlig kan spetsutbildningen sägas ha varit för inriktningen på och genomförandet av deras nuvarande studier?</p> <p>Utvärderingen bygger på en web-baserad enkät och på telefonintervjuer med unga vuxna som våren 2012 utexaminerades från de nio först startade gymnasiala spetsutbildningarna. Inbjudan att delta i undersökningen skickades ut med reguljär post till samtliga möjliga deltagare i undersökningen. I den skriftliga inbjudan gavs en länk till enkäten. Enkäten har besvarats av 60 av de totalt 138 unga vuxna som antas ha nåtts av inbjudan, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 43 %. Cirka 30 av de svarande gav i enkäten uttryck för intresse att delta i en uppföljande telefonintervju. 11 av dessa kontaktades och intervjuades också per telefon.</p> <p>Enkäten visar att majoriteten av de svarande läser vidare på högskola/universitet och hälften av dessa läser vidare inom spetsområdet. En övervägande majoritet av de svarande är nöjda med sin utbildning och skulle göra samma val igen. Samhällsvetarna är den grupp där flest skulle göra samma val igen medan flest tveksamma finns bland humanisterna som samtidigt är den grupp som är mest nöjda med sin utbildning. De som studerat naturvetenskap/matematik förefaller mer splittrade i sin syn på utbildningens kvaliteter samtidigt som det är den grupp som i störst utsträckning läser vidare inom spetsområdet. Majoriteten av de svarande de menar att undervisningen varit stimulerande men att det inte är accelerationen i sig som utgör förtjänsten utan snarare det att utbildning tas på allvar. Flera av de medverkande framhåller systematiskt och självständigt kritiskt tänkande som ett resultat av utbildningen. De allra flesta menar sig vara väl förberedda för studier vid högskola/universitet och menar att spetsutbildningen kommer att ha betydelse för inriktningen på deras framtida yrkesliv.</p> <p>Undersökningen tyder på att möjligheten till specialisering utöver det som normalt möjliggörs inom ett nationellt program kan, om den är för otydlig och/eller drivs för långt, riskera att undergräva intresset för spetsämnet eller leda till oönskad inlåsning och begränsning av studie- och yrkesvalmöjligheterna. Försprånget i form av ämneskunskaper kan också innebära att den första och andra terminens högskolestudier i stor utsträckning blir repetition av redan tillägnade kunskaper.</p>
Nyckelord:	Gymnasial spetsutbildning, retrospektiv bedömning, upplevd behållning och nytta, utvärdering av utbildningseffekter.

Innehållsförteckning

Förord	i
1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Ansats, design, hjälpmedel, urval, insamling och bearbetning av data	2
1.3 Preciserat syfte	4
1.4 Disposition	4
2. Perspektiv på upplevd nytta av gymnasial spetsutbildning	4
3. De utexaminerades erfarenheter och spetsutbildningens värde	6
3.1 Nuvarande sysselsättning	6
3.2 Behållning från spetsutbildningen	8
3.2.1 Fördelaktig utbildningsmiljö	8
3.2.2 Stimulerande undervisning	10
3.2.3 Ökat intresse för spetsämnet	11
3.2.4 Systematiskt och självständigt kritiskt tänkande	11
3.3 Upplevd nytta av det man lärt	13
3.3.1 Vilket försprång har spetsutbildningen gett de utexaminerade?	13
3.3.2 Utbildningsprogrammet som helhet	16
3.4 Spetsutbildningens betydelse för nuvarande och framtida studier och yrkesval	17
3.4.1 Spetsutbildningen underlättar högskolestudier	19
3.5 Sammanfattning	19
4. Slutsatser och avslutande reflektioner	20
4.1. Kvalificering, socialisering och personlig utveckling	21
4.2 Specialisering och inlåsning	22
4.3 Försöksverksamheten i termer av framgång och misslyckande	22
Referenser	24
Bilagor	25
1. Inbjudningsbrevet till medverkan i Web-enkäten	25
2. Enkätfrågorna	26
3. Inbjudan till medverkan i telefonintervjuerna	29
4. Intervjuguide	29

FÖRORD

Den här utvärderingsrapporten är beställd av *Statens skolverk*. Den är en del av underlaget i deras utvärdering av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Försöksverksamheten inleddes hösten 2009 och beräknas pågå åtminstone till och med våren 2016. Verksamheten har kontinuerligt utvärderats. Vi har tidigare utfört en av delutvärderingarna i utvärderingen.¹ Skolverket väntas våren 2014 överlämna sin utvärdering till Regeringen, som beställt både försöksverksamheten och utvärderingen av densamma.

Våren 2012 utexaminerades den första årskullen ur de nio först startade av de sedermera totalt tjugo gymnasiespetsutbildningsprogrammen. Rapporten handlar om de först utexaminerades retrospektiva bedömning av sina utbildningars betydelse. Bedömningarna har gjorts med vägledning av frågor om deras utbildning som ställdes till dem dels i en web-baserad enkät och dels i uppföljande telefonintervjuer drygt ett år efter de utexaminerades från gymnasieskolan. På basis av deras minnesbilder av sina gymnasieutbildningserfarenheter och skriftliga och muntliga uttryck för deras upplevelser av nyttan av det de fick med sig har vi försökt bedöma värdet av de aktuella utbildningarna. Det är vår förhoppning att deras erfarenheter och vår reflektion över dessa jämte de tidigare utförda delutvärderingarna ska minska osäkerheten kring det beslut om försöksverksamheten som ska tas i vår.

Vi som har utfört det här arbetet vill uttrycka vårt tack till deltagarna i undersökningen, våra uppdragsgivare vid Skolverkets gymnasieavdelning och utvärderingsavdelning. Vi vill också tacka Johan Klavestrand vid Sociologiska institutionen vid Lunds universitet för teknisk hjälp vid utformandet och bearbetningen av enkäterna.

Lund den 30 december 2013

Glen Helmstad och Marie Jedemark

¹ Glen Helmstad & Marie Jedemark, *”Försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning: En aktörsfokuserad utvärdering av de utbildningsprogram som startade hösten 2010”* (Lund: Lunds universitet, Sociologiska institutionen, Avdelningen för pedagogik), 2013.

1. INLEDNING

Skolverket bedriver på uppdrag av *Regeringen* sedan hösten 2009 försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen. Försöksverksamheten beräknas pågå till och med våren 2016. I uppdraget ingår att kontinuerligt till *Regeringen* rapportera försöksverksamhetens omfattning och att utvärdera densamma. I den här aktuella delutvärderingsrapporten presenteras och diskuteras den retrospektivt upplevda betydelsen av de nio riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar som startade hösten 2009 såsom det kommit till uttryck i web-enkäter, telefon- eller web-intervjuer med unga vuxna som utexaminerades från dessa utbildningar våren 2012. Det som står i fokus i delutvärderingsrapporten är dessa unga vuxnas nuvarande sysselsättning, deras retrospektiva bedömning spetsutbildningens kvalitet och deras självupplevda nytta av den genomgångna spetsutbildningen ungefär ett och ett halvt år efter slutförd. Det övergripande allmänna syftet med delutvärderingen är att på basis av dessa unga vuxnas erfarenheter ytterligare värdera de aktuella utbildningarnas förtjänster och värde.

1.1 Bakgrund

I en tidigare delutvärderingsrapport noterades att intresset för att förbättra utbildningen för de mest studiebegåvade i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen kan motiveras utifrån så väl tillväxtekonomiska som humanistiska utgångspunkter.² I sammanfattningen av resultaten från den återopade delutvärderingen framgår att skolorna har engagerat sig i försöksverksamheten för att dels kunna fortsätta erbjuda redan utvecklade profilerade utbildningar och dels för att utveckla redan etablerat samarbete med högskolan.³ Eleverna har sökt sig till spetsutbildningarna för att komma in på rätt skola, tillhöra en miljö med likasinnade och för att utbildningen såg ut att kunna tillhandha undervisning på hög nivå inom de aktuella spetsutbildningsområdena.⁴ Delutvärderingen visade, liksom tidigare delutvärderingar, att eleverna på spetsutbildningar i allmänhet varit relativt få och att de i allmänhet är mycket nöjda med kvaliteten på sina utbildningar. Det de uppskattar är framförallt kunniga och engagerade lärare, små klasser och studiemotiverade kamrater. Det hindrar dem dock inte från att mena att studietakten varit på gränsen till för hög under de första åren och att det varit svårt att utnyttja möjligheterna till högskolestudier parallellt med gymnasiestudierna med hänvisning till stress, schematekniska problem, oklart värde och upplevd nödvändighet att prioritera gymnasiebetyg och meritpoäng framför studier på högskolenivå.

² Helmstad & Jedemark, 2013

³ *ibid*, s. 45-46.

⁴ *ibid*.

I den här aktuella delutvärderingen har vi till skillnad från den föregående delutvärderingen inte vänt oss till elever i sista året på de elva utbildningar som startade hösten 2010, utan till unga vuxna som utexaminerats från de nio utbildningar som startades hösten 2009.

1.2 Ansats, design, hjälpmedel, urval, insamling och bearbetning av data

Delutvärdering gör denna gång, liksom i de tidigare delutvärderingarna, bruk av en aktörsfokuserad utvärderingsmodell. Det innebär att vi försöker förstå och utvärdera spetsutbildningarnas värde ur de medverkandes perspektiv. Delutvärdering har i detta fall således begränsats till dem som våren 2012 utexaminerades från de nio först startade spetsutbildningarna. Den bygger på en enkät- och intervjuundersökning som genomfördes i november och december 2013 ungefär ett och ett halvt år efter det att de utexaminerats.

Enkätundersökningen vände sig till alla de som våren 2012 utexaminerades från något av de nio först startade spetsutbildningarna. Det rör sig om sammanlagt 167 personer. (Se Tabell 1).

Tabell 1. Antalet medverkande i enkätundersökningen

Spetsämne, skola, ort	Antal elever ht 2009 (fördelning kvinnor/män)*	Antal elever april 2012*	Antal svarande på enkät nov 2013
<i>Biomedicin</i> (Härnösands gymnasium, Härnösand)	21 (15/6)	17	7
<i>Fysik</i> (Polhemsskolan, Lund)	23 (6/17)	21	11
<i>Historia</i> (Katedralskolan, Lund)	30 (12/18)	28	10
<i>Humaniora</i> (Vasaskolan, Gävle)	19 (15/4)	16	6
<i>Matematik</i> (Danderyds gymnasium, Danderyd)	20 (3/17)	16	5
<i>Naturvetenskap, matematik</i> (Luleå gymnasieskola, Luleå)	16 (7/9)	15	3
<i>Naturvetenskap och matematik</i> (Ehrensårdiska gymnasiet, Karlskrona)	12 (7/5)	12	5
<i>Samhällsvetenskap – global inriktning</i> (Globala gymnasiet, Stockholm)	30 (21/9)	30	7
<i>Scienceprogrammet</i> (Europaskolan, Strängnäs)	13 (4/9)	12	6
	184 (90/94)	167	60

*uppgifterna hämtade från Skolverket (2012), tabell 2.1.

Enligt statistik från en tidigare genomförd utvärdering⁵ fanns det i spetsprogrammets sista årskurs 167 elever i de spetsutbildningar som påbörjats 2009. Vid kontakt med berörda skolor fick vi sammanlagt namn på 156 elever. Samtliga dessa adresserades genom ett brev i vilket

⁵ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2012.

vi bifogade en länk till en web-enkät. (Se Bilaga 1 och 2). Av dessa återkom 18 enkäter med besked att adressaten var okänd. Efter en dryg vecka skickades ett påminnelsebrev. Två veckor efter det skickades ytterligare ett påminnelsebrev. 60 av de 138 som antas ha nåtts av inbjudan har svarat på enkäten. Det motsvarar en svarsfrekvens på 43 %. Av de svarande var 49 % kvinnor. Detta motsvarar ungefär fördelningen mellan kvinnor och män på spetsutbildningarna som helhet.⁶ Vi vet inte om det stora bortfallet kan ha snedvridit bilden av det retrospektivt upplevda värdet av den gymnasiala spetsutbildningen.

De frågor som ingick i enkäten framgår av Bilaga 2. I slutet av enkäten tillfrågades de svarande om de kunde tänka sig att medverka i en uppföljande telefon-/Web-intervju. Av de svarande samtyckte 31 till att låta sig intervjuas.

Samtliga dessa kontaktades därefter per e-post. Ungefär en tredjedel av dessa svarade inom ett par dagar. De först svarande kontaktades åter och tid för intervjuer avtalades. Allt som allt intervjuades 11 personer.

Tabell 2: Översikt över intervjupersonernas utbildningsbakgrund och huvudsakliga sysselsättning december 2013

Intervjupersoner	Gymnasial spetsutbildning	Huvudsaklig sysselsättning
Bianca*	Biomedicin	Läkarstuderande
Björn	Biomedicin	Civilingenjörstuderande
Gloria**	Globalinriktning	Vuxenstuderande (Komvux)
Gustav**	Globalinriktning	Brevbärare***
Hedvig	Historia	Historiestuderande
Hulda	Historia	Civilekonomistuderande
Helena	Humaniora	Butiksbiträde
Hilma	Humaniora	Musikstuderande (folkhögskolenivå)
Mats	Matematik	Matematikstuderande
Martin	Matematik	Civilingenjörstuderande (data)
Mattias	Matematik	Civilingenjörstuderande (data)

* Samtliga intervjupersonernas namn är fingerade för att skydda deras identitet

** Gick ut från spetsutbildningen vt. 2013.

*** Studerar språk i högskolan på halvfart.

Intervjufrågorna framgår av Bilaga 4. Intervjuerna spelades in med hjälp av digital ljudupptagningsutrustning. Intervjuerna tog mellan 15 och 35 minuter att genomföra. Ljudupptagningarna av intervjuerna har därefter lyssnats igenom. I samband med genomlysningarna

⁶ ibid

upprättades ett intervjuprotokoll som dels sammanfattade och dels citerade valda delar av det som sades i intervjuerna.

Det empiriska materialet i denna delutvärdering utgörs således dels av enkätsvar och dels av intervjuprotokoll från telefon-/web-intervjuer. Det empiriska materialet har därefter analyserats med tanke på utvärderingens syfte och frågeställningar.

1.3 Preciserat syfte

Det övergripande syftet med utvärderingen har tidigare sagts vara att värdera de aktuella utbildningarnas förtjänster och värde på basis av de medverkande unga vuxnas erfarenheter av de genomgångna utbildningarnas kvalitet och betydelse. I samband härmed har vi sökt svar på fyra utvärderingsfrågor: (1) Vad gör de utexaminerade deltagarna idag? (2) Vad upplever de drygt ett år efter examen att de fått med sig från sin gymnasiala spetsutbildning? (3) Vilken nytta anser de att de har haft av det de fått med sig från spetsutbildningen? (4) Hur väsentlig kan spetsutbildningen sägas ha varit för inriktningen på och genomförandet av deras nuvarande studier?

1.4 Disposition

Delutvärderingsrapporten består av totalt fyra kapitel. I detta det första kapitlet har vi introducerat den aktuella delutvärderingen med avseende på omfattning, uppläggning, medverkande, genomförande och syftet med densamma. I kapitel 2. *Perspektiv på upplevda effekter av utbildning* vidareutvecklas den del av delutvärderingens bakgrund som har att göra med det som sedan tidigare är känt beträffande upplevda effekter av utbildning i allmänhet och gymnasialspetsutbildning i synnerhet. I kapitel 3. *De utexaminerades erfarenheter och spetsutbildningens värde* presenteras resultatet från enkäten och telefonintervjuerna. I det fjärde och sista kapitlet 4. *Slutsatser och avslutande reflektion* presenteras delutvärderingens slutsatser beträffande de unga vuxnas bedömning av den gymnasiala spetsutbildningen och dess implikationer för fortsatt arbete med utveckling av kvalificerat stöd för lärande på hög nivå i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen i gymnasieskolan.

2. PERSPEKTIV PÅ UPPLEVD NYTTA AV GYMNASIAL SPETSUTBILDNING

I det här kapitlet ska vi i det följande dels bereda vägen för presentationen av delutvärderingens resultat som följer i det nästföljande kapitlet och dels lägga en grund för diskussionen av dessa resultat i det avslutande fjärde kapitlet

Utbildning är en verksamhet i vilken undervisning och studieaktiviteter bedrivs utifrån bestämda mål. Målen för gymnasieskolan regleras bland annat utifrån *Skollagens* femtonde kapitel där det fastslås att en gymnasieutbildning syftar till att ”ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet” (2§). I de direktiv för verksamheten som ges där sägs också att gymnasieutbildningen i huvudsak ska (1) ”bygga på de kunskaper eleverna har fått i grundskolan...”, (2) ”utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och till-

sammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper” och: (3) bilda ”en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet och ... för rekrytering till högskolesektorn” (3§).

Den svenska gymnasieskolan reformerades rejält under 1990-talet. Parallellt med dessa reformer gav de internationella kunskapsmätningar indikationer på att svenska elevers provresultat försämrats. Regeringen kom därför att uppdraga åt Statens skolverk att inleda försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämne med början hösten 2009.⁷ Tanken var att redan under gymnasietiden erbjuda avancerade studier för att ge ”en ökad motivation för de elever som vill och kan nå längre under sin tid i gymnasieskolan”⁸

Gymnasieskolan ska med andra ord uppfylla tre huvudsakliga utbildningsfunktioner, nämligen: (1) kvalificering; (2) socialisering; och: (3) personlig utveckling; allt i enlighet med samhälleligt fastställda mål- och riktlinjer och elevernas personliga preferenser.⁹ I urvalskriterierna för att få delta i försöksverksamheten med gymnasiala spetsutbildningar kom ämnesinnehåll att utgöra fokus där spetsutbildningarna skulle erbjuda bredd och fördjupning i spetsämne/området samt ge eleverna möjlighet att inom ramen för gymnasieutbildningen kunna bedriva studier på högskolenivå och få högskolepoäng. Genom att utforma försöksverksamheten på detta sätt kom försöksverksamheten att i stor utsträckning fokusera den första av de tre utbildningsfunktionerna: att kvalificera unga, särskilt talangfulla elever till fortsatta högre studier.

Perrone, Wright, Ksiazak, Crane och Vannatter noterar i sin genomgång av tidigare forskning kring betydelsen av särskilda skolinsatser för studiebegåvade, såsom tidigare skolstart, snabbare undervisningstakt, ämnesintegrerad undervisning, särskilda klasser och program i allmänhet innebär flera olika positiva följder för dessa elever.¹⁰ Som exempel på positiva följder nämner de sådant som en högre grad av upplevd kontroll över sin situation, bättre resultat på prov, högre grad av självförtroende, social och känslomässig anpassning samt en högre grad av upplevd positiv bekräftelse från sina studiekamrater än andra elever. De refererar också forskning som visat att elever som deltagit i avancerade klasser uppskattade dessa mer än van-

⁷ Regeringens proposition 2008/09: 19; se även: Förordning om försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning, 2008: 793.

⁸ Statens offentliga utredningar 2008:27 Gymnasieutredningen, *Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola: betänkande*, Fritze, Stockholm, 2008

⁹ Gert Biesta, Good education in an age of measurements: on the need to reconnect with the question of purpose in education, *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21 (1), 33-46 Feb 2009.

¹⁰ Kristine M. Perrone, Stephen L. Wright, Tracy M. Ksiak, Amy L. Crane & Aarika Vannatter, Looking back on lessons learned: Gifted adults reflect on their experiences in advanced classes, *Roeper review*, 32, 127-139, 2010.

liga klasser. Kvinnliga elever som deltagit i spetsutbildningsprogram upplevde att deras lärare och studiekamrater influerat och stött dem i deras skolgång.

Perrone med fleras egen undersökning, som gäller begåvande vuxnas reflektioner över sina erfarenheter i avancerade klasser, visar bland annat att dessa i allmänhet har positiva akademiska och interpersonella erfarenheter från att ha gått i dessa klasser. Som exempel på fördelar de upplever sig ha haft av att gå i dessa klasser nämner de att de tycker de hjälpte dem att förbereda sig för högskolestudierna betydligt bättre än andra klasser gjorde. De menade också att dessa avancerade klasser hade gett dem ett försprång i deras högskolestudier. Som ett exempel på nackdelar nämnde de känslor av isolering som en följd av att de hade segregerats från sina kamrater. Dessa upplevdes dock inte värre än att de i allmänhet ställde sig positiva till att deras egna barn skulle gå i sådana klasser under förutsättning att de bedömdes ha goda förutsättningar för att lyckas väl i dem.

Vad vet vi då om svenska gymnasieungdomars syn på framtida studier? SCB har sedan 1992 genomfört kontinuerliga mätningar av hur gymnasieungdomars ser på framtida studier. 2012/2013 hade 57 % av eleverna i gymnasieskolans årskurs 3 planer på att påbörja en högskoleutbildning inom de närmaste tre åren och där det är en större andel kvinnor än män som planerar att börja läsa på högskola/universitet. Siffran är ungefär densamma de senaste åtta åren. Intresset är störst bland dem som läst naturvetenskapligt program där nio av tio elever vill läsa vidare. Detta följs av elever från det samhällsvetenskapligt program där 77 % vill studera vidare. Samhällsvetenskapliga, vårdinriktade och konstnärliga utbildningar är populärast bland kvinnor medan teknik, ekonomi och naturvetenskap och datateknik är populärast bland männen.

3. DE UTEXAMINERADES ERFARENHETER OCH SPETS-UTBILDNINGENS VÄRDE

I detta kapitel kommer vi att redovisa resultatet från enkäten och telefonintervjuerna. De frågor vi söker besvara är: (1) Vad gör de utexaminerade idag? (2) Vad upplever de utexaminerade deltagarna drygt ett år efter examen att de fått med sig från sin gymnasiala spetsutbildning? (3) Vilken nytta anser de att de har haft av det de fått med sig från spetsutbildningen? (4) Hur väsentlig kan spetsutbildningen sägas ha varit för inriktningen på och genomförandet av deras nuvarande studier?

3.1 Nuvarande sysselsättning

I sammanställningen av svaren på enkätfråga 7 framgår det att 38 av de 56 som svarat på denna fråga läser vidare på högskola/universitet idag. Fördelat på de olika ämnesområdena så är det förhållandevis flest från det naturvetenskapliga området som läser vidare och minst från det samhällsvetenskapliga området.

Tabell 3: Läser du vidare på högskola/universitet idag? (fråga 7)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Ja	24	3	11	38
Nej	9	4	5	18
Summa:	33	7	16	56

Detta kan jämföras med vad som framkommer i tidigare utvärderingar av dessa nio spetsutbildningar där en majoritet av personalen tror att eleverna kommer att studera vidare efter gymnasiet även om de är osäkra på om det kommer att bli inom spetsämnet eller något annat ämnesområde. I samma utvärdering uppger majoriteten av eleverna att de planerat att läsa vidare efter gymnasiet redan innan de började spetsutbildningen och där 60 % av eleverna planerar att läsa vidare inom spetsområdet.¹¹

Ett av skälen till att sprida spetsutbildningarna mellan å ena sidan matematik och naturvetenskap och å andra sidan humaniora och samhällsvetenskap var att tillmötesgå elevers efterfrågan på fördjupning i vissa ämnen/ämnesområden. I en tidigare delutvärdering var det ingen av de intervjuade eleverna som uppfattade begreppet specialisering som att man målmedvetet för framtiden mutar in ett expertisområde.¹² De menade att det snarare var de andra eleverna på skolan som såg spetsutbildningen mer som en slags specialisering. Spetsutbildningens elever menade istället att spetsen låg i möjligheten att välja högskolekurser. Hur uppfattar då de utexaminerade idag betydelsen av spetsämnet? Av de som uppger att de idag studerar på universitet/högskola uppger hälften att de läser vidare inom spetsprogrammets område. Fördelat på ämnesområden tycks informanter som läst inom det naturvetenskapliga och matematiska området i en något större utsträckning fortsätta läsa inom spetsområdet.

Tabell 4: Läser du vidare inom spetsprogrammets område? (fråga 10)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Ja	14	1	5	20
Nej	11	2	7	20
Summa:	25	3	12	40

Informanter som läst inom det humanistiska området är den grupp som i störst utsträckning menar att deras studier kommer att ha stor betydelse för deras framtida yrkesval (se nedan Tabell 10).

Av de 17 som ännu inte säger sig ha påbörjat högskolestudier säger sig 11 planera läsa vidare inom spetsämnet.

¹¹ Skolverket, 2012

¹² ibid

Tabell 5: Planerar du att läsa vidare på högskola/universitet inom ditt spetsämne? (fråga 11)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Ja	6	2	3	11
Nej	3	1	2	6
Summa:	9	3	5	17

Svarsmönstret för enkätfråga 7-11 kan jämföras med Statistiska centralbyråns återkommande mätningar av gymnasieungdomars studieintresse där det framgår att 57 % av eleverna läsåret 2012/12 i gymnasieskolans årskurs 3 som helhet, planerar att påbörja en högskoleutbildning inom de närmaste tre åren.¹³ Studieintresset har varit ungefär detsamma de senaste åtta åren. Det är en större andel kvinnor, 65 %, som planerar att börja läsa på högskolan.¹⁴ Motsvarande siffra för utexaminerade kvinnor som ännu inte påbörjat studier, men som planerar att påbörja studier inom spetsämnet, är 7 av 10.

Av de svarande som uppger att de inte studerar är 13 av 16 arbetssökande. Tre är egenföretagare.

3.2 Behållning från spetsutbildningen

Vad upplever de utexaminerade deltagarna att undervisningen har gett och vad har de fått med sig från sin gymnasiala spetsutbildning?

3.2.1 Fördelaktig utbildningsmiljö

I förarbetet till förordningen motiveras inrättandet av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning utifrån behovet av att erbjuda en tillräckligt utmanande utbildning där elever ges möjlighet att utvecklas optimalt och komma till sin rätt i förhållande till sin kapacitet och sitt intresse:

Det är angeläget att skolans undervisning anpassas till alla elevers behov, det gäller såväl elever med behov av extra stöd som elever som behöver extra utmaningar i undervisningen för att stimuleras i sin kunskapsutveckling.¹⁵

I tidigare utvärderingar framkommer att elever, som saknat stimulans under tidigare skolgång, känner att det högre tempot ger dem större möjlighet att få ut något av sin gymnasietid. I denna utvärdering framkommer också vittnesbörd om att accelerationen inneburit en utmaning:

¹³ Statistiska centralbyrån: Tema: Utbildning 2012:3 Gymnasieungdomars studieintresse läsåret 2011/12

¹⁴ ibid

¹⁵ Utbildningsdepartementet, *Inrättande av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (Promemoria 2008-05-26). Stockholm: Regeringskansliet. 2008, s. 2.

Det jag saknar, i början, det var första året i min klass. Vi levde ju liksom i en akademisk bubbla. Vi jobbade nära våra lärare och vi hade uppgifter hela tiden. Ibland kom man till skolan kl 8 och kom inte hem förrän kl 7. Vi satt i biblioteket. Det var väldigt intensivt. /.../ Det var en ganska skön känsla att plugga hela tiden. Det saknar jag. (intervju med Helena)

Men för många av de utexaminerade är det inte i första hand accelerationen i sig som utgör vinsten med spetsutbildningen. Snarare lyfter informanterna fram att spetsutbildningen inneburit att de för första gången fått tillhöra ett sammanhang där det förväntas att elever tar skolarbetet på allvar.

Jag vet hur det var på högstadiet och de första veckorna på det andra gymnasiet, att det kan lätt bli så att, jag tycker att den sociala kulturen kan bli ganska förtryckt där då [Det känns som man krymper, hålls tillbaka?] Ja och att det är ganska, att man ska sätta dit varandra. Jag tycker inte att det är en bra social kultur eller miljö eller vad man ska säga? Det tycker jag att det definitivt var på den här då. Ja, som typ att man kan utvecklas som sig själv då. Ja istället för att anpassas till nån slags form./.../ Ja, det är något som jag tror att jag alltid kommer att ta med mig den inställningen, att det är okej, att man ska göra vad man själv vill. (intervju med Martin)

Samma informant beskriver också vad det betyder att komma till ett sammanhang där det är möjligt att möta andra elever som delar samma intresse att vilja lära sig och utvecklas:

Ja, de var seriösa på rätt sätt liksom. De ville lära sig. Det är inte att säga att de inte hade humor liksom, bra socialt. [De ville nått med sin utbildning?] Ja, och de hade nån sorts driv. De läste mer. Och även sådant som man inte går igenom i skolan liksom. (intervju med Martin)

Vad flera av de utexaminerade lyfter fram är insikten om att de påverkats av spetsutbildningen. Så berättar t.ex. Gloria som studerat på Samhällsvetenskap, global inriktning att utbildningen gett henne en fördjupad medvetenhet om globala frågor som lett till personliga ställningstaganden som påverkat hennes liv. För många har utbildningen gett dem en ökad medvetenhet om vilka de är och vilka de vill vara. Värdet av spetsutbildningen är, förutom de ämnesspecifika kunskaperna, erfarenheten av att det lärande som möjliggjordes genom utbildningen också påverkat dem som personer:

På ett vad ska man säga privat plan, så tror jag att den betydde mycket. Personerna man träffade där var av en helt annan sort än de som man annars träffar. Det har väl förändrat hela mitt sociala liv eller vad man ska säga. Det var andra som tyckte att matte var intressant. (intervju med Mats)

Några utexaminerade nämner att spetsutbildningens bidrag ligger i att den har erbjudit en miljö som möjliggjort en personlig utveckling och skapat motivation för studierna:

Jag hade aldrig tyckt att gymnasiet hade varit roligt om jag inte hade gått på den utbildningen som jag faktiskt gick. [...] Jag menar bara att om jag inte hade fått läsa historia i den utsträckning som jag fick. Nej jag tror inte att jag hade tyckt det varit lika roligt. Jag tror inte att jag hade fått den pluggarglöden som fanns i skolan. [Du letade lite efter möjlighet att kunna fördjupa dig i historieämnet]. Ja, och att då blir det så att alla som är intresserade av historia blir samlade på ett ställe. Värsta. Alla triggas ju igång varandra. Jag tror att vår klass blev så pressad av varandra att jag tror att alla ville ju vara duktiga. Jag vet inte hur jag ska förklara. [Ja, men det kändes som att det var viktigt att ta studierna på allvar?] Hm [med emfas] [Ja, visa sig, ja, visa framfötterna och att man fattade och kunde och hängde med och så där?] Ja, och eftersom de flesta som kom till min klass ändå var sådana personer, så blir det en annan stämning i klassen, än med personer som inte vill plugga eller som inte tycker det är så himla roligt med, bra betyg. [Var det så när du gick i grundskolan?] Ja, det tycker jag verkligen. [Hur var det då?]. Ja, det är ju många barn som inte förstår allvaret, med att

plugga. Många kanske bara larvar sig igenom sin skolgång. [Var du en sådan som när du gick i grundskolan tog det på allvar?] Ja, det tror jag nog att jag var. (intervju med Hulda)

3.2.2 Stimulerande undervisning

I enkätuppgift 4a fick de svarande ta ställning till i vilken utsträckning som påståendet ”Undervisningen under spetsutbildningen var stimulerande” stämde överens med deras uppfattning utifrån de fem fasta svarsalternativen stämmer helt, stämmer bra, stämmer ganska bra, stämmer ganska dåligt respektive stämmer inte alls. I sammanställningen av svaren på denna uppgift visade det sig att det stora flertalet av de svarande (51 av 56) tyckte att detta påstående stämde helt (32) eller bra överens (19) med deras uppfattning. Humanisterna var den grupp av svarande som tyckte att påståendet stämde bäst överens (stämmer helt [10] och stämmer bra [6]) med deras uppfattning (sammanlagt 16 av 16).

Tabell 7: Undervisningen under spetsutbildningen var stimulerande (fråga 4a)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Stämmer helt	17	5	10	32
Stämmer bra	12	1	6	19
Stämmer ganska bra	2	1	-	3
Stämmer ganska dåligt	1	-	-	1
Stämmer inte alls	1	-	-	1
Summa:	33	7	16	56

I intervjuerna framkommer att spetsämnet tenderar att genomsyra utbildningen som helhet så att utbildningens övriga ämnen får rollen av stödämne till själva spetsämnet/området. Förordningen förordar ”gymnasiekurser med särskild fördjupning och breddning inom det ämne eller ämnesområde som spetsutbildningen är inriktad mot, utöver vad som får förekomma på det nationella program och den inriktning som närmast motsvarar spetsutbildningen”.¹⁶ Att låta andra ämnen bli stödämnen för spetsen är ett sätt att uppnå detta. En informant talar om ”matteficerade” ämnen:

Lärarna i andra ämnena de var liksom ”matteficerade”. Det var inte bara matte som, utan framför allt fysik som har mycket matte i sig, kemi och de andra naturämnena, men våran samhällskunskapslärare när vi höll på och läste lite ekonomi försökte göra det lite mera matte liksom. [...] Det var bra. (intervju med Mats)

En annan informant som läst vidare inom spetsämnet, den enda som gjort så i en klass på 23-25 elever, pekar på vilka konsekvenser det kan få för elevens framtida valmöjligheter att läsa andra ämnen på universitetet:

Alla andra ämnen var kopplade till historia. När vi läste svenska och naturvetenskap gjorde vi det utifrån en historisk vinkling. Det var väldigt roligt då, men svårt också. Jag har varit inne på att byta inriktning och läsa geologi. Men då blir det dubbelt så svårt, för då känns det som jag måste ta igen väldigt mycket mer, för jag har inte fått samma grundkunskaper eller allmän-

¹⁶ Utbildningsdepartementet, 2008, §1.

bildning som andra har fått. Samhällsvetenskap har vinklats till att belysa historieämnet. Hur har samhällsvetenskap använts för att belysa historien? Väldigt roligt. Men för snävt. (Intervju med Hedvig)

3.2.3 Ökat intresse för spetsämnet

Både enkäten och telefonintervjuerna ger en bild av en utbildning som betytt mycket för de utexaminerade därför att de fått tillhöra ett sammanhang som inte hållit dem tillbaka och begränsat dem. Men betyder det då också att deras intresse för spetsämnet har ökat som en följd av utbildningen? I enkäten ställdes de svarande inför uppgiften att ta ställning till påståendet ”Mitt intresse för spetsämnet har ökat efter utbildningen” (enkätfråga 4b) utifrån de fem fasta svarsalternativen: stämmer helt, stämmer bra, stämmer ganska bra, stämmer ganska dåligt, stämmer inte alls. Utfallet på denna fråga redovisas i Figur 3. Som framgår av denna figur, så var det betydligt fler än hälften av de svarande (35 av 56) som menade att påstående stämde helt eller bra överens med deras uppfattning. Medan ungefär en fjärdedel (14 av 56) uppgav att detta påstående stämde ganska dåligt eller inte alls med deras uppfattning.

Tabell 6: Mitt intresse för spetsämnet har ökat efter utbildningen (fråga 4b)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Stämmer helt	12	3	7	22
Stämmer bra	8	2	2	12
Stämmer ganska bra	4	1	2	7
Stämmer ganska dåligt	6	1	3	10
Stämmer inte alls	4	-	1	5
Summa:	34	7	15	56

Den grupp av svarande som tycker att påståendet stämmer bäst med deras uppfattning (stämmer helt och stämmer bra) är samhällsvetarna (5 av 7).¹⁷ De är således den grupp av svarande som i störst utsträckning tycker att deras intresse för spetsämnet har ökat efter utbildningen. Den grupp av svarande som tycker att påståendet stämmer sämst med deras uppfattning (stämmer ganska dåligt och stämmer inte alls) är naturvetarna (10 av 34). De är alltså den grupp av deltagare som i störst utsträckning inte tycker att deras intresse för ämnet har ökat efter utbildningen.

3.2.4 Systematiskt och självständigt kritiskt tänkande

Med den fördelaktiga utbildningsmiljön, den stimulerande undervisningen och de tilltagande ämneskunskaperna följer för flera av de intervjuade även en övertygelse om att de utvecklat sin förmåga till systematiskt och/eller kritiskt tänkande.

I intervjun med Martin uttrycktes övertygelsen om utveckling av systematiskt tänkande som en del av behållningen från spetsutbildningen på följande sätt:

¹⁷ Se Tabell 6.

... jag tycker att utbildningen har utvecklat mitt logiska tänk på ett sätt som jag inte tror skulle ha skett någon annanstans /.../ utvecklade mina logiska förmågor vilket jag tycker är bra för alla aspekter av livet (intervju med Martin)

I intervjun med Gustav utvecklades följande resonemang:

Ja, väldigt mycket. Det kan man ju lugnt säga. Det är kanske inte saker som är specifikt för spetsutbildningen för mycket av spetsutbildningen skedde ju tillsammans med den vanliga klassen, med de vanliga eleverna, så vi hade ju samma utbildning där så att säga, men om man ska snacka om Globala gymnasiet, så är ju programmet /.../ att man hela tiden kopplar saker till ett globalt perspektiv, man fokuserar på en kritik och analys av sändare och mottagare av budskap, varför liksom, vi gick alltså in på antropologi och eurocentrism och sociologi och tvärvetenskapligt på många sätt, för vi jobbade även i projekt, mycket, alltså mycket av undervisningen skedde i projekt, som ett exempel hade vi "Min framtida stad". Det var dels naturvetenskap och geografi, men även samhällsvetenskap, där man skulle försöka lista ut vad är en hållbar stad, hur kan man göra en stad hållbar, både utifrån ett sociologiskt perspektiv, hur man fungerar i grupp, socialt kapital, ekonomiska klyftor och allt sådant, liksom rent naturmässiga förutsättningar, som biologisk mångfald och ekosystemkänsla och sånt, så verkligen tvärvetenskapligt. (intervju med Gustav)

I det första fallet uppfattades den utvecklade förmågan som förmågan att tänka logiskt. I det andra fallet uppfattades den som en förmåga att tänka tvärvetenskapligt inom ett specifikt erfarenhets- och verksamhetsfält. I intervjun med Hilma framställdes den som förmågan att "förhålla sig frågande till det mesta":

Jag tänker att jag hade fantastiska lärare som hela tiden utmanade den bild som man hade av sanningar, vad som var självklart, att hela tiden förhålla sig frågande till det mesta och ställa frågor. /.../ Vi hade också väldigt mycket aktuella tidningsartiklar och grejer som hade skrivits tidigare, som man utgick från och hade diskussioner kring. Det var allt ifrån svenska till religion, filosofi och historia, som jag tycker var väldigt bra. De är alltid bra att träna sig på att diskutera på det sättet, ett akademiskt förhållningssätt till att analysera och diskutera texter, som var väldigt givande och som jag är väldigt glad att jag fick. (Intervju med Hilma)

Lite längre fram i intervjun gav Hilma också ett konkret exempel på förmågan att fråga vidare i historieämnet:

Jag tycker att det är pinsamt att det inte ställs högre krav på den svenska historieundervisningen och det är något jag är väldigt förvånad över att man inte ställer från, ja, från universitetshåll. Ja, jag tycker att det är ett enormt stort svart hål, som man bara [ignorerar]. /.../ I tvåan så gjorde jag bara en enkel /.../ komparativ analys /.../ jag jämförde historieböcker från 50-, 60- och 70-talet och jämförde med dagens historieböcker och då kollade jag just på hur de hade valt att skriva om kvinnor som [varit regenter]... ja, då tog jag Elisabeth I och /.../ Kristina /.../ och jag jämförde det med helt enkelt om det har förändrats rent om hur man skriver om dom och hur det ser ut, men att man, det var tydligt att man fortfarande inte har kommit särskilt långt och det känns inte som ett accepterat förhållningssätt att det inte finns information om de här kvinnorna, att det inte finns information om kvinnor som sådana, fast det inte stämmer, för det finns ju väldigt mycket, men man tar ju inte med det i historieböcker, för att man hellre tänker, man uppdaterar bara bilderna och språket, men inte innehållet. Och det är det som jag tycker är oförsvarbart, för att få en representativ historieundervisning där alla känner sig representerade och ska vara representerade för mänskligheten ser ut som den gör liksom. Ja, helt enkelt, jag tycker att det finns väldigt mycket där som bör göras och det har väl den här utbildningen gett mig ännu mer, alltså styrkt mig ännu mer att det finns behov av det och även i samtal med dom lärarna som jag hade. (intervjun med Hilma)

I den citerade passagen ger Hilma uttryck för en långt driven kritisk historiemedvetenhet, som hon menar att hon till viss del redan hade med sig, men som hon också menar vidareutveckla-

des under spetsutbildningen som en följd av sättet varpå hennes historielärare bedrev historieundervisningen.

3.3 Upplevd nytta av det man lärt

Det framgår i de tidigare utvärderingarna¹⁸ att höga lärarambitioner och stort intresse från skolledningarna har varit en minsta gemensamma nämnare för de annars på många sätt olika spetsutbildningarna. Mycket skiljer i undervisningen mellan de olika spetsprogrammen, men generellt har lärarna haft höga ambitioner med spets eleverna. Det har förväntats av eleverna att de ska ha ett intresse för spetsämnet och motivation och förmåga att lägga ner mycket tid på skolarbetet. Lärarnas höga förväntningar har också i hög grad medverkat till att elever utvecklats de förväntade kunskaperna och förmågorna. Väl antagna till högre utbildning är det många av de utexaminerade som pekar på att de genom spetsutbildningen fått en god beredskap för fortsatta studier.

3.3.1 Vilket försprång har spetsutbildningen gett de utexaminerade?

51 av 56 svarande tycker att påståendet om att spetsutbildning har gett dem ”försprång i form av ämneskunskaper” stämmer helt eller bra överens med deras uppfattning. Motsvarande siffror för ”studiefärdigheter”, ”kunskaper om universitetsstudier” och ”akademiskt skrivande” är 42, 36, respektive 33 av 56.

¹⁸ Skolverket, Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014, 2011.

Tabell 8: Har spetsutbildningen gett dig försprång i form av... (fråga 6)

Svarsalternativ	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer inte alls
... ämneskunskaper	35	16	5	-	-
Nat	19	11	3	-	-
Sam	4	2	1	-	-
Hum	12	3	1	-	-
... studiefärdigheter	16	26	6	6	2
Nat	7	15	5	2	2
Sam	4	2	1	-	-
Hum	8	5	1	2	-
... kunskap om universitetsstudier	21	15	11	8	1
Nat	9	8	8	6	-
Sam	2	1	2	2	-
Hum	10	4	1	-	1
... akademiskt skrivande	23	10	16	5	2
Nat	7	10	9	4	2
Sam	1	2	4	-	-
Hum	14	-	2	-	-

När vi ser hur skattningen av ämneskunskaper fördelas på spetsutbildningarnas olika ämnesinriktningar framgår att de informanter som läst ett humanistiskt inriktat program är den grupp som är mest nöjd med de ämneskunskaper som spetsutbildningen möjliggjort (stämmer helt 12 av 16) följt av de informanter som studerat ett program med inriktning mot naturvetenskap/matematik (19 av 33) och samhällsvetenskap (3 av 7).

Informanter från de humanistiska programmen förefaller mest samstämmiga och nöjda, särskilt med avseende på utbildningens ämneskunskaper och utbildningens förmåga att utveckla deras akademiska skrivande. Informanterna som gått en utbildning med inriktning mot naturvetenskap/matematik förefaller mer splittrade i sin syn på utbildningens kvaliteter både vad gäller värderingen av de studiefärdigheter som utbildningen möjliggjort och utbildningens betydelse för akademiskt skrivande och svaren är relativt jämnt fördelat mellan de olika svarsalternativen.

Många informanter vittnar i telefonintervjuerna om att de uppfattar att de genom sin spetsutbildning utvecklat gedigna kunskaper:

Det mesta av den matten jag kommer att läsa på högskolan, den har jag ju nästan läst på gymnasiet. Jag har inte tentat av den, men jag har ju den gratis, på sätt och vis. Envariabelanalys har jag ju läst. Flervariabelanalys är ju tuff, den är inte obligatorisk, utan den får jag välja till,

men den har jag ju fått gratis. Diskret matte har jag ju också läst, så jag får definitivt användning för min matte i min utbildning. (intervju med Martin)

En del talar om värdet av att redan i gymnasiet få bli inlemmad i och känna att man tillhör en ämnesgemenskap:

Ja, alltså den här förmågan att läsa, förstå matematik. Jag hade säkert lärt mig det ändå, men nu fick jag lära mig det här. Man jag tror att det har hjälpt mig mycket med notation, liksom standarder, hur man brukar skriva en text och vad man kan anta är givet. Man blir liksom lite insläppt i "communityn" eller vad man ska säga. Matematiker, eller matematikgruppen. (intervju med Mats)

På frågan om spetsutbildningens nytta svarar informanterna att spetsutbildningen gett dem värdefulla kunskaper som de ser nyttan av:

Jag tycker att utbildningen har utvecklat mitt logiska tänk på ett sätt som jag inte tror skulle ha skett någon annanstans. Och, jag vet inte om det blir lite flummiga svar här, men så är det. Ja, och så där utvecklats som person liksom, så tycker jag att det har varit väldigt bra med... (Intervju med Martin)

Kunskaperna och förmågorna som de utvecklat under sin gymnasietid har utvecklat dem som personer.

Jag måste säga att det är mer för min personliga del. För jag kan inte säga att jag har så mycket nytta av den kunskapen i verkliga livet. Det var väl mera det att det var intressant. Jag bryr mig väldigt mycket om historia. Jag läser ju mycket böcker på fritiden. På så sätt var det ju bra att jag kunde gå utbildningen (Hulda)

Hulda pekar på värdet av att provat på akademiska studier redan under gymnasieutbildningen:

Och att jag kunde läsa på universitet samtidigt, vilket jag fick en ganska bra fördel av sen när jag började plugga igen. Då hade jag ju redan gjort hemtentor och läst lite tyngre litteratur, så på det sättet var det ju jättebra. Jag hade ju redan fått en inblick i universitetsstudier (intervju med Hulda)

Genom spetsutbildningen skapas akademilika miljöer på gymnasiet. Där får eleverna möjlighet att känna på vad det innebär att studera inom högre utbildning och lärarna fungerar många gånger som handledare till eleverna när de studerar kurser på högskolenivå.

Det finns emellertid också informanter som menar att värdet med gedigna ämneskunskaper inom spetsutbildningsområdet är begränsade:

Jag kände mig utvald och uppskattad för min kunskap. Viktig och uppskattad. Så fort vi kom ut ur gymnasiet så försvann allt det där. Det var en chock att komma ut och inse att man hade inga fördelar när man sökte till universitetet och jobb. Vi hade det lika svårt som alla andra. Lärarna sa att ni kommer att få det lätt. Men så var det ju inte. (intervju med Hedvig)

Spetsutbildningen har gett ett ämnesmässigt försprång, som dock bara kan utnyttjas i händelse av fortsatta studier inom just det området. Det ämnesmässiga försprånget är dock ingen garanti för antagning till någon utbildning.

3.3.2 Utbildningsprogrammet som helhet

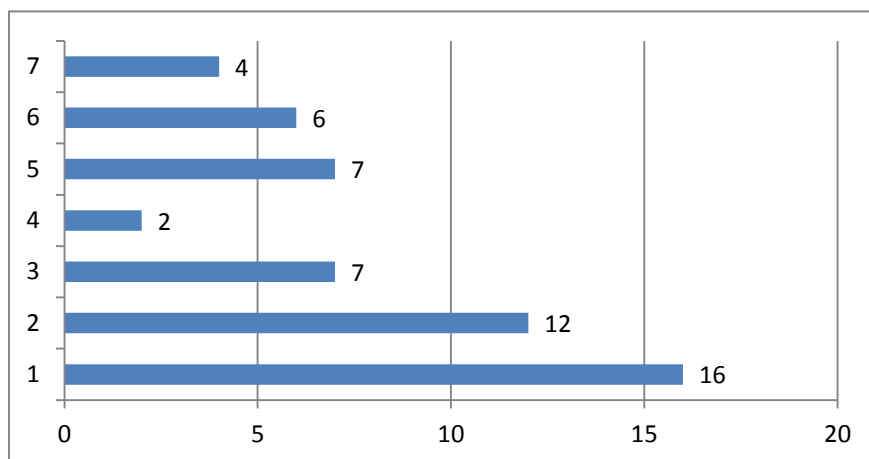
Hur ser då informanterna på sin spetsutbildning som helhet ett och ett halvt år efter att de slutfört den? Det övervägande flertalet av de svarande uppger, som framgår av Tabell 9, att de skulle välja samma utbildningsprogram igen.¹⁹ Samhällsvetarna är den grupp av informanter som i störst utsträckning skulle välja samma utbildning igen. Störst andel tveksamma hittar vi bland humanisterna.²⁰

Tabell 9: Skulle du välj samma utbildningsprogram idag? (fråga 3)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Ja	25	6	11	42
Tveksam	5	1	4	10
Nej	1	-	-	1
Summa:	31	7	15	53

Det är en något större andel kvinnor, 21 av 25, än män, 19 av 26, som skulle välja samma utbildning igen. När det gäller utexaminerade elever från samhällsvetenskapligt program har vi tidigare visat att det är den grupp som är mest nöjda med utbildningen och som skulle göra samma val igen. Men samtidigt är det denna grupp av utexaminerade som skattar utbildningens kapacitet att ge eleverna ämnesmässigt försprång, lägst.

En övervägande majoritet av informanterna (42 av 53) är alltså nöjda med sin utbildning, så nöjda att de skulle göra samma val igen. Men även om 42 av 53 skulle välja samma utbildning igen, så visar frågan om studenternas nöjdhet att endast 35 av 54 ger utbildningen de tre högsta betygen (betyg 1-3).

Figur1: Nöjdhet med spetsutbildningen (1 är bästa möjliga och 7 är sämsta möjliga).

¹⁹ 42 av 53 svarande.

²⁰ 4 av 15. Motsvarande siffror för naturvetarna och samhällsvetarna är 5 av 31 respektive 1 av 7.

Värt att notera är att 10 av de 54 informanterna ger utbildningen de lägsta betygen (betyg 6 och 7).

Som redan sagts har tidigare utvärderingar visat att elever som saknat stimulans under tidigare skolgång har uppskattat utbildningens höga tempo som berett dem större möjlighet att få ut något av sin gymnasietid. Tidigare utvärderingar visar också att både lärare och elever hade förväntningar om att just spets elever skulle utmärka sig ännu mer än övriga duktiga gymnasister. Detta har också ytterligare bidragit till en ökad intensitet i studierna. I intervjuerna framkommer också några invändningar mot en alltför accelererad utbildning redan under gymnasiet:

Det är tidigt att välja redan i nian. Idag hade jag nog funderat en gång till. Efter en så intensiv utbildning vill man göra något annat. Man tröttnar redan på gymnasiet. Det blir för intensivt. Det gav mig mycket bra kunskaper. Men det skedde på bekostnad av annat. /.../ Jag känner att jag inte kan börja läsa ett annat ämne nu. Jag har svårare att anpassa mig till ett annat ämne eftersom spetsutbildningen var så specialiserad. (intervju med Hedvig)

Den nyexaminerade pekar på en slags inlåsning till följd av en alltför hårt nischad utbildning. I telefonintervjuerna framkommer också erfarenheter som tyder på att spetsutbildningen uppfattas som alltför homogen och som till stora delar enbart fångar upp redan mycket gynnade elever:

Varför ska man ha vissa klasser som är på en viss akademisk nivå? Jag förstår inte varför det skulle främjas av utbildningen? När jag gick på högstadiet så var jag en stor minoritet i min klass. Jag var den enda som ja, det kanske var fyra i min klass av tjugo, som följde med på vad lärare sa. De andra lyssnade inte och de gjorde inte uppgifterna. Det var kaos. Det var inte en så rolig situation. Men jag förstår inte varför undervisningen som ges ska vara så mycket bättre när alla i klassen redan är studiemotiverade och pluggar jättemycket och är jätteduktiga. Jag tycker att det var en ganska fattig miljö. När alla i min klass var de rikaste från den här orten. De med de mest smarta föräldrarna. Det kändes så himla enfaldigt. /.../ Jag förstår inte varför de motiverade varför det var på det viset att vi skulle vara i samma klass? Mer än att visst, vi var intresserade av det där. Men det är andra som är intresserade också, även om de inte har MVG i allt. Det känns som det är en ganska enkel väg att ta. Jag tänker att om vi ska få de här eleverna att prestera extra bra. Då sätter vi dem i en klass och ger dem svårare böcker och så ger vi lite mera pengar till dem, till studieresor. Jag tycker att det bara känns som man försöker motivera utifrån att eleverna är, utifrån prestige, att det är utifrån där som man försöker att motivera att fortsätta. Det var den sista kommentaren om det. (intervju med Helena)

Citatet ovan pekar på iakttagelsen att i stället för att enbart satsa på eliter borde satsningar göras som kommer flera till del.

3.4 Spetsutbildningens betydelse för nuvarande och framtida studier och yrkesval

En del informanter beskriver sitt yrkesval som en naturlig fortsättning på sin spetsutbildning:

Jag fick ta en paus där i matten på andra terminen. Men nu känner jag att det är väldigt kul igenom. Jag känner mig ganska säker på mitt val att läsa vidare i matte. /.../ Ekonomi, åtminstone på en högre nivå, går ju ihop lite med matte. Jag tänkte att det kunde vara en bra kompanjon till matten. (intervju med Mats)

Andra beskriver mer en öppenhet för olika vägval:

Jag började ju faktiskt på ett naturvetenskapligt program, men sedan så bytte jag över till biomedicin. Jag var väldigt osäker på vad jag skulle göra på gymnasiet. Jag tänkte på teknik och estet, så det bara blev naturvetenskap då. (intervju med Bianca)

Bianca beskriver hur yrkesvalet sakta växte fram under tiden som hon studerade på spetsutbildningen:

Det växte nog fram under gymnasietiden faktiskt. För det var många som sa när jag sa vad jag läste. –Jaha, ska du bli läkare sen eller? Och det sådde väl nått slags frö och sen tänkte jag, jo men varför inte. (intervju med Bianca)

Hur väsentlig kan spetsutbildningen sägas ha varit för inriktningen på och genomförandet av de utexaminerades nuvarande studier? Majoriteten av de svarande, 35 av 56, svarar att spetsämnet kommer att ha betydelse för deras framtida yrkesliv.

Fördelat på de olika ämnesområdena går det att se att samhällsvetarna är den grupp som menar att spetsämnet kommer att ha stor betydelse för deras framtida yrkesliv (se Tabell 10). Medan endast hälften av humanisterna uppger att de tror att utbildningen kommer att ha stor betydelse för deras kommande yrkesliv.

Tabell 10: Jag tror att mina studier i spetsämnet kommer att ha stor betydelse för mitt framtida yrkesliv (fråga 4c)

Svarsalternativ	Natur	Samhälle	Humaniora	Totalt
Stämmer helt	9	4	3	16
Stämmer bra	13	1	5	19
Stämmer ganska bra	5	1	7	13
Stämmer ganska dåligt	6	1	1	8
Stämmer inte alls	-	-	-	-
Summa:	33	7	16	56

Hälften av de som besvarat enkäten uppger att de studerar inom spetsområdet. Trots detta uppger 8 av 56 att ”spetsämnet kommer att ha stor betydelse för mitt framtida yrkesliv” är ett påstående som stämmer ganska dåligt med deras uppfattning. Av de som uppgett att de ändrat inriktning svarar 2 av 17 att intresset har minskat för spetsämnet medan 13 av 17 svarar att det istället är andra ämnen som intresserar lika mycket eller mer. 2 av 17 uppger att de uppfattar att det är större chanser till arbete inom andra områden.²¹

Intresset för biomedicin har inte riktigt minskat men intresset för byggbranschen har ökat och är mycket roligare enligt mig. (enkätsvar)

Samma informant säger i intervjun att spetsutbildningen gett honom kunskaper som vidgat hans möjligheter att tillgodogöra sig sin utbildning i ett vidare perspektiv:

Jag har inte ångrat mitt gymnasieval. Jag har nytta av mina kunskaper, inte hela tiden men lite då och då och har fått ett litet annat synsätt än många andra teknologer?(intervju med Björn)

²¹ Enkätfråga 14

3.4.1 Spetsutbildningen underlättar högskolestudier

På vilket sätt har spetsutbildningen underlättat de utexaminerades högskolestudier?

Jag trodde att jag var bättre förberedd än jag var men jag var samtidigt bättre förberedd än de flesta. (intervju med Björn)

Flera av informanterna vittnar om att deras kunskaper i spetsämnet medför att mycket blir repetition på utbildningens första och andra termin. En utexaminerad ser början på den högre utbildningen som en möjlighet till repetition:

Den här terminen har vi ju odlat bakterier och testat olika antibiotika och resistenta bakterier. Och den labben har jag ju gjort på gymnasiet, så jag känner mig väl förberedd. Jag lär mig mycket genom repetition, så det känns bra att ha gjort det förut. Det jag har läst är inte helt nytt och det känns jättebra. (Intervju med Bianca)

För andra medför spetsutbildningen att de redan kan kursinnehållet och därför inte behöver delta i universitetets undervisning. De växlar ner sin kapacitet till sparlåga och använder tiden för att invänta de andra kurskamraterna

För mig är det inte så intensivt. Men det är väl kopplat till det där att jag får matten gratis. Vad jag har förstått är att, den första matten kan vara svår för folk. som envariabelanalysen, den är ju ett nytt sätt att tänka. Men jag har ju den gratis, som sagts, så jag har ju inte gått på så många föreläsningar. För jag behöver inte det. Så jag har kunnat använda den tiden till nått annat liksom, så där, men det har inte varit hektiskt för mig, det har det inte. (intervju med Martin)

En del utexaminerade använder tiden de får över efter att de har tenterat av kurserna till att läsa andra ämnen:

Första terminens matte tentade jag bara av i slutet av sommaren, utan att gå någon kurs. Och sedan gick jag en kurs. Och hela året läste jag första året på ekonomikandidatprogrammet. Jag läste ett år ekonomi och ett år matte, men matten läste jag på hösten sedan hade jag paus från matten på våren. [Vad studerar du nu?] Jag har tagit lite blandade grejer. Jag försöker läsa matte 100 % och sedan lite extra för att testa. Jag har testat filosofi. Matte och lite gott och blandat. (Intervju med Mats)

3.5 Sammanfattning

68 procent (38 av 56) av de utexaminerade eleverna från spetsutbildningarna läser vidare på högskola/universitet idag och hälften av dessa läser vidare inom spetsområdet. En övervägande majoritet av informanterna (42 av 53) är nöjda med sin utbildning och skulle göra samma val igen. Samhällsvetarna är den grupp av informanter som i störst utsträckning skulle göra samma val igen medan flest tveksamma hittar vi bland humanisterna. På samma gång är humanisterna den grupp som förefaller mest samstämmiga och nöjda medan de som studerat med inriktning mot naturvetenskap/matematik förefaller mer splittrade i sin syn på utbildningens kvaliteter samtidigt som det är den grupp som i störst utsträckning läser vidare inom spetsområdet. Av de svarande som uppger att de inte studerar (32 procent) är drygt tre fjärdedelar arbetsökande. Tre är egenföretagare.

90 procent av de svarande menar att undervisningen varit stimulerande. Flera informanter pekar på att det inte i första hand är accelerationen i sig som utgör vinsten med spetsutbildningen utan snarare att spetsutbildningen inneburit att de fått tillhöra ett sammanhang där det förväntas att av dem att de tar sin utbildning på allvar. I intervjuerna framkommer att många

värderar spetsutbildningen dels för den personliga utveckling som möjliggjorts, dels för ämneskunskaperna och dels den akademiliknande miljö som studierna bedrivits i. De allra flesta menar sig därför vara väl förberedda för studier vid högskola/universitet.

Majoriteten (35 av 56) menar att spetsutbildningen kommer att ha betydelse för inriktningen på deras framtida yrkesliv. 13 av 17 svarar att det istället är andra ämnen som intresserar lika mycket eller mer. Några uppger att de uppfattar att det är större chanser till arbete inom andra områden. Ett försprång i form av ämneskunskaper medför att den första och andra terminens högskolestudier till stora delar innebär repetition av redan tillägnade kunskaper. Det kan medföra en nerväxling och att studentens hela kapacitet inte utnyttjas i väntan på att kursens övriga studenter ska komma ikapp. Spetsutbildningens acceleration riskerar att leda till en inbromsning i början av en högskoleutbildning inom spetsämnesområdet.

4. SLUTSATSER OCH AVSLUTANDE REFLEKTIONER

I de två första kapitlen presenterade vi förutsättningarna för den aktuella delutvärderingen, syftet med densamma, dess uppläggning och genomförande och tidigare utvärdering/forskning inom det aktuella området. I det tredje kapitlet redogjorde vi för deltagarnas nuvarande sysselsättning och deras retrospektiva bedömning av sin spetsutbildning med avseende på det de tycker sig ha fått ut av den i form av kunskaper, färdigheter och förhållningsätt och vilken användning de tycker sig ha haft av dessa förmågor. I detta det fjärde och sista kapitlet utvecklas delutvärderingens slutsatser beträffande spetsutbildningarnas betydelse och dess implikationer för fortsatt arbete med utveckling av kvalificerat stöd för lärande på hög nivå i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen i gymnasieskolan.

I den här aktuella delutvärderingen har vi följt upp de först utexaminerade unga vuxna från de först startade nio spetsutbildningarna. Knappt hälften av gruppen som helhet har svarat på enkäten och knappt en femtedel av dem som har svarat på enkäten har också intervjuats. I delutvärderingen har vi sökt svar på fyra frågor. Dessa handlar om nuvarande sysselsättning, upplevd behållning, användning och summerande bedömning av spetsutbildningens förtjänster.

Resultatet visar att det stora flertalet av de medverkande är högskolestuderande och att hälften av dessa bedriver högskolestudier inom spetsutbildningsområdet. Vi har också noterat att alla menar sig ha fått ut en hel del av sin gymnasieutbildning i form av kunskaper, färdigheter och förhållningssätt. De lovordar sina tidigare lärare och skolkamrater för att de aktivt bidrog till att deras gymnasietid blev intressant, lärorik och utvecklande för dem. Det är en erfarenhet som de önskar varje elev i gymnasieskolan. Det stora flertalet av de medverkande menar att deras gymnasiala spetsutbildning har fungerat bra som studieförberedande gymnasial utbildning.

I denna avslutande reflektion ska vi diskutera en handfull teman som har anmält sig allt eftersom vi har arbetat med det empiriska underlaget och som vi finner särskilt relevanta att ta upp med tanke på kommande beslut angående försöksverksamheten. I ett försök att fånga essensen i det vi vill ta upp har vi kallat dessa teman: (1) Kvalificering, socialisering och per-

sonlig utveckling; (2) Specialisering och inlåsning (3) Försöksverksamheten i termer av framgång och misslyckande.

4.1. Kvalificering, socialisering och personlig utveckling

Gymnasi utbildningen ska kvalificera dem som deltar i densamma för arbete och fortsatta studier. I kvalificeringstanken ingår att eleverna ska förvärva sådana kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som de behöver för att möta de krav som ställs i framtida utbildning och yrkesliv. I socialiseringstanken ingår att utbildningen inte bara ska kvalificera eleverna, utan också föra dem in i olika mer eller mindre omfattande gemenskaper. Detta sker genom att eleverna får ta del av och inlemmas i de synsätt och värderingar som kännetecknar dessa gemenskaper. I utvecklingstanken ingår att eleverna inte bara ska kvalificeras och socialiseras, utan också utvecklas som människor. Det betyder att utbildningen ska ge dem möjligheter att lära känna och utveckla sig själva som personer med särskilda erfarenheter, viljor och förmågor.

Sett utifrån kvalificeringsperspektivet ter det sig som om spetsutbildningen i allmänhet upplevs ha varit relativt framgångsrik. Den har som de unga vuxna uppfattar det, försett dem med sådana kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som de har haft god användning av i sina fortsatta studier. Detta gäller framförallt de av studenterna som studerar vidare inom sina spetsområden, som exempelvis Bianca, Hedvig och Mats, men det gäller också de studenter som har påbörjat studier i närliggande utbildningsområde. Bland dessa återfinns vi exempelvis Martin och Mattias, som genomförde gymnasial spetsutbildningen i matematik, men som fått användning för sina avancerade kunskaper i matematik inom sina studier av dator teknik. Dessa fem verkar alla nästan lite väl förberedda, för att inte säga överförberedda för sina studier, som gjort att de den första tiden i sin högskoleutbildning inte behövt gå på helfart som studerande inom sitt spetsämne, utan funnit att mycket av undervisningen och studierna varit en repetition av sådant som de redan undervisats och lärt sig. Men även Björn, som utexaminerades från spetsutbildningen i biomedicin och som nu studerar till civilingenjör i väg, vatten och husbyggnad, och Hulda, som utexaminerades från spetsutbildningen i historia och som nu studerar till civilekonom med inriktning mot detaljhandel, anser att de var ganska väl förberedda för sina högskolestudier. Detta kan uppfattas som lite överraskande, men om vi utgår ifrån att spetsutbildningen i biomedicin var och är ett naturvetenskapligt program och att den i historia var ett samhällsvetenskapligt program, är utbildningsvalen och erfarenheterna av att vara ganska väl förberedd för studierna inte lika överraskande.

Ser vi de medverkandes vittnesmål utifrån socialisationsperspektivet kan vi notera att i stort sett samtliga av de intervjuade framhåller kritiskt förhållningssätt och andra allmänna akademiska färdigheter som en väsentlig del av behållningen från utbildningen. En del av de medverkande ger också tydligt uttryck för att de menar sig ha fogats in i en särskild akademisk miljö eller ämneskultur. Det är nog ingen överdrift att säga att en del av dem blev akademiker redan under gymnasietiden.

De medverkande framhåller, liksom de medverkande i de tidigare delutvärderingarna, spetsutbildningen som en gynnsam miljö för så väl utbildning som för personlig utveckling. Det de uppskattar med utbildningsmiljön är framförallt deras lärares och studiekamraters engage-

mang i spetsutbildning. Från att i grundskolan befunnit sig tillhöra en liten studieintresserad minoritet, har de i spetsutbildningen kommit att befinna sig tillhöra en överväldigande studieintresserad majoritet. Det är en utveckling som brutit deras isolering och gett dem en starkare självkänsla och redskap att definiera dem själva som värderade och dugliga.

4.2 Specialisering och inläsning

En tanke bakom försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen har varit att pröva värdet av breddning och fördjupning inom ämnen och ämnesområden som går utöver det som är möjligt inom nationella program. Möjligheten till specialisering förmodades och har till viss del även visat sig vara en uppskattad möjlighet i de gymnasiala spetsutbildningarna. Men i såväl de tidigare som den här aktuella delutvärderingen finns det data som tyder på att en allt för långt gången eller alltför skol- eller lärarstyrd eller alltför otydlig specialisering undergräver intresset för spetsutbildning. Det finns också data som tyder på att specialiseringen i sig kan vara förknippad med en viss inläsningsrisk. Det är en stor skillnad på att specialisera sig inom ramen för ett relativt brett erfarenhets- och verksamhetsområde som exempelvis naturvetenskap eller samhällsvetenskap och att specialisera sig inom ett relativt snävt område, som exempelvis historia. Gamla utbildningsdilemman, som tidig- eller sen differentiering eller allmänbildning och specialisering, är fortfarande en levande verklighet på det personliga planet, även då den utbildningspolitiska betoningen, som i den aktuella försöksverksamheten, ligger på tidig differentiering och kvalificering.

4.3 Försöksverksamheten i termer av framgång och misslyckande

Försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning i matematik, naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnen kan både ses som en framgång och ett misslyckande. Det är dock viktigt att påpeka att vi inte har talat med några av dem som kunde ha, men inte har engagerat sig i spetsutbildningsprojektet. Vi har inte heller talat med dem som inte slutförde utbildningen.

På basis av det empiriska underlag vi har fått från deltagarna ter sig projektet helt avgjort som en framgångssaga när det gäller att skapa gynnsamma miljöer för utbildning och personlig utveckling. Det är svårt att tänka sig mera nöjda lärare, elever och alumner än dem vi har kommit i kontakt med under våra båda delutvärderingar. Men vi får inte bortse från att de också har talat om sådant som onödigt komprimerad studiegång det första och andra året samt schematekniska och motivationsmässiga utmaningar i det andra och tredje året som tvingat eleverna att välja mellan högsta möjliga gymnasiebetyg och meritpoäng framför fördjupande och breddande högskolestudier.

Försöksverksamhetens främsta förtjänst ligger kanske inte så mycket i de ämneskunskaper som möjliggjorts av specialiseringarna som i de attityder till kunskap och bildning, som kommit till uttryck i spetsutbildningsmiljöerna; att lärarnas och elevernas samarbete kring bildning kommit att tas på allvar. I en sådan miljö möjliggörs såväl efterfrågad kvalificering som socialisering som personlig utveckling. Frågan är emellertid varför en sådan bildningsmiljö bara ska erbjudas ett par tre hundra och inte alla elever? Kan spetsutbildningen komma att ytterligare bidra till segregering av den högskoleförberedande gymnasieskolan där goda

bildningsmiljöer med lärare och elever som engagerar sig i utbildningen och möter varandra med höga förväntningar, riskerar bli undantag snarare än regel?

REFERENSER

- Balchin, T., Hymer B., & Matthews D. J. (red.) (2009). *The Routledge international companion to gifted education*, London: Routledge.
- Biesta, G. (2009). Good education in an age of measurements: on the need to reconnect with the question of purpose in education, *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21 (1), 33-46.
- Helmstad, G. & Jedemark, M. (2013). *Försöksverksamhet med gymnasial spetsutbildning: En aktörsfokuserad utvärdering av de utbildningsprogram som startade hösten 2010*. Lunds universitet: Sociologiska institutionen, Avdelningen för pedagogik.
- Perrone, K. M., Wright, S. L., Ksiak, T. M., Crane, A. L. & Vannater, A. (2010). Looking back on lessons learned: Gifted adults reflect on their experiences in advanced classes, *Roeper review*, 32, 127-139.
- Regeringens proposition 2008/09: 19.
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen: En reformerad gymnasieskola*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolverket (2011). Redovisning av uppdrag enligt förordningen (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial utbildning. Dnr 60-2008:3014.
- Skolverket (2012). *Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning läsåret 2011/12* (Dnr 60-2008:3014), 2012.. Tillgänglig 2013-02-26 via: http://www.skolverket.se/om-skolverket/publicerat/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2882 .
- Statistiska centralbyrån (2012). Tema: utbildning 2012:3 Gymnasieungdomars studieintresse läsåret 2011/12. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Utbildningsdepartementet. (2008). *Förordning (2008: 793) om försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (SFS nr: 2008: 793), 2008. Tillgänglig 2013-02-26 via: http://62.95.69.15/cgi-bin/thw?%24{HTML}=sfst_lst&%24{OOHTML}=sfst_dok&%24{SNHTML}=sfst_err&%24{BASE}=SFST&%24{TRIPSHOW}=format%3DTHW&BET=2008%3A793%24 .
- Utbildningsdepartementet (2008). *Inrättande av försöksverksamhet med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning* (Promemoria 2008-05-26). Stockholm: Regeringskansliet.

BILAGOR

1. Inbjudningsbrevet till medverkan i Web-enkäten

LUNDS UNIVERSITET
Samhällsvetenskapliga fakulteten

Sociologiska institutionen
Avdelningen för pedagogik

Utvärdering av försöksverksamhet med
gymnasial spetsutbildning

2013-11-01

Uppföljningsenkät till dig som gått ut en spetsutbildning 2012

År 2008 beslutade regeringen att starta försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasiala spetsutbildningar (Förordning 2008:739). Det beslutades också att försöksverksamheten ska följas upp och utvärderas med avseende på omfattning och genomförande.

Som del av denna utvärdering är det vår förhoppning att du vill besvara en kort uppföljningsenkät, som bland annat behandlar dina åsikter om och erfarenheter.

Enkäten är web-baserad och beräknas ta ungefär tio minuter att besvara. I det flesta fall besvarar du frågorna med en enkel markering, och i några av frågorna vill vi att du svarar med egna ord. Svaren kommer att bearbetas konfidentiellt och mestadels att redovisas som siffror i tabeller och figurer.

Det är vår förhoppning att du svarar så fort som möjligt. Du hjälper oss bäst genom att svara genomtänkt och så ärligt som möjligt!

Enkäten hittar du på: www.spetsutb.se

Du loggar in med: XXXXXXXXXX

Vi ser fram till att få ta del av dina erfarenheter före den 24 november

Med vänliga hälsningar

Glen Helmstad, Marie Jedemark och Johan Klavestrand

2. Enkätfrågorna

1. Är du...

Kvinna

Man

*2. Inom vilket program läste du din spetsutbildning?

3. Skulle du välj samma utbildningsprogram idag?

Ja

Tveksamt

Nej

4. Hur väl stämmer dessa påståenden för dig?

	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer inte alls
Undervisningen under spetsutbildningen var stimulerande	☐	☐	☐	☐	☐
Mitt intresse för spetsämnet har ökat efter utbildningen	☐	☐	☐	☐	☐
Jag tror att mina studier i spetsämnet kommer att ha stor betydelse för mitt framtida yrkesliv	☐	☐	☐	☐	☐

5. I allmänhet, hur nöjd skulle du säga att du är med din spetsutbildning, där 1 är bästa möjliga och 7 är sämsta möjliga?

1

2

3

4

5

6

7

6. Har spetsutbildningen gett dig förspång i form av...

	Stämmer helt	Stämmer bra	Stämmer ganska bra	Stämmer ganska dåligt	Stämmer inte alls
...ämneskunskaper	☐	☐	☐	☐	☐
...studiefärdigheter	☐	☐	☐	☐	☐
...kunskap om universitetsstudier	☐	☐	☐	☐	☐
...akademiskt skrivande	☐	☐	☐	☐	☐

Annat

7. Läser du vidare på högskola/universitet idag?

Ja

Nej

8. Arbetar du idag inom det området du läst?

Ja

Nej

***9. Vad är din huvudsakliga sysselsättning?**

- Arbetsökande
 Föräldrarledig
 Sjukskriven
 Egenföretagare
 Militärtjänst

Annat

10. Läser du vidare inom spetsprogrammets område?

- Ja
 Nej

11. Planerar du att läsa vidare på högskola/universitet inom ditt spetsämne?

- Ja
 Nej

12. Varför har du valt annan inriktning än spetsutbildningen?

- Intresset har minskat
 Intresset har tillgodosetts
 Större chanser till arbete inom andra områden
 Andra ämnesintressen
 Betygen räckte inte till

Annat

13. Inom vilket ämne tänker du läsa?

14. Varför har du valt annan inriktning?

- Intresset har minskat
 Intresset har tillgodosetts
 Större chanser till arbete inom andra områden
 Andra ämnes intressen
 Betygen räckte inte till

Annat

15. På vilket lärosäte läser du?

16. Vilket ämne läser du?

17. Beskriv kortfattat några positiva erfarenheter du har från din spetsutbildningen:

18. Beskriv kortfattat några negativa erfarenheter du har från din spetsutbildningen:

19. Avslutningsvis undrar vi om det går bra att vi hör av oss till dig för en muntlig uppföljning?

Ja det går bra

E-post:

3. Inbjudan till medverkan i telefonintervjuerna

2013-12-06

Hej,

Vi har fått i uppdrag av Skolverket att ta reda på vad eleverna som lämnade sin spetsutbildning 2012 gör idag och vilken nytta upplever de att de haft av utbildningen i olika avseenden? Du har i en enkät rörande detta svarat att det går bra att vi kontaktar dig för en muntlig uppföljning. Vi skulle därför gärna komma i kontakt med dig för en telefonintervju. Vi behöver ditt telefonnummer och förslag på tidpunkt i vecka 50 när vi kan komma i kontakt med dig. Vi beräknar att telefonintervjun tar ungefär 20 minuter.

Med vänliga hälsningar

Glen Helmstad, Marie Jedemark och Johan Klavestrand

Sociologiska institutionen vid Lunds universitet

4. Intervjuguide

Namn:

Program:

1. Du gick ur gymnasiet våren 2012. Vad har du i stora drag gjort sedan dess? Vad är din nuvarande huvudsakliga sysselsättning?
2. Hur ser dina framtidsplaner ut?
 - a. Vad har du för mål för dina studier?
 - b. Vad har du för planer för ditt arbete? Planerar du att läsa vidare? När i så fall? Och vad?
3. Vilken nytta har du haft av spetsutbildningen?
 - a. Vad betyder det för dig att du har fått möjlighet att läsa en spetsutbildning?
 - b. Hur har spetsutbildningen påverkat dig?
 - c. Vad har den betytt för din självkänsla och ditt självförtroende?
 - d. Finns det någon särskild kunskap och/eller förmåga som du utvecklade i anslutning till din spetsutbildning och som du har haft stor nytta av sedan dess?

- e. Är det något du saknat när det gäller din gymnasieutbildning?
4. Hur väl förberedd var du för studier och arbetsliv när du gick ur gymnasiet?
- a. Hur resonerar du när det gäller dina studier/ditt arbete och kommande yrkes/utbildningsval?
 - b. Vilka motiv har du för valt ämne/program/arbete? Enskild kurs eller program? Distans eller campusstudier?
 - c. Har lärosätet någon betydelse när du väljer utbildning?
 - d. Har avståndet mellan lärosäte och bostadsort någon betydelse för ditt val av lärosäte?
 - e. Kan du tänka dig att kombinera dina studier med arbete?
5. Har du något att tillägga när det gäller gymnasial spetsutbildning?

Tack för din medverkan!